(۹٦) روایتاں ماں آوے جے مشرکاں نے اک واری رحمتِ عالم ﷺ اگے یوہ مطالبو کیو تھو جے تم صفاء پہاڑ ناں سوناں غو بنا دسو فر ہم تھارا ور ایمان لے آواں غا، حالانکہ انھاں غو مقصد یوہ معجزو تک غے ایمان قبول کرنوں نیہنہ تھو بلکہ ویہہ تے چھڑی اک گل چاہڑنی چاہویں تھا، لیکن اس ور کجھ ایمان آلاں غا دلاں ماں یاہ تاہنگ آ گئی کہ خدا کرے آ یوہ معجزو پورو ہی ہو جا تو لوک مسلمان ہو ہی جا تا اس ور یاہ آیت نازل ہوئی (ابن کثیر) تے آیت ماں اس تاہنگ غو جواب نازل ہوو کہ پہلاں تے معجزہ غو سارو معاملو اللہ غا ہتھ ماں ہے اور وہ اس غی حکمتاں تیں وی خوب واقف ہے، فر دوجی یاہ گل وی ہے کہ معجزہ تک غے وی انھاں ضدیاں نے ایمان قبول نیہنہ کرنوں لہذا اس غی حکمت یاہی ہے جے انھاں ناں یوہ فرمائشی معجزو نہ دسیو جے۔

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى

تے پہانویں ہم انھاں ور فرشتا ہی نازل کر دیتا تے مُڑدا انھاں ناںؔ گل کرن لگ پیتا

وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوْا

اور ہم ساریاں چیزاں ناں انھاں غیں اکھاں اگے بٹھلیں کر دیتا تانوی یہ

لِيُؤْمِنُوْٓا اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ

ایمان قبول کرن آلا نیہنہ تھا: ہاں! جیکدے اللہ تعالیٰ ہی چاہوے (تاں واہ بکھری گل ہے) ور انھاں بچوں متا لوک

يَجْهَلُوْنَ ﴿۱۱۱﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا

جاہل پونو ہی کریں (۹۸) تے اسے راہ ہم نے انساناں تے جناّں بچوں شیطان ہر اکنؔ نبی غا

شَيٰطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوْحِيْ بَعْضُهُمْ اِلٰى

دشمن بنا یا ہیں جہڑا تھُوکھو دینؔ واسطے ایکنؔ دوجا غا دل ماں

بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوْرًا ۭ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ

چوپڑیں چاپڑیں وی گلاں غو وسوسو گھلتا ریہنہ ؛ تے جے تھارو رب چاہتو

مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ﴿۱۱۲﴾ وَلِتَصْغٰٓى

تاں ویہہ یوہ کم نہ کر سکتا خیر! تم انھاں ناں تے جہڑا یہ کوڑ بنا ویں سب ناں چھوڑ دیو (۹۹) تے ویہہ (یوہ کم اس گلوں کریں)

اِلَيْهِ اَفْـــِٕدَةُ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ

تانجے انھاں لوکاں غا دل اس در مائل ہو جیں جہڑا آخرت ناں نیہنہ منتا

وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوْا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُوْنَ ﴿۱۱۳﴾ اَفَغَيْرَ

تے تانجے ویہہ اس ناں پسند کرلیں اور یہ ویہہ ہی کھٹیں کرتا ریہنہ جہڑیں یہ کر رہیا ہیں (۱۰۰) تے کیوں! ہوں

اللّٰهِ اَبْتَغِيْ حَكَمًا وَّهُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتٰبَ

اللہ تعالیٰ تیں علاوہ کوئے ہور تریا کل لوڑوں حالانکہ وہ ہی ہے جس نے تھارا در صاف مطلب آلی

مُفَصَّلًا ۭ وَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْلَمُوْنَ اَنَّهٗ

کتاب نازل فرمائی ہے تے جنھاں لوکاں ناں ہم نےؔ کتاب دتی ہے ویہہ یقین ناںؔ جانٔیں جے یاہ

(۹۷) یعنی انھاں غی نافرمانی تے سرکشی وران غا دل تے انھاں غیں اکھ ہی پُٹھیں ہو جیں غیں کیونجے ہمیشاں تیں انھاں غی یاہی عادت رہئی ہے اور اس غو نتیجو یوہ نکلے غو کہ اللہ تعالیٰ انھاں کولوں دین ناں سمجھنؔ دیکھنؔ غی طاقت ہی لے لیئے غو فر جس را معجزو دیکھنؔ تیں پہلاں ایمان نیہنہ لیا تھا معجزو دیکھ غے وی نیہنہ لیا سیں۔

(۹۸) ان ساراں معجزاں غو مطالبو مشرکاں نے آپ رسولِ پاک ﷺ اگے کیو تھو، جن غو ذکر دوجیاں جگہاں ور قرآنِ پاک ماں وی موجود ہے۔ فرمایو: چارے قضاء من لیو جے کدے ان غیں ساریں مانگ پوریں ہو جیں اور ان غی فرمائش غے مطابق فرشتا اسمان تیں باندے باندے لہہ غے رحمتِ عالم ﷺ غی نبوت غی تصدیق کریں، موا وا پراناں لوک زندہ کر دتا جیں فر ویہہ انھاں ناںؔ صاف صاف گل وی کریں اور آپ ؐ غی تصدیق وی کریں، دنیا غیں ساریں چیز انھاں غیں اکھاں اگے بٹھلیں کر دتیں جیں تاں وی یہ اپنٔی جہالت تے ضدی پوناں غی وجہ تیں ایمان قبول نیہنہ کرسیں، کیونجے ایمان قبول کرن غی تے یہ تاہنگ ہی نیہنہ کرتا، نہ معجزاں غی فرمائش اس مقصد پچھے کریں جے معجزا دیکھ غے دل غی تسلی ناںؔ ایمان قبول کرلیاں غا بلکہ عجیب عجیب معجزاں غو مطالبو تے اسے گلوں کریں جے یہ پورا نیہہ ہوسیں، فر مھاری گل چڑھ جے غی، یوہ سب کجھ انھاں غی جہالت تے ضدی پوناں غو نتیجو ہے۔ ان غا ایمان قبول کرن غی تے بس اکا شکل باقی ہے واہ یاہ کہ اللہ تعالیٰ ہی انھاں ناں مجبور کر غے مسلمان بنا دے، یعنی ان غا دل و دماغ ہی اسا بنا دیئے کہ یہ اسلام قبول کرن ور مجبور ہو ہی جیں ور یاہ گل اس غی حکمت غے خلاف ہے، لہذا یاہ گل تے وہ کدے چاہ سے ہی نیہنہ۔ امام رازیؒ نے ات لکھیو ہے جے اک واری تے معجزو دسٔوں پیغمبر واسطے ضروری ہے تانجے لوکاں ناں اس غی نبوت ور یقین آ جے، ور اک تیں بعد ہور ہور مطالبو یاہ چھڑی ٹُہڑ ہے، کیونجے اس راتے ایکنؔ تیں بعد دوجا غو تے دوجا تیں بعد تیجا غو فر تیجا تیں بعد چوتھا غو مطالبو ہی ہو تو رہ غو تے گل کِدے مکنؔ ور نیہنہ آسیں۔ (تفسیرِ کبیر)

(۹۹) یعنی اللہ غا نبی غی مخالفت کرنی، مخالفت ماں پارٹیں بنانٔیں فر دوجاں ناں چوپڑ چاپڑ غے تے چھُوٹھیں گل سنا سنا غے اپنٔی پارٹی ناںؔ رلانٔوں یاہ کائے نویں گل نیہنہ۔ نیکی تے بدی غیں یہ دوئے طاقت ٹُہروں ہی چلّی آویں، ہمیشاں تیں ہر اک نبی غی مخالفت ماں جت جناتی شیطان ابلیس تے اس غا چیلا کھلّا ہوتا رہیا ہیں اُت شیطان غا چیلا ''انسانی شیطان'' وی کدے پچھے نیہنہ رہیا، یہ دوئے ٹولاؔ رنگ رنگ غا وسوسہ پیدا کر غے، دلاں ماں عجیب عجیب خیال پیدا کر غے لوکاں ناں خدا غا دین تیں ڈکتا رہیا ہیں، اک پاسے اللہ اپناں نبیاں در ہدایت غی وحی چلاوے دوجے پاسے یہ شیطان غا چیلا شیطان ایکنؔ دوجاناں گمراہ کرن واسطے چوپڑیں چاپڑیں وی گلاں غی آپس ماں وحی کریں یعنی گوشا کر کر غے تے وسوسو گہل گہل غے لوکاں ناں خدا غا دین تیں دور کریں، ور اللہ غا نبی اس ور صبر ہی کرتا رہیا تے چھیکڑ اللہ حق ناں ہمیشاں غالب کر دیتو رہیو ہے لہذا اے نبی ﷺ تم وی اللہ ور بساہ کر غے اپنٔوں دعوت غو کم کرتا جاؤ! تے انھاں غیں کُوڑیں گلاں غی کجھ پرواہ نہ کرو! ات وی آپؐ ناں تسلی دینؔ واسطے اس گل غی وضاحت فرمادتی کہ خدا غی قدرت تیں کجھ وی باہر نیہنہ جیکدے وہ چاہتو تاں یہ اسا پہیڑا کرتوت نہ کر سکتا ور وہ اسی گل چاہتو نیہنہ کیونجے وہ مجبور کر غے نہ تے کسے ناں نیکی غا رستہ ور لانٔوں چاہوے تے نہ ہی کسے ناں زبردستی برائی تیں روکنٔوں چاہوے کیونجے یوہ اس غی حکمت غے خلاف ہے۔

(۱۰۰) ہُن شیطاناں غی دوڑ بھج غومقصد بیان ہورہیو ہے کہ ویہہ یاہ کوشش اس گلوں کریں تے یاہ کوشش کامیاب وی اس وجہ تیں ہو جئے کہ جھڑا لوک آخرت تیں غافل ہو غے دنیا غا پجاری بن جیں جتھاں غی ساری نچ کد اس چار تہاڑا غی زندگی واسطے وہے، آخرت ناں ویہہ منتا ہی نہ ویں اساں غافل لوکاں غا دل ان غی گلاں ورلگ جیں تے ویہہ ان غا گمراہی مشن ماں پوری طرح پھس جیں، تے ویہہ انھاں گلاں ورہی خوش ہوتا ریہنہ اور جھڑا پھیڑا کم ویہہ پہلاں کریں تھا انھاں ماں ہی لگا ریہنہ اس راویہہ ان غا اس سازشی جَھل ماں اس را پھس جیں کہ چھیکڑ یہ انھاں ناں جہنم ماں لے پجانویں، ور ویہہ نیک لوک جھڑا اپنی آخرت ناں تے لیکھا ناں منیں، اللہ تعالیٰ غا دسیا وا سدا رستہ ور چلنو چاہویں ویہہ تے شیطان غا گہاوا ماں کدے آہی نیہنہ سکتا، انھاں واسطے تے اعلان ہے ”بلاشبہ میراں بنداں ور تیری زبردستی نیہنہ چل سے“ (سورت حجر/۴۲)

مُنَزَّلٌ مِّنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

تھارا رب غی طرفوں برحق نازل ہوئی ہے لہٰذا تم شک شبو کرن آلاں بچوں نہ ہویو

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا ۭ لَا مُبَدِّلَ

تے تھارا رب غی گل سچائی اور انصاف نال پوری ہوگئی اس غی گلاں ناں کوئے بدل

لِكَلِمٰتِهٖ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۱۵﴾ وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ

نیہنہ سکتو؛ تے وہ مچ سنن آلو، جانن آلو ہے (۱۰۱) تے (اے نبیؐ) زمین ماں بسن آلاں بچ متا لوک

مَنْ فِي الْاَرْضِ يُضِلُّوْكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ اِنْ

اس راغا ہیں کہ جیکدے تم انھاں غا کہیا ور چلیں غا تاں ویہہ تمناں اللہ غا رستہ تیں ٹپلا چھوڑیں غا (اور) یہ

يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿۱۱۶﴾

چھڑا اندازہ ور چلیں تے بس انھیراں ماں بٹا ماریں (۱۰۲)

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَّضِلُّ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۚ وَهُوَ

(اے نبیؐ) یقیناً تھارو رب ہی خوب جانے جے کون اس غا رستہ تیں ٹپلیو وو ہے تے وہ ہی سِدا رستہ ور

اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِيْنَ ﴿۱۱۷﴾ فَكُلُوْا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ

چلن آلاں ناں وی خوب جانے؛ تے جس جانور ور (حلال کرتے ویلے) اللہ غو ناں لیو جئے اس بچوں کھاؤ!

اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيٰتِهٖ مُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۱۸﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوْا

جیکر تم اس غی آیتاں ور ایمان لیان آلا ہیں (۱۰۳) تے تمناں کے ہو وو جے تم اس (جانور) ناں نہ کھائیں

مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ

جس ور (حلال کرتے ویلے) اللہ غو ناں لیو گیو وو ہے حالانکہ اس نے جھڑیں چیز تھارا واسطے حرام کی ہیں ویہہ تمناں کنی کنی

عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ ۭ وَاِنَّ كَثِيْرًا لَّيُضِلُّوْنَ

کرغے دس دتی ہیں ور جسویلے تم انھاں (غا کھان) ور لاچار ہو جیں؛ تے بیشک مچ سارا لوک بجن کسے جانکاری غے

بِاَهْوَاۗىِٕهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۭ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِيْنَ ﴿۱۱۹﴾

اپناں خیالاں ور لوکاں ناں گمراہ کرر ہیا ہیں یقیناً تھارو رب ہی حدوں بدھن آلاں ناں خوب جانے (۱۰۴)

(۱۰۱) یاہ گل رحمتِ عالم ﷺ ناں کہہ غے اصل امت ناں سنائی جارہئی ہے جے انسانی تے جناتی شیطاناں غیں چوپڑیں چاپڑیں ویں گلاں ور کوئے جاہل ہی کن لا سکے باقی پیغمبر ﷺ تے ایمان آلاں واسطے یوہ ممکن ہی کد ہے جے ویہہ خدا غی اس مفصل کتاب ناں چھوڑ غے کسے ہور ناں تریاکل بنا لیں! جس مقدس کتاب غا بارہ ماں یہودی تے عیسائی وی دلوں یاہ گل یقین نال جانیں جے یاہ اللہ غی طرفوں نازل ہوئی وی ہے کیونجے اس کتاب غی اور خاتم الانبیاءؐ ﷺ غی پیشن گوئی انھاں غی کتاباں ماں صاف صاف موجود ہے۔ فر کوئے مومن اس غا بارہ ماں کسرا شک کر سکے! تے اس ناں چھوڑ غے ہور چیزاں ناں کسرا تریاکل بنا سکے! فر اس کتاب غیں صفت یہ ہیں کہ اس نے جتنی وی اگلیں پشلیں خبر سنائیں ہیں ویہہ بالکل دیہنہ دپہراں ہاروں صحیح ہیں، سچیں ہیں بلکہ قیامت توڑی انسان انصاف نال جتنی تحقیق کرے غو اس ناں قرآنی گلاں غی سچائی سجری تے نروئی دسے غی، اور اس کتاب نے جتنا احکام تے مسئلہ بیان کیا ہیں ان ماں وی عدل ہی عدل تے انصاف ہی انصاف ہے، دنیا غی کائے طاقت اس غا اک حرف ناں اپنی جگہ تیں ہلا نیہنہ سکتی کیونجے اس غی حفاظت غی ذمہ واری آپ رب العلمین نے لی وی ہے، فر خدا غا اسا کامل مکمل قانون ناں چھوڑ غے خدا غا بندا کسے غی قیاسی، خیالی تے اندازہ غی گلاں ناں کسرا من سکیں! جدکہ مسلمان اس گل ور وی یقین رکھے جے ہوں جس غو قانون منوں وہ میری ہر ایکن گل ناں سنن آلو تے ہر ایکن کم ناں جانن آلو ہے۔

(۱۰۲) اس آیت ماں وی ظاہری طور ور مخاطب آپ ﷺ لگیں ور حقیقت ماں یاہ گل وی امت ناں سنائی جارہئی ہے، دنیا ماں سدا متا ویہہ گمراہ لوک رہیا ہیں جھڑا صرف اندازہ ور تے خیالی گلاں ور چلیں انھاں کولے نہ تے کائے یقینی گل وہے تے نہ یقینی علم وہے چھڑا اندازہ ور بٹا مارتا ریہنہ۔ بلکہ شریعت غا قرآن حدیث آلا علم ناں چھوڑ غے دنیا غا ہر اک علم غی نیں اسے اندازہ ور وہے، فر خدا غی نازل کی وی اس یقینی وحی ناں چھوڑ غے جھڑ وان دنیا پرستاں تے اندازہ ور چلن آلاں غے پچھے چل پُوئے اس ناں تے یہ ضرور سدا رستہ تیں ہٹا ہی غے چھوڑیں پہانویں وہ کوئے وی وہے۔

(۱۰۳) مشرکاں نے جھڑیں گل اپناں اندازہ ور مقرر کر لیں تھیں ان ماں اک حرام حلال غو مسئلو وی تھو، انھاں نے اپناں اندازہ ور کجھ چیزاں ناں حلال تے کجھ ناں حرام سمجھ لیو تھو، فر جسویلے اللہ نے ایمان آلاں ناں یوہ حکم دتو جے مڑدار جانور حرام ہے تے جس حلال جانور ناں اللہ غو ناں لے غے (یعنی بِسْمِ اللّٰہِ اَللّٰہُ اَکْبَرُ پڑھ غے) حلال کیو جئے وہ حلال ہے، اس ور مشرکاں نے رولو چک لیو جے یہ تکو خدا غا فرمانبردار بنن آلا! جس چیز ناں خدا مارے اس ناں یہ حرام سمجھیں تے جس ناں آپ ماریں یعنی حلال کریں اس ناں کہیہنہ: یاہ حلال ہے! یہ تے سروں ہی گمراہ ہو گیا ہیں۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایو: مناں پتو ہے کون گمراہ ہے تے کہڑو ہدایت ور ہے، لہٰذا اے ایمان آلیو! ”جیکر تم مومن ہیں تاں خدا غو قانون منوں تے اس حلال جانور ناں۔ جس ور اللہ غو ناں لیو جئے یعنی وہ بسم اللہ اللہ اکبر کہہ غے حلال کیو جے۔ اس ناں کھاؤ“ اس ماں اس پاسے اشارو ہو گیو جے ان مشرکاں غا ڈنڈ رولاں ور کوئے تہان نہ دیو! تے بس خدا غا قانون ور عمل کرتا جاؤ۔

(۱۰۴) جھڑا جھڑا جانور حرام ہیں ویہہ مختصر طور ور قرآن پاک نے آپ جگہ جگہ بیان کردتا ہیں تے انھاں غی تفصیل رحمتِ عالم ﷺ نے بیان فرما دتی ہے دیکھو حاشیو ۶ سورت مائدہ۔ بہر حال ان حرام جانوراں ماں اسو

وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ ؕ اِنَّ الَّذِیْنَ

اور تم باندے دسنٌ آلاٌ گناہ ناں وی چھوڑ دیو تے چھپیا وا ناں وی ! بلاشبہ جھڑا لوک

یَكْسِبُوْنَ الْاِثْمَ سَیُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوْا یَقْتَرِفُوْنَ ﴿۱۲۰﴾

گناہ کما رہیا ہیں انھاں ناں تاولاٌں ہی اپنٌی کھٹی غو بدلو ضرور لبھ جئے غو (۱۰۵)

وَلَا تَاْكُلُوْا مِمَّا لَمْ یُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَیْهِ وَاِنَّهٗ

تے جس چیز ور (حلال کرتے ویلٌے) اللہ غوناں نہ لیّو گیو وہے اس ناں نہ کھاؤ ! یاہ تے بلاشبہ

لَفِسْقٌ ؕ وَاِنَّ الشَّیٰطِیْنَ لَیُوْحُوْنَ اِلٰۤى اَوْلِیٰٓـٕهِمْ

نافرمانی غی گل ہے ؛ تے بیشک شیطان اپنٌاں سنگیاں ناں پٹی پڑھا رہیا ہیں

لِیُجَادِلُوْكُمْ ۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوْهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ع

تانجے ویہہ تھارے نالٌ تُھتھ کریں ؛ تے جیکدے تم انھاں غو کہیو منٌن لگ پیا تاں تے تم وی مشرک ہوجیں غا (۱۰۶)

اَوَمَنْ كَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ

الاٌ ! جھڑو آدمی پہلاں موووتھوفر ہم نے اس ناں زندگی بخشی اور ہم نے اس واسطے اک لوء بنٌائی جس نالٌ وہ

بِهٖ فِی النَّاسِ كَمَنْ مَّثَلُهٗ فِی الظُّلُمٰتِ لَیْسَ بِخَارِجٍ

لوکاں ماں ٹُرے پھرے کیوں ! وہ اس آدمی ہاروں ہوسکے جھڑو انھیریاں ماں پیووو وہے جتوں وہ نکل ہی نہ

مِّنْهَا ؕ كَذٰلِكَ زُیِّنَ لِلْكٰفِرِیْنَ مَا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

سکے ؛ اسے را کافراں واسطے انھاں غا ویہہ عمل جھڑا ویہہ کریں لگا سُہنٌا بنٌا دتا گیا ہیں (۱۰۷)

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِیْ كُلِّ قَرْیَةٍ اَكٰبِرَ مُجْرِمِیْهَا

تے اسے را ہر بستی ماں ہم نےٌ ات غاں کھڑپینچاں ناں ہی جُرم کرن آلاٌ بنٌایو ہے

لِیَمْكُرُوْا فِیْهَا ؕ وَمَا یَمْكُرُوْنَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَ

تانجے ویہہ اس ماں چالبازیں کریں ؛ حالانکہ ویہہ حقیقت ماں ساریں چالبازیں اپنٌے ہی خلاف کریں ور

مَا یَشْعُرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾ وَاِذَا جَآءَتْهُمْ اٰیَةٌ قَالُوْا

انھاں ناں کجھ تھیو نیہنہ لگتو (۱۰۸) تے جسویلٌے انھاں کوٌے کائے آیت آوے ویہہ کیہنہ

جانور تے نیہنہ آیو جس ناں اللہ غوناں لے غے ذبح کیو جئے، فر مسلمان کسے گمراہ غا ڈنڈ کرن ور اسا حلال جانور ناں حرام کسرا سمجھ سکیں ! تے یوہ مسلوی کیئیں جگہیں گذر گیو ہے جے حرام جانور ناں اسو مجبور بندو تھوڑ وچ جان بچانٌ واسطے کھا سکے جس ناں اس تیں سوا ہور کجھ وی نہ لبھتو وہے۔ فر قرآن کریم اسا عقیدہ غی اصل بنیاد بیان کرے جے اس راغو گمراہ خیال آیو کتوں ہے؛ فرمایو: اصل گل یاہ ہے جے دنیا ماں ہمیشاں کجھ اسا فراڈی گمراہ لوک ہویا ہیں تے اج وی ہیں جتھاں کوٌے نہ کوئے عقلی دلیل وہے، تے نہ کسے اسمانی کتاب غی دلیل وہے، ویہہ نیوں ہی بجن کسے علم غے بس اپنٌی جہالت ور اسو خیال بنٌالیں جے فلانی چیز حرام ہے تے فلانی حلال ہے حالانکہ دلیل کجھ نیہنہ۔ جس را کہ یوہ ذہن کہ فلانی فلانی چیز کھانٌ نالٌ روحانیت ماں فرق آجے یا یوہ ذہن کہ ماس کھانٌ آلٌو کدے روحانیت غا اچا رتبہ ور نیہنہ پج سکتو ! حالانکہ نہ اسی کائے گل خدا غا کسے نبی نے فرمائی تے نہ خدا غی کسے کتاب ماں ہی آئی ہے یہ ساریں پات تے بدعت گمراہ لوک بس اپنٌی نفسانی خواہشاں پچھے کڈیں جتھاں غو خدا غا دین نالٌ کوئے تعلق نیہنہ ہوتو آخر ما فرمایو: خیر ! خدا ان حدوں بدھنٌ آلٌاں ظالماں ناں چنگی طرح جانٌے یعنی وہ جس ویلٌے چاہوے غو پورو پورو لیکھو لے لئے غو یہ خدا تیں کِدے پُہلاٌ وا نیہنہ۔

(۱۰۵) یعنی نہ کھل مکھلا باندے باندے گناہ کرو تے نہ چھپ لُک غے ہی گناہ کرو، تے ویہہ گناہ وی چھوڑ دیو جھڑا صاف طور ور ہر شخص ناں باندے باندے گناہ سہئی ویں جس راز نا بدکاری وغیرہ تے ویہہ چھپیا لکیا وا گناہ وی چھوڑ دیو جھڑا ظاہری نظراں ماں کوئے پَہارا گناہ نیہنہ سہئی لگتا جس را ویہہ کم جتھاں تیں بعد اک انسان بدکاری توڑی پج جے مثلاً نا محرم کا ٌسریاں غو نا محرم مڑداں نالٌ رل مل غے رہنٌو۔ وفیہ اقوال کثیرۃ. تے یاد رکھو جے گناہ گاراں ناں اپنٌاں کرتوتاں غی ضرور سزا لبھے غی۔

(۱۰۶) حلال حرام غا اس بیان ماں دوٹوک تے مکتی مکتی گل بیان فرمائی جا رہئی ہے کہ جس جانور ور خدا غو ناں نہ لیو جے یعنی اس ناں بسم اللہ اللہ اکبر کہہ غے حلال نہ کیو جے اور وہ یوں ہی مر جے اس ناں بالکل نہ کھاؤ ! وہ حرام ہے تے یاہ یقیناً خدا غی نافرمانی غی گناہ آلٌی گل ہے باقی رہئیں مشرکاں غیں یہ مٹھیں مٹھیں چوپڑیں چاپڑیں وی گل جھڑیں بے دین لوکاں ناں بڑیں تاویلیں اپنٌے در چھک لیں، یہ سب شیطان غا پیدا کیا وا وسوسہ ہیں، شیطان اپنٌاں ان مشرک دوستاں تے چیلاں ناں یہ پٹیں پڑھاوے تانجے یہ تھارا نالٌ تُھتھ کر سکیں، بحث کر سکیں تے یہ حجت بازیں کر کر غے تمنٌاں خدا غا دین تیں بیزار کر سکیں۔ ور تم وی کن کھول غے سن لیو ! اے مسلمانو ! جے کدے تم نے خدا غا صاف صاف قانون غا مقابلہ ماں ان مشرکاں شیطان غا چیلاں غی تُھتھ ور کن لایا۔ یا تم نے ان غی گل منی فر یاد رکھو ! تم وی انھاں جسا ہی مشرک ہوجیں غا۔ ! اللہ اکبر ! کتنی سخت دڑد ہے ! ؛ اس آیت غی تفسیر ماں مفسراں نے لکھیو ہے جے مشرک چھڑو وہ ہی نیہنہ جھڑو کسے ناں خدا غے برابر سمجھے، یا کسے مخلوق ماں خدائی صفت منے، بلکہ مشرک وہ وی ہے جھڑو شریعت غی حلال کی وی چیز ناں حرام سمجھ لئے تے اسو ہی عقیدو وی بنٌا لیئے۔ دیکھو تفسیر قرطبی، معالم التنزیل۔

(۱۰۷) جھڑو کفر، شرک تے جہالت غی اندھیریاں ماں تھوتھریں کھائے وہ مھاری نظراں ماں تے زندو ہے ور قرآن اس ناں موو و بیان کرے اس ناں زندگی غی حقیقت کد نصیب وہے وہ تے زمین غی چھاتی ور اک پھرتی تُھرتی لاش ہے فر جس خوش نصیب ناں خدا نے جہالت غی اس موت بچوں کڈ غے ہدایت غی زندگی عطا فرمادتی اور اس ناں شریعت غی لوٗ نصیب ہوگئی جس لوٗ نالٌ وہ گمراہی غاں ڈنگا، ترڈا اُبڑ رستاں غے بشکار سدا رستہ ''صراطِ مستقیم'' ور چل رہیو وہے، سارا لوک گمراہی ماں ڈابو مارتا ویں ور اس ناں اپنٌی منزل تے اپنٌوں رستو خدا غی دتی وی لوٗ نالٌ صاف صاف چمکتو دِستو وہے۔ اور وہ اپنٌی منزل ور دوو دو بدھتو ہی جا رہیو وہے کیوں ! فر اسو زندو آدمی تے موو و مشرک برابر ہو سکیں ؟ جھڑو گمراہی غی اُن کھنکھ پڑیاں تے کاڑاں ماں بڑیو وو وہے جتوں نکلن غی وی کائے امید نہ وہے اپروں اس کوٌے لوٗ وی نہ وہے تے وہ گمراہی غی اسے اندھیری جھ ماں ٹُھہلا کھا رہیو وہے، فر یوہ مومن غے برابر کس را ہو سکے ! مشرک غی تے شرک کفر غی اندھیریاں ماں مت ہی مارے جئے کہ وہ چھیکڑ ہر پھیڑا کم ناں چنگو سمجھنٌ لگ جے وہ اندھیراناں ہی لوٗ خیال کرن لگ جئے، ات توڑی جے کفر

شرک، بدکاری، سود، شراب جیاں صاف پھیڑاں کماں ماں وی اس ناں فائدا سہئی لگن لگ جیں فراسومڑدو زندہ مومن غے برابر کس راہو سکے؟۔

(۱۰۸) یعنی یاہ کوئے مکہ پاک ہی غی خصوصیت نیہنہ جے ات غا مالدار، کھڑپینچ تے مقدم قسم غا لوک رحمتِ عالم ﷺ غی مخالفت ماں ساراں تیں مُہرے کھلا ہوا واہیں اور ہُنڑ عام سدا سادا غریب لوکاں ناں گمراہ کرن واسطے سازشاں تے چالبازیاں غیں ترنگڑیں بُنڑ رہیا ہیں۔ نیہنہ! یاہ کوئے نوی گل نئیں! یاہ مچ پرانی ریت ہے دنیا غی تاریخ اس غی شہادت دے رہئی ہے جے جد وی اللہ غاں پیاراں بنداں نے کسے بستی ماں سدھار غو تے اصلاح غو کم شروع کیّو، اللہ غاں بنداں ناں شیطانی رستہ تیں ہٹا غے رحمانی رستہ ورلیانڑ غی کوشش کی تاں ساراں تیں مُہرے ات غا کھڑپینچ ہی اصلاحی تحریک غی مخالفت ماں کھلا ہوتا رہیا ہیں، فر ویہہ سداں ساداں لوکاں ناں ملکی قومی خطراں غا جُھلّ ماں پھسانڑ لگ جیں، طرح طرح غیں چال کر کر غے خدا غا دین تیں دور رکھن غی کوشش کریں، حالانکہ حقیقت ماں ان غیں ساریں چال تے سازش انھاں ہی غے خلاف پویں اور اج وی ہیں خدا غو دین تے نہ کدے ڈکالانڑ نالڑ تھمیو ہے تے نہ اج تھم سکے؛ ور یہ ان سازشاں نالڑ اپنڑاں آپ ناں جہنم غو ضرور حقدار بنڑا چھوڑیں وران جاہلاں ناں کجھ تھو نیہنہ لکتو۔

(۱۰۹) مشرک پہلاں تے معجزاں غو مطالبو کریں تھا فر جسو یلّے کوئے معجزو اللہ تعالیٰ غی مشیت نالڑ ظاہر ہو جے تھو فر انھاں غو یوہ دوجو مطالبو آ جے تھو کہ ہم اس ویلّے توڑی ایمان قبول نیہنہ کر سکتا بچر توڑی مھارے ور وی اُسی ہی وحی نازل نہ وہے جسی اللہ غا رسولاں ور نازل وہے یعنی مھاراں سراں ور وی پیغمبری غو تاج رکھ دتو جیئے۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایو مناں صلاح دینڑ غی کائے لوڑ نیہنہ، ہوں خوب جانڑوں جے پیغمبری کس ناں دینڑی ہے مکہ غا مقدماں ناں، یا سارا جہاناں واسطے رحمۃ للعلمین بنڑ آلی ذات محمدِ عربی فداہ ابی وامی ﷺ ناں!- خدا غی یاہ پہاری ذمہ واری نہ تے عبادت اور جُہد یں کرن نالڑ لبھ سکے تے نہ مالڑ دولت اور کھڑپینچی نالڑ! وہ آپ جانڑیں اس نے اس عالیشان کرسی ور کس ناں بسالنڑوں ہے۔ آخر ماں دین غے خلاف چالبازیں کرن آلاں ان مکاراں ناں سخت درڑ دتی کہ جے کدے تم باز نہ آیا تاں ہُنڑ نیڑے ہی تمناں سخت سزا تے ذلیل وخوار کرن آلا عذاب غو مزو چکھنڑوں پوئے غو، فر کجھاں دناں تیں بعد ہی آخرت تیں پہلاں دنیا ماں ہی لوکاں نے بدر غا مدان ماں کفر غا ان مقدماں ناں کھلی اکھاں نالڑ دیکھ لیو کہ یہ کس را ذلت نالڑ نک رگڑ رہیا تھا۔

(۱۱۰) جس غا دل ماں خود ایمان غی تاہنگ وہے اور وہ خدا غی فرمانبرداری آلاّ رستہ ور چلنڑوں چاہتو وہے، اس واسطے اللہ تعالیٰ وی اپنڑاں فضل نالڑ اسا حالات بنڑا چھوڑے کہ اس ناں چھیکڑ ہدایت نصیب ہو ہی جے اس غا دل ماں اللہ غا دین غی اسی محبت تے لگن پیدا ہو جے کہ فر اس ناں دین ماں کوئے شک شبو نیہنہ رہتو، اس غو دل خدا غا دین واسطے کھلو ہو جے تے اُس ناں اسلام قبول کرتاں اور خدا غا دین ور عمل کرتاں کوئے دشواری سہئی نیہنہ ہوتی۔ اسے ناں "شرح صدر" کہیو جے تے اسے ناں ات ﴿يَشْرَحْ صَدْرَهٗ﴾ فرمایو ہے۔ ور جھڑو اس چار تہاڑا غی دنیا غا نفع پچھے پے غے اپنڑیں ساری صلاحیت گالڑ چھوڑے اور خدا تعالیٰ غی نافرمانی ور لک ہی بن لئے اس واسطے فر اللہ تعالیٰ وی اسا ہی حالات بنڑا چھوڑے کہ وہ ہدایت تیں دور ہی دور ہوتو جے، اس غو سینڑوں اس را سوڑو تے دل اس قدر باٹو ہو جے کہ فر دین غی کائے گل اس ماں جاتی ہی نیہنہ سگوں دل ماں دین غو خیال آتاں ہی اس ناں ہکا پھوکی لگ جے اس ناں خدا غو دین قبول کرنوں تے اس ور عمل کرنوں اتنوں اوکھو سہئی وہے جس را کہ کوئے اسمان ور چڑھتو وہے ور اس تیں چڑھیو نہ جاتو وہے تے اس گھلی ٹھکّی ماں اس ناں ساہ پھوٹی لگی وی وہے۔ سبحان اللہ ذُری غور کرو! کیوں! یاہ حقیقت ہم سویرے شام اپنڑیں اکھاں نالڑ نیہنہ تکتا!؟ اج وی اللہ غا بنداں ناں خدا غو دین قبول کرتاں تے اس ور عمل کرتاں دنیا غا کسے کونا ماں کائے اوکھت پیش نیہنہ آتی جد کہ شطان غاں چیلاں ناں اج وی دین قبول کرن تے اس ور عمل کرن غی گل سُنڑتاں ہی ساہ پھوکی لگ جے!۔

(۱۱۱) یعنی اساں نفس غاں پچاریاں ور فر خدا غی طرفوں شطان غی ایسی گندگی سٹ دتی جیئے کہ ایمان غی توفیق تے فر انھاں ناں کدے سرتی ہی نیہنہ؛ فائدو: ﴿رِجْسَ﴾ غی تفسیر سلفِ صالحین تیں

لَنْ نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ

ہم تے کدے ایمان نیہنہ لیا ساں بچر توڑی ہم ناں وی واہی چیز نہ لبھے جھڑی اللہ غا رسولاں ناں دتی گئی ہے

اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ

اللہ تعالیٰ ناں ہی چنگی طرح پتو ہے جے وہ اپنڑیں پیغمبری کس ناں دئے! جھڑا لوک جُرم کریں انھاں ور تاولاں

اَجْرَمُوْا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا

ہی اللہ تعالیٰ کولڑے ذلت اور تگڑو عذاب پوے غو انھاں غا فریباں غی وجہ تیں

كَانُوْا يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۲۴﴾ فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ

جھڑا ویہہ کریں ویں تھا (۱۰۹) تے جس آدمی ناں اللہ تعالیٰ ہدایت دینی چاہوے

يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ

وہ اس غو سینو اسلام واسطے کھول دئے! تے جس ناں وہ گمراہی ماں رکھنڑوں چاہوے

يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي

اس غا سینہ ناں سوڑو کر دئے، مچ ہی سوڑو؛ جس را اس ناں اسمان ماں چڑھنوں

السَّمَآءِ ۭ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ

پیتو وہے (۱۱۰) اسے را اللہ تعالیٰ انھاں لوکاں ور گند گی سٹّی رکھے جھڑا

لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۲۵﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ۭ قَدْ

ایمان نیہنہ لیا تا (۱۱۱) تے یوہی تیرا پالنہار غو سِدو رستو ہے ہم نڑے

فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۲۶﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلٰمِ

نصیحت کھٹنڑ آلاّں واسطے آیت خوب کھول غے بیان کر چھوڑیں ہیں (۱۱۲) انھاں واسطے ہی انھاں غا

عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

رب کولڑے سلامتی غو کہر ہے تے وہ ہی انھاں غو دوست ہے ان (نیک) عملاں غے صدقے جھڑا ویہہ کریں تھا (۱۱۳)

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ۚ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ

تے جس تہاڑے اللہ ساراں (جناں، انساناں) ناں بٹھلا کرے غو (فر فرماوے غو) اے جنّاں غی جماعت! تم نڑے مچ

ہی ترے طرح چلی آوے، عذاب، شیطان، گندگی یعنی انھاں ور شطان مسلط ہوجے یا گناہاں غی اسی گندگی یا خداغو اسو عذاب مسلط ہوجے کہ ویہہ ایمان قبول کرسکتا ہی نیہنہ۔
(۱۱۲) یعنی دینِ اسلام غو یوہ رستو ہی سدو رستو تے اللہ تعالیٰ غو رستو ہے یو ہی انسان ناں اللہ تعالیٰ تو ڑی پہچاوے تے یو ہی جنت ماں لے جئے۔ اس تیں علاوہ جتناں وی رستا ہیں پہانویں ویہہ دِس ماں کتناں ہی سُہنّاں لگیں ور ویہہ سارا ڈِنگا ٹیہڈا رستا انسان ناں جہنم ماں ہی لے جانؔ آلا ہیں۔ یہ ساریں گل اللہ تعالیٰ نے کھول کھول غے صاف صاف بیان کی ہیں ور کس واسطے! جہڑا نصیحت حاصل کرنی چاہویں! تے جہڑا اللہ غا پاک کلام ناں ہدایت غی تاہنگ ور پڑھیں!۔

مِنَ الْاِنْسِ وَقَالَ اَوْلِيٰٓؤُهُمْ مِّنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا
انسان اپنّاں بنا لیا تھا، تے انساناں بچوں جہڑا انھاں غا دوست ویں غا ویہہ کیہنہ غا: اے مھاریا ربا!
اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَّبَلَغْنَآ اَجَلَنَا الَّذِيْٓ
ہم اک دوجا توں نفعو کھٹّا رہیا تے ہم اپنّاں اس متھیا وا وقت ناں آ پجیا جہڑو
اَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوٰىكُمْ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اِلَّا
تیں مھارا واسطے مقرر کیّو وو تھو؛ اللہ تعالیٰ فرماوے غو تم ساراں غو ٹھکانوں دوزخ ہے جسماں تم سدا ہی رہینہ غا ور جے
مَا شَآءَ اللّٰهُ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ (۱۲۸) وَكَذٰلِكَ
اللہ ناں ہی منظور وہے (تاں واہ بکھری گل ہے) بیشک تیرو رب بڑی حکمت آلو، جانن آلو ہے (۱۱۴) تے اسے را
نُوَلِّيْ بَعْضَ الظّٰلِمِيْنَ بَعْضًا بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ (۱۲۹)
ہم ظالماں ناں اک دوجا غے نالؔ رکھاں غا ان کرتو تاں غی وجہ تیں جہڑا یہ کریں ویں تھا (۱۱۵)
يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ
اے جنّاں تے انساناں غی جماعت! کیوں! تھارے کوئے تھارا ہی بچوں رسول نیہنہ آیا تھا!
يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ
جہڑا تم ناں میریں آیت پڑھ پڑھ غے سناویں ویں تھا تے تمنّاں تھاری اج غی اس پیشی تیں ڈرانویں ویں
هٰذَا قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ
تھا؛ ویہہ کیہنہ غا: (بلاشبہ) ہم نے اپنے خلاف آپے ہی گواہی دے دتی ہے؛ تے یہ دنیا غی زندگی نے تہو کھا ماں
الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ (۱۳۰)
سٹیا وا تھا تے (ہُنؔ) آپے اپنے خلاف گواہی دیدتی ہے جے ویہہ کفر کریں ویں تھا (۱۱۶)
ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ
یوہ اس گلوں کیو نجے (اے نبیؐ) تھارو رب بستیاں ناں ان غا ظلم ور اس حال ماں ہلاک نیہنہ کرتو کہ
وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ (۱۳۱) وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا
اُت غا رہنؔ آلا بے خبر ویں؛ تے ہر ایکنؔ واسطے اس غا عملاں غا لحاظ نالؔ درجا ہیں

(۱۱۳) یعنی جنھاں نے اسلام قبول کیو، فرمانبرداری تے سلامتی غو رستو نوڑ لیو بس انھاں ہی خوش قسمت لوکاں واسطے ان غا رب کوئے سلامتی غو گھر یعنی جنت ہے جت ہر اک پریشانی تیں سلامتی وہے غی، تے کیوں نہ وہے! انھاں نے تے اپنّاں نیک عملاں غے مھاوے جہڑا ویہہ کر رہیا ہیں اللہ تعالیٰ نالؔ دوستی لائی ہے۔ تے جس غی دوستی اللہ تعالیٰ نالؔ وہے اس ناں فر پرواہ وی کا نہ غی!۔
(۱۱۴) اپر ایمان آلاں غی گل چلے کرے تھی ہُنؔ بے ایماناں نافرماناں غو قیامت غو حال بیان ہو رہیو ہے۔ جے ذری اس تہاڑا غو وی خیال کرو! جد یہ سارا مجرم نافرمان خدا غی بارگاہ ماں گھٹھا کیا جیں غا، اس تہاڑے اللہ تعالیٰ جنّاں ناں یعنی شیطاناں ناں فرماوے غو کہ تم نے وی واقعہ ہی انساناں بچوں بڑی جمعیت اپنّاں گھاواماں کر لی تھی، کتناں ہی لوک تم نے گمراہ کر غے اپنّاں مرید بنا لیا تھا، واقعہ ہی تم نے انساناں ناں گمراہ کرن ماں کائے کسر نیہنہ چھوڑی! اس ویلے شیطاناں غا مرید مشرک تے کافر، نافرمان لوک بڑا دُکھ تے پچ افسوس نالؔ عرض کریں غا خدایا! واقعہ ہی ہم دنیا ماں ایکنؔ دوجا کولوں خوب فائدو چکتا رہیا، شیطاناں نے تے ہم ناں بدی غا ویہہ کم دسیا جن ماں ہم ناں خوب لطف آتو رہیو اور ہم خوش ہوتا رہیا جد کہ شیطان وی خوش رہیا جے مھاری محنت دندے لگ رہئی ہے، فر یوہ سلسلو مھاری عمر غا مقرر کیا وا وقت توڑی چلتو رہیو، ات توڑی کہ ہم ناں موت آ گئی۔ اللہ تعالیٰ فرماوے غو جاؤ! ہُنؔ سدا تھارو گھر جہنم ماں ہے بجز توڑی خدا نہ چاہوے تم اتوں نکل نیہنہ سکسیں اور کافراں مشرکاں ناں وہ اتوں اپنّاں قانون غے مطابق کدے کڈنوں چاہ سے ہی نیہنہ لہذا ویہہ ہمیشاں ہمیش اُتے پیا رہینہ غا۔ ہاں! جس غا دل ماں ایمان وہے غو وہ اپنی سزا پھگت غے ضرور نکل آوے غو۔ آیت غا آخر ماں اللہ غی صفت حکیم علیم بیان کر غے یوہ احساس دوایو جے یوہ وی یاد رکھو جے وہ جو کجھ کرے اپنا کامل علم تے کامل حکمت غے مطابق ہی کرے۔
(۱۱۵) اس آیت غی تفسیر دو طرح بیان ہوئی ہے اک یاہ جے جس را شیطان تے اس غا مرید جہنم ماں گھٹھا کر دتا جیں غا اسے را سارا مشرک وی اپنّاں اپنّاں گناہاں غا حساب نالؔ نیڑے نیڑے کر دتا جیں غا؛ جہڑو جتنوں بڑو نافرمان وہے غو وہ اپنّاں درجہ غا نافرماناں غے نالؔ سزا پھگتے غو۔ تے دوجی تفسیر یاہ کہ عربی ماں نُوَلِّی غو مطلب نیڑے نیڑے کر دینؔ تیں علاوہ مسلط کر دیٹوں وی آوے اس لحاظ نالؔ مطلب یوہ ہووو جے خدا ہر اک ظالم غے اپر اک دوجو بڑو ظالم مسلط کر چھوڑے، ایکنؔ ظالم ناں دوجو ظالم سزا دئے فر دوجاناں تیجو فر تیجا ور چوتھو مسلط ہوجے وھلم جرا (تفسیرِ کبیر)
(۱۱۶) یعنی انساناں تے جناں دواں مخلوقاں نا اللہ تعالیٰ قیامت غے تہاڑے یوہ سوال مجموعی طور ور کرے غو۔ جے کیوں! تھارے کوئے اللہ تعالیٰ غا چلّا یا وا رسول نیہنہ آیا تھا؟ جنھاں نے تم ناں اللہ غیں آیت پڑھ پڑھ غے سنائیں اور تمناں قیامت غا اس تہاڑا تیں خبردار کیو جے تم نے اک تہاڑے اپنی زندگی غو لیکھو دینؔ خدا غی بارگاہ ماں حاضر ہونوں ہے۔ ویہہ دوئے یاہ گل من لیں غا نالؔ ہی نافرمان لوک یوہ اقرار وی کریں غا جے رسول وی آیا تھا ہم ناں گل وی سمجھ آ گئی تھی ور ہم دنیا غی زندگی ماں تے دنیا غیں لذتاں ماں اس را مست ہووا تھا جے ہم نے کدے اس ور غور ہی نیہنہ کی۔ اس را ویہہ اپنّاں کفر ور آپ شہادتی تے اجکل غا محاورہ ماں ''اقراری مجرم،، ہو جیں غا۔ فر اساں مجرماں غی سزا تے ساراں ناں معلوم ہی ہے!؟ فائدو:- ات یاہ اک لمی بحث وی چلی ہے جے کیوں! جنّاں ماں وی کدے کوئے جن نبی بنؔ غے آیو ہے؟ جمہورِ امت تے اس عقیدہ ور ہے جے اصل رسول تے ہمیشاں حضرتِ آدمؑ غی اولاد

تے بنی نوع انسان بچوں ہی ہوتا رہیا ہیں ور انھاں غا نائب ''جن'' جناماں وی انھاں غی طرفوں تبلیغ غو کم کرتا رہیا ہیں تے آیت ماں لفظ ﴿ مِنْكُمْ ﴾ ''تھارے بچوں'' غو یوہ مطلب نیہنہ جے کنی کنی دواں بچوں رسول آتا رہیا ہیں، بلکہ مطلب بس اتنوں ہی ہے جے ''جہڑا تھارے ہی بچوں تھا''یعنی تم دواں مخلوقاں تیں علاوہ کسے تیجی مخلوق فرشتاں وغیرہ بچوں نیہنہ تھا متا عالماں تے مفسراں بلکہ جمہورِ امت غو یوہ ہی عقیدو ہے ور کجھ اک بزرگ یاہ وی کیہنہ جے دواں مخلوقاں ماں کنی کنی رسول مراد ہیں ان بزرگاں ماں حضرتِ ضحاک تابعیؒ وی ہیں (ابن جریر) تے امام رازیؒ فرمانویں جے یوہ دعوو نیہنہ کیو جاسکتو جے امت غو اس گل ور اجماع ہو گیو ہے کہ رسول بس انساناں ماں ہی آیا ہیں کیونجے اس مسئلہ ماں کجھ اک بزرگاں غو اختلاف موجود ہے (تفسیر کبیر) لیکن اس گل ور ساری امت غو اتفاق ہے جے انساناں ماں جتناں وی رسول آیا؛

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ۝١٣٢ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ

تے یہ جو کجھ کر رہیا ہیں تھارو رب اس تیں بے خبر نیہنہ (١١٧) تے تھارو رب بڑو بے پرواہ

ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ

رحمت آلو ہے (١١٨) جیکدے وہ چاہوے تاں وہ تم ساراں ناں چک لئے، تے تھارا تیں بعد جس

مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ

ناں چاہوے اس ناں تھاری جگہ بسا چھوڑے، جس را تمناں اک دوجی قوم غی لہڑی تیں

قَوْمٍ آخَرِينَ ۝١٣٣ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ

پیدا کیّو ہے؛ جس چیز غو تھارے ناںٰ وعدو کیّو گیو ہے واہ بلاشبہ ہونٰ آلی ہے تے تم اللہ تعالیٰ ناں

بِمُعْجِزِينَ ۝١٣٤ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ

عاجز نیہنہ کر سکتا (١١٩) (اے نبیؐ) تم فرما دیو: او میری قوم غیو لوکو! تم اپنٹی جگہ عمل کرتا رہو

إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ

ہوں وی اپنٹی جگہ عمل کروں لگوں فر تمناں تاولاں ہی پتو لگ جئے غو جے چھیکڑ نتیجو کس واسطے

عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ۝١٣٥ وَجَعَلُوا

بہتر رہ غو؛ یقین کرو! ظالم کدے کامیاب نیہنہ ہوسیں (١٢٠) تے اللہ نے جہڑیں

لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا

فصل اور مالٰ چوکھر پیدا کیّو ہے اس بچوں انھاں نے اللہ تعالیٰ جگو اک حصو مقرر کر لیو ہے فر اپنٹاں

هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ

خیال ناںٰ یوں کیہنہ جے یوہ حصو تے اللہ تعالیٰ غو ہے تے یوہ مہارا بنٹایا وا شریکاں غو ہے؛ فر جہڑو انھاں غا

لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ

بنٹایا وا شریکاں غو وہے وہ تے اللہ تعالیٰ تو ڑی نیہنہ پج سکتو؛ ور جہڑو اللہ تعالیٰ غو وہے وہ

يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۝١٣٦ وَكَذَٰلِكَ

انھاں غا بنٹایا وا شریکاں تو ڑی پج جئے؛ کتنوں پہیڑو فیصلو ہے جہڑو یہ کریں (١٢١) تے اسے را

ویہہ انسان ہی تھا تے سارا حضرتِ آدمؑ غی اولاد بچوں ہی تھا کسے دوجی مخلوق غو شخص کدے انساناں غی رہنمائی واسطے رسول بن غے نیہنہ آیو، تے آ وی کس را سکے! جدکہ انسان ہی اشرف المخلوقات ہے۔!

(١١٧) پیغمبر چلانٰ غو مقصد بیان کیو جا رہیو ہے جے اللہ تعالیٰ لوکاں ناں ان غا گناہاں غی وجہ تیں اس را نیہنہ ہلاک کرتو جے ویہہ دین غا بارہ ماں بالکل ہی غفلت ماں ویں، انھاں ناں خدا غا دین غی کجھ خبر ہی نہ وہے بلکہ اللہ تعالیٰ پہلاں لوکاں ناں جنت دوزخ تیں اور فرمانبرداری تے نافرمانی غا نتیجہ تیں اگاہ کرن واسطے اپنٹاں پیغمبر چلاوے جہڑا انساناں تے جناں دواں ناں کھول کھول غے خدا غو دین سمجھانویں، نیکی بدی غو نتیجو دسیں اس تیں بعد جہڑو جس را غا عمل کرے اللہ تعالیٰ اس ناں اسی ہی جزا دیئے ہر ایکنٰ ناں اپنٹاں عملاں غا نمیڑ اور اپنٹاں اپنٹاں درجہ لبھ جیں کیونجے اللہ تعالیٰ اپنٹاں بنداں غا عملاں تیں بے خبر تے ہے ہی نیہنہ۔

(١١٨) ان دو صفتاں غا ات بیان کرن ماں اس پاسے اشارو ہو سکے جے بنداں غی ہدایت واسطے اپنٹاں پیغمبر ٹورن غو یوہ مطلب نیہنہ جے اللہ تعالیٰ ناں بنداں غی عبادت غی لوڑ ہے جس را کہ مشرک قوماں غا اپنٹاں دیوی دیوتاں غا بارہ ماں ہمیشاں اسا خیال رہیا ہیں۔ اللہ تعالیٰ تے بے نیاز ہے اس ناں کسے غی عبادت غی کجھ لوڑ نیہنہ، نہ ہی عبادت سنگ اس غی شان اچی وہے؛ تے نہ اس غی نافرمانی ناںٰ اس غو کجھ نقصان وہے۔ رسولاں غا چلانٰ ماں تے صرف انسان غو فائدو ہے تانجے وہ خدا غی فرمانبرداری غا کم سکھ غے ان ور عمل کرے تے اپنٹاں آپ ناں جہنم تیں بچا سکے، اور خدا پیغمبر پہیج غے اپنٹاں بنداں ور اس گلوں فضل کرے کیونجے وہ ہے ہی بڑی رحمت آلو تے بچ مہربان!

(١١٩) یعنی وہ اپنٹاں دین غی خدمت واسطے تے اپنٹی عبادت واسطے کسے غو محتاج نیہنہ! کوئے اس مان ماں نہ رہ جے میرے بغیر خدا غا دین غو کم چل سے ہی نیہنہ، تے نہ نافرمان یاہ سوچیں جے مہاری کدے پنغڑ ہی نیہنہ ہوسیں وہ جد چاہوے موجودہ ساراں لوکاں ناں ختم کر غے ات دوجا ہی لوک پیدا کر دیئے، جہڑا اس غی عبادت کریں تے اس غا دین غو کم کریں، اس واسطے اس ماں کجھ اوکھت ہو وی کس را سکے! کیوں جہڑا لوک اج موجود ہیں ویہہ یاہ نیہنہ سوچتا جے مہارے تیں پہلاں جہڑا لوک تھا اج ویہہ کت ہیں؟! اور نافرمان واسطے اس غی جہڑی ٹہلّ ہے اس غو مطلب وی ہمیشاں غی آزادی نیہنہ! اوڑک تے ہر ایکنٰ نے اپنٹاں اپنٹاں لیکھا واسطے اس غی بارگاہ ماں حاضر ہونٹوں ہی ہے جتوں کوئے کِدے نس پَج غے جان نیہنہ بچا سکتو۔

(١٢٠) جن لوکاں نے سب کجھ سنن سمجھنٰ غے باوجود نہ منن غی قسم ہی کر لی تھی انھاں واسطے اعلان کروایو جا رہیو ہے کہ جے کدے تم نیہنہ باز آتا، تاں تھاری مرضی! جس رستہ ور تم چلنوں چاہویں چلتا رُہو! تے اپنٹاں اپنٹاں انداز ور عمل کرتا جاؤ! فر دیکھو! نتیجو کس غا حق ماں نکلے! ور اک گل چنگی طرح یاد رکھیو ''ظالم کدے کامیاب نیہنہ ہوسیں'' قاضی بیضاویؒ فرماویں اس انداز ناںٰ کلام کرن ماں نافرماناں واسطے سخت تہمکی تے درڑ ہے (بیضاوی شریف)

(١٢١) عرب غا مشرک حالانکہ اللہ تعالیٰ غی ذات ناں منیں تھا سگوں یاہ گل وی منیں تھا جے یاہ زمین اسمان تے ان ماں رہنٰ آلیں یہ ساریں چیز اللہ تعالیٰ ہی نے پیدا کیں ہیں اور ہم ناں مالٰ دولت تے اولاد وی اللہ تعالیٰ ہی عطا فرماوے ور اس سب کئیں غے باوجود شیطان نے انھاں غو یوہ ذہن بنا چھوڑیو تھو جے اللہ تعالیٰ غیں یہ ساریں مہربانیں مہارے اپر مہارا دیوی دیوتاں، فرشتاں، جناں تے کجھ

دوجاں بزرگاں غی وجہ تیں ہورہئی ہیں اسے گلوں انھاں نے اپنّاں مال چوکھر تے فصل ماں دو ''کوٹا'' رکھیا وا تھا، اک خدا تعالیٰ غو تھو اور دوجو ان ہستیاں غو جھاں ناں انھاں نے اپنّاں خیال ناں خدا غو شریک سمجھیو وو تھو؛ فر جہڑو حصو خدا غا ناں ور کنڈیں تھا وہ یتیماں، مسکیناں، مسافراں تے دوجاں محتاجاں ناں دیں تھا۔ اور جہڑو حصو غیر اللہ غا ناں ور کنڈیو جئے تھو وہ استاناں غا مجاوراں، مندر غا پجاریاں تے مذہبی لیڈراں، تے مذہبی کھڑ پینچاں غی خدمت ماں پیش کر دتو جے تھو وران مذہبی لیڈراں تے مجاوراں اور پجاریاں غو عام لوکاں ور اسو رعب تے دبا تھو کہ جے کدے خدا آلا حصہ ماں کُجھ گھاٹو باھد وہو جے تھو تاں اس ناں یہ کائے بڑی گل نیہنہ سمجھیں تھا ور غیر اللہ آلا اس حصہ ماں کمی پیشی ہوݨ ور انھاں ناں کمݨی لگ جے تھی کہ ہُݨ تے بیڑو ہی غرق ہو جے غو۔ بلکہ جد کدے خدا آلا حصہ بچوں کجھ دوجا غیر اللہ آلا حصہ ماں رل جے تھو یا اُواں غی چنگی چیز اِیاں پے جے تھی اس ناں فر واپس نیہنہ کریں تھا تے اس ور ''تبصرو'' یوں کریں ویں کہ خدا تے غنی ہے اس ناں کہ لوڑ ہے ور جد کدے غیر اللہ غی کائے چیز دوجے پاسے چلی جے تھی اس ور تے انھاں غا ڈر ناں لو اندرا کھلا ہو جیں تھا تے اس چیز ناں فٹ غیر اللہ آلا حصہ ماں واپس کر دتو جے تھو، آیت پاک ماں ان غی اسے جہالت غو بیان ہے۔ کہ جد سب کجھ دیݨ آلی ذات اللہ غی ہے فر اس ماں غیر اللہ غی یاہ بنڈ کسی! تے فر بنڈ ماں وی یاہ جہالت!؟ (ابن کثیر، ابن ابی حاتم، تفسیر احمدی)

زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ

انھاں غا بنّایا وا شریکاں نے کتناں ہی مشرکاں غی نظر ماں اولاد ناں قتل کرنوں چنگو کم بنّا

شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ

تہر یو ہے تانجے ویہہ اِنھاں ناں برباد کریں تے تانجے اِنھاں ناں ان غا دین غا بارہ ماں پلیکھا ماں سٹ چھوڑیں؛ تے جے

شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿۱۳۷﴾ وَقَالُوا

اللہ چاہتو تاں ویہہ یوہ کم نہ کر سکتا بس تم انھاں ناں وی تے انھاں غی چُھوٹھی گلاں ناں وی چھوڑ دیو جہڑیں یہ بنّاویں (۱۲۲)

هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَن

تے کیہنہ جے یہ (فلاناں) چوکھر تے یاہ (فلانی) فصل جائز نیہنہ؛ اس ناں بس وہ ہی کھا سکے جس ناں ہم اپنّاں

نَّشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَّا

خیال غے مطابق کھوالنوں چاہواں؛ تے کجھ چوکھر اسا ہیں جھاں غی کنڈ حرام ہے تے کجھ چوکھر ویہہ ہیں جھاں ور یہ

يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِم

اللہ تعالیٰ غو ناں نیہنہ لیتا (یوہ سب کجھ) اللہ تعالیٰ ور بہتان لا لا غے کریں؛ بس تا ولاں ہی انھاں ناں ان غا

بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۱۳۸﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ

بہتان غی سزا دتی جئے غی (۱۲۳) تے (یاہ گل وی) کیہنہ: جے انھاں چوکھر اں غا شکم ماں جہڑا

الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا

بچا ہیں یہ صرف مھاراں مڑداں واسطے ہیں تے یہ مھاریاں کالسریاں واسطے حرام ہیں

وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ

تے جے وہ مڑدو وہے تاں ویہہ سارا اس ماں شریک ہو جیں؛ اللہ تا ولاں ہی اُنھاں ناں اُن غی بنّائی وی گلاں غی سزا دئے غو

إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۱۳۹﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ

بیشک وہ بڑی حکمت آلو، جاݨن آلو ہے (۱۲۴) ویہہ لوک یقیناً گھاٹا ماں رہیا جھاں نے اپنی اولاد بیوقوفی ناں

سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى

ناسمجھی ماں قتل کر چھوڑی، تے اللہ نے انھاں ناں جہڑو رزق دتو تھو انھاں نے وہ اللہ ور بہتان لا غے حرام

(۱۲۲) عرب غا لوک کئیں طرح غاں عقیداں ور اولاد ناں قتل کریں ویں تھا بچیاں ناں سوہرا، سالا بݨن غا مہݨاں تیں بچݨ واسطے تے بچاں بچیاں دواں ناں خرچا غا ڈرو روی! تے ہندوستانی مشرکاں ہاروں دیوی دیوتاں ور چڑہان واسطے وی اولاد ناں قتل کریں تھا اور کمال غی گل یاہ تھی کہ اس ناں اپنّاں بزرگ حضرتِ ابراہیمؑ غی تعلیم بیان کریں تھا، کیونجے ان غا مذہبی لیڈر اپنّاں مفاد پچھے انھاں ناں یاہ ہی پٹی پڑھانویں تھا، آیت پاک ماں اولاد غا قتل غی یاہ تیجی ہی وجہ سہئی وہے خاص طور ناں ان بزرگاں غا قول ور جہڑا فرمانویں جے ات ﴿شُرَكَاؤُهُمْ﴾ تیں مراد ان غا مذہبی مقدم تے مندراں غا پجاری ہیں؛ تفسیر قرطبی ماں ہور ناں تفسیراں تیں علاوہ اک تفسیر یاہ ہی بیان ہوئی ہے تے کجھ بزرگاں نے ﴿شُرَكَاؤُهُمْ﴾ شیطان ناں سمجھیو ہے کیونجے اصل گمراہی غو کلّو تے وہ ہی ہے۔

(۱۲۳) یوہ سب اسلام غی لوٗ تیں پہلاں جہالت غا دور غی رتیاں، پاتاں تے بدعتاں غو بیان ہے تے یہ ترے قسم غی جہالت ہوئیں اسے تیں مفسر فرمانویں جے مشرکاں نے غیر اللہ غا ناں ور منت منیاں وا جانوراں غیں ترے قسم کی وی تھیں اک تے ویہہ جانور تھا جھاں ناں خاص خاص ہی کجھ لوک کھا سکیں تھا یعنی مندراں غا پجاری مجاور تے مندراں غا دوجا خدمت گار! باقی لوکاں ناں تے ان جانوراں ناں ہتھ لاݨ غی وی اجازت نیہنہ تھی، کہ یہ ''پہٹّا'' ہو جیں غا! دوجا منت نذر وغیرہ غا ویہہ چوکھر تھا کہ جن ور سواری کرنی حرام سمجھیں تھا۔ حج تے عمرہ غا سفر ماں وی ان ور کوئے سوار نیہنہ ہو سکے تھو، تے تیجی قسم غا کجھ اسا جانور تھا جھاں ناں غیر اللہ غا ناں ور چھوڑ دیں تھا فر ویہہ اسے را پھرتا رہیہنہ تھا انھاں ناں کسے کم ماں لیاݨوں تے انھاں تے انھاں تیں فائدو چکݨوں حرام سمجھیں تھا، سگوں فر اسا جانور ور کدے اللہ غو ناں وی نیہنہ لیو جا سکے تھو۔ تے یہ ساری جہالت حضرتِ ابراہیمؑ غا دین غا ناں ور کریں تھا اور اس ناں خدا غو حکم سمجھیں تھا۔ یعنی اک تے یاہ جہالت اپروں خدا تعالیٰ ور تہمت! حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے عرب غا لوک اصل ماں تے حضرتِ ابراہیمؑ تے حضرتِ اسمٰعیلؑ غا دین ور تھا لیکن بدلتا سنواں غے ناں ناں شیطان نے اور ان غا مذہبی سرداراں نے انھاں ناں اٹھوں گمراہ کیو کہ انھاں نے ابراہیمیؑ تعلیمات غو تے مھاندروہی بغاڑ چھوڑیو فر یہ ساریں جہالت حضرتِ ابراہیمؑ غا دین غے سر مڑن لگ گیا (ابن کثیر ملخصًا)۔ فائدو:- اس موقع ور مشہور حنفی بزرگ شیخ احمد المعروف ملا جیونؒ جہڑا عالمگیرؒ غا استاذ وی رہیا ہیں، انھاں نے بچ افسوس تے دُکھ ناں لکھیو ہے- دل کرے انھاں غی عبارت غو من وعن ترجموں نقل کر چھوڑوں! ویہہ فرمانویں: ''شرک غی واہ کہڑی رسم تے بدعت ہے جہڑی اج مسلماناں ماں خاصطور ور کالسریاں ماں مشہور نیہنہ ہے؛ صدقہ خیرات غا کتنا پلّے تیں کڈیا وا طریقہ ہیں جن ماں ویہہ مشرکاں ہاروں ڈریں کہ کدے ان ماں کائے غلطی لگ گئی تاں باݨ بچا مر جیں

اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوْا وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٤٠﴾ وَهُوَ الَّذِيْٓ

کرلیو، ویہہ یقیناً گمراہ ہوگیا تے ویہہ سدا رستہ ور بالکل نیہنہ (۱۲۵) تے وہ وہی ہے جس نے

اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوْشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوْشٰتٍ وَّالنَّخْلَ

باغ پیدا کیا جہڑا (ٹپّاں ور) چاھڑیا جیں تے ویہہ جہڑا نیہنہ چاھڑیا جاتا تے کھجور

وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ

اور فصل جس غی کھانڑ غی چیز طرح طرح غی ویں، تے زیتون اور انار جہڑا آپس ماں رلتا ملتا

مُتَشَابِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ

ویں؛ تے ویہہ وی جہڑا آپس ماں رلتا ملتا نیہنہ ہوتا؛ جسویلے یہ چیز پھلّیں انھاں غا میوا کھاؤ

وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ ۖ وَلَا تُسْرِفُوْا ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ

تے فصل کپنڑ آلے تہاڑے اس غو حق ادا کرو! تے حدوں نہ بدھو! بلاشبہ حدوں بدھن آلاں ناں وہ پسند

الْمُسْرِفِيْنَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُوْلَةً وَّفَرْشًا ؕ كُلُوْا

نیہنہ کرتو (۱۲۶) تے چوکھراں ماں پہار چانڑ آلا وی پیدا کیّا اور زمین غے نالڑ لگ غے چلن آلا وی! کھاؤ!

مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ

ان چیزاں بچوں جہڑیں اللہ نے تمناں دتی ہیں؛ تے شیطان غا کھر اور نہ ٹرو وہ تے

لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿١٤٢﴾ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ۚ مِنَ الضَّاْنِ

تھارو باندے باچھڑ دشمنڑ ہے (۱۲۷) (اللہ نے) اٹھ جوڑا پیدا کیّا ہیں؛ پھیڈ غی قسم بچوں

اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ؕ قُلْ ءٰٓالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ

دو، تے بکری غی قسم بچوں دو، تم پچھو کیوں! اللہ نے دو نر حرام کیّا ہیں

اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ

یا دو مادہ حرام کی ہیں! یا وہ بچو جہڑو دواں ماداں غا شکم

الْاُنْثَيَيْنِ ؕ نَبِّئُوْنِيْ بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١٤٣﴾

ماں وہے متاں علمی دلیل نالڑ دسو! جیکر تم سچا ہیں (۱۲۸)

غا، مالڑ دولت برباد ہوجے غو حالانکہ ان غا حرام ہونڑ واسطے اس توں علاوہ ہور کہڑی دلیل غی لوڑتھی کہ اللہ نے انھاں ناں کافراں غیں مندیں رسم بیان کیو ہے (تفسیر احمدی ص، ۲۵۹)۔

(۱۲۴) مشرکاں غی اک ہور جہالت آلی رسم سنڑوں! اُنھاں نے غیر اللہ غی نذر نیاز غاں کجھ چوکھراں واسطے یوہ عقیدو بنا یو وو تھو جے انھاں غو دُدھ تے شکم غو بچو جے کدے زندو پیدا ہوجے تاں وہ صرف مھاراں مڑداں واسطے حلال ہے کاٹسریں نہ اسا جانوراں غو دُدھ پی سکیں تے نہ اس غا شکم تیں زندہ پیدا ہونڑ آلا بچہ غو ماس کھا سکیں، تے جے کدے وہ بچو موو وو پیدا وہے تاں سارا اس ماں شریک ہوسکیں، اور اس جہالت ناں وی حضرتِ ابراہیمؑ غا دین سنگ مڑھ غے اللہ غو حکم سمجھیں تھا کیونجے ان غا مذہبی رہنمانواں نے اپڑوں دوزخ پہرن واسطے یاہی پٹی پڑھائی تھی۔ فرمایو: بس ہُنڑ نیڑے ہی انھاں ناں یہ چھوٹھیں روایت بناں غی سزا مل جے غی وہ اپڑیں حکمت غے مطابق ہر اک مجرم ناں ٹھیک ٹھیک سزا دیئے غو کیونجے اس تیں کوئے پہلو وو تے ہے ہی نیہنہ ﴿اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ﴾ ''بلاشبہ وہ بڑی حکمت آلو، جانن آلو ہے''۔

(۱۲۵) یاہ گل ساراں عرباں ناں سنائی جا رہئی ہے جے اولاد ناں قتل غا تے خدا غی دِتی وی روزی ناں حرام کرن غا یہ رواج، یہ رسم، یہ بدعت تے یہ پات جس نے وی پٹّیں ویں، ویہہ تھارا باپ دادا ویں یا مذہبی کھڑ ملا ویں، یا قومی مقدم ویں بہر حال ویہہ تھا سارا ہی جاہل، بے وقوف تے ایانڑ انھاں بچوں کسے کولے وی نہ کوئے علمی دلیل تھی نہ عقلی! نہ انھاں نے یہ گل حضرتِ ابراہیمؑ تے حضرتِ اسماعیلؑ کولوں سنّیں تھیں بلکہ حقیقت تے یاہ ہے کہ یہ جاہل اپڑوں دوزخ پہرن واسطے پلے تیں بنا بنا غے یہ کوڑ تے تُہمت خدا تعالیٰ ور لانویں جے خدا نے یوہ حکم دتو ہے۔ حالانکہ خدا تعالیٰ نے نہ ان بچوں کسے کم غو حکم دتو تے نہ وہ ان کماں تیں راضی ہے۔ اسا لوک کجھ وی تھا ور تھا یقیناً گمراہ، ان بچوں اک وی ہدایت ور نیہنہ، انھاں نے اپڑیں وی دنیا آخرت برباد کی تے اپڑاں ماتحتاں غی وی! اسے آیت واسطے حضرتِ ابنِ عباسؓ فرمانویں ویں تھا کہ جے کدے تم عرب غی جہالت تکڑیں چاہویں تاں سورتِ انعام غی فلانڑیں آیت پڑھ لیو (ابن کثیر)

(۱۲۶) یعنی زمین تیں جمنڑ آلیں یہ ساریں چیز اللہ تعالیٰ نے ہی پیدا کی ہیں ویہہ چھپراں، ٹپاں ور چڑھنڑ آلیں داخ تے دوجیں بیل ویں یا زمین تیں اچا ہونڑ آلا کھجوراں، اناراں وغیرہ غا باغ ویں یا زمین غے اپر ہی رہنڑ آلیں خربوزہ، تربوزہ وغیرہ غیں بیل ویں، یا بڈماں ہونڑ آلی فصل وہے یہ ساریں چیز اللہ تعالیٰ ہی نے اپڑاں بنداں ناں عطا فرمائیں ہیں ان ماں کسے غیر اللہ، کسے دیوی دیوتا غی قطعاً شرکت نیہنہ، فر اللہ غا حکم تیں بجن پلّے تیں رسم رواج تے ریت بدعت کڈ غے انھاں ناں کیوں حرام بنا ویں تے اللہ غا بنداں ناں انھاں تیں محروم کیوں کریں! بس خوشی نالڑ ان حلال چیزاں ناں کھاؤ، پیو! ور دو گل یاد رکھو اک تے فصلاں ناں توڑن یا کپنڑ ور اللہ غو حق ادا کرو، دوجے حرام حلال سمجھنڑ ماں حدوں نہ بدھو تے نالے کھانڑ پینڑ ماں فضول خرچی نہ کرو! کیونجے حدوں ٹپنڑ آلا تے فضول خرچی کرن آلا ناں اللہ تعالیٰ پسند ہی نیہنہ فر ماتو، کما في تفسيره قولان۔ ''اللہ غو حق ادا کرو'' اس تیں متا مفسر حضرات نے تے یوہی سمجھیو ہے جے اللہ غا ناں ور یتیماں، مسکیناں تے محتاجاں ناں کجھ نفلی صدقو خیرات دیو! ور کجھ علماء نے واہ زکوٰۃ مراد لی ہے جہڑی فصل ور فرض وہے یعنی جے صرف اسمانی پانڑیں ور فصل تیار ہوتی وہے تاں عشر (دسووں حصو) خیرات کرنڑوں تے جے کدے نہر یا کھوء وغیرہ غو پانڑیں لا غے فصل تیار کی جاتی وہے تاں بیوں حصو خیرات کرنڑوں!۔

(۱۲۷) یعنی ہر قسم غو مالڑ وی اللہ تعالیٰ ہی نے دتو ہے اس ماں وی کسے غیر اللہ غی شرکت نیہنہ۔ ویہہ پہار چانڑ آلا چوکھر ویں جس را اونٹھ، اونٹھنڑیں، یا نکا قد غا ز زمین غے نالڑ لگا وا ویں جس را پھیڈ پہاروں۔ اللہ غی ان ساری نعمتاں تیں فائدو چکو، سواری کرو، دودھ پیو، ماس کھاؤ تے اپڑاں دشمن شیطان غا کڈیا وا عقیداں ور ان ناں حرام سمجھ غے خدا غی نعمتاں تیں محروم نہ ہو یعنی حلال ناں حرام سمجھنڑوں یا حرام ناں حلال سمجھ لینڑوں یہ سارا شیطانی کم تے شیطانی منصوبہ ہیں لہذا ''تم شیطان غا کُھر اور نہ ٹرو!''۔

(۱۲۸) ات ماںؔ چوکھر غوذکر ہے تے یہ چار جوڑا ماںؔ چوکھر ہیں جہڑا نر مادہ جوڑ غے اٹھ ہوجیں کیونجے عرب ماں بلکہ عام طورورساری دنیا ماں ہی ماںؔ چوکھر ماں یہ ہی اٹھ چوکھر آویں، پہیڈ تے بکری دد
دد یعنی ہنڈوتے پہیڈ، بکروتے بکری، دنبودنبی وی پہیڈ ماں ہی شامل ہے عرب غا مشرک ان پہاروان بچوں کسے نرتے کسے مادہ ناں اور کسے کسے غا بچہ ناں اپناں رسم رواج غے مطابق حرام سمجھیں
تھا جس غوذکر پچھے گذر یو ہے۔ اللہ تعالیٰ نے انھاں غی جہالت ان ورواضح کرن واسطے فرمایو! الاّ دسو! ان بچوں خدانے کہڑ وحرام کیو ہے؟ خداغی کہڑی کتاب ماں لکھیو وہے! یا خدا غا کس نبی نے تمنّاں
دسیو ہے؟ سوچو تے سہیٔ! جس غونر حلال ہے اس غی مادہ کس راحرام ہوگئی! تے جے کدے مادہ حلال تھی فرنر کس راحرام ہوگیو! تے جے یہ دوئے حلال ویں فران تیں پیدا ہونؔ آلو بچوں کس راحرام ہو
سکے؟ فر انھاں تیں مطالبو فرمایو کہ جے کدے تم سچا ہیں تاں کائے علمی دلیل پیش کرو! دسو خداغی کہڑی کتاب ماں ہے یا خدا غا کس نبی نے انھاں غو حرام ہونؔوں بیان کیوّ ہے! باپ دادا غیں روایت یا خیالی تے قیاسی گلاں ناںؔ کجھ نیہنہ بنتو، کائے علمی دلیل ہے، تاں پیش کرو! فر کے پیش کرتا سرپشلاں غو! انھاں کوئے تے تھیں ہی کجھ چُھوٹھی کہانیٔں۔

(۱۲۹) دو جاں دو جوڑاں یعنی اونٹھ تے گاں غو ذکر ہے، یہ وی چار ہیں اونٹھ، اوٹھنؔی، گاں، داند باقی رہیٔ بچاری مہاری مھیس؛ تے واہ گاں غا ہی حکم ماں آوے ورعرب ماں گھٹ ہی وہے تھی شاید اسے گلوں اس غو ناں نیہنہ آیو۔ تے سوال فروہ ہی کیو گیو ہے جے دسوان بچوں کہڑی چیز خدانے حرام کی ہے؟ اپلی آیت ماں تھو جے کائے علمی دلیل پیش کرو یعنی جے خدا غی کسے کتاب ماں ہے تاں واہ پیش کرو تے جے کدے کسے نبی غی صحیح حدیث ہے تاں واہ لیاؤ! ات دوجی گل فرمائی کہ جے کدے کائے علمی دلیل نیہنہ پیش کر سکتا کتاب وحدیث غی کائے دلیل تھارے کوئے نیہنہ ہے فر دسو کیوں! خدانے تمنّاں آپ کہیو تھو جے یہ یہ چیز حرام ہیں؟ تھارا بچوں کہڑو کہڑو اس ویلٔے اُت موجود تھو؟ کونؔ اس غی گواہی دیئے غو؟ ظاہر ہے اس غو ویہہ کہ جواب دے سکیں تھا، انھاں کوئے تے باپ دادا غا قصہ کہانیاں تیں سوا کجھ تھو ہی نیہنہ! جہڑا او یہہ خدا غا دین ناںؔ مڑ چھوڑیں تھا۔ فر مایو: فر اس تیں بڑو ظالم کونؔ ہو سکے جہڑو ان چُھوٹھیں، پلے تیں بنائی ویں روایتاں غو بُہتانؔ خدا تعالیٰ ورلاوے جے خدانے یوہ حکم دتو ہے رحمت عالم ﷺ فرمانویں: عرباں ماں سب تیں پہلاں چھوکھراں ناں بُتاں غا ناں ورچھوڑن تے انھاں ناں حرام سمجھنؔ غی بدعت عمر بن لحیٰ نے کڈی تھی میں (معراج آلیٔ رات) اس ناں اس عذاب ماں تکیو جے وہ اپنیٔ آنتڑی چھکے تھو، (بخاری، مسلم) حافظ عماد الدیں ابن کثیر فرمانویں اسے نے سب تیں پہلاں حضرتِ ابراہیمؑ غا دین ماں بدعت کڈیں تھیں (ابن کثیر)

(۱۳۰) یعنی اے نبی ﷺ تم ان مشرکاں ماں اعلان فرمادیو جے جن جانوراں ناں تم نۓ اپنّاں قیاس تے اندازہ ور باپ دادا غیں چُھوٹھیں روایتاں ورحرام سمجھیو وہے انھاں بچوں کوئے وی میری اس وحی ماں جہڑی اللہ غی طرفوں میرے اپر وہے حرام نیہنہ کیو گیو ہے جہڑو وی انھاں ناں کھانوؔں چاہوے کھا سکے پہانویں مڑدو ہے تے پہانویں کالسری! تھارا کولۓ انھاں غا حرام ہونؔ غی کائے علمی دلیل نیہنہ؛ جس راکہ مسیں اپر بیان ہو یو فر یہ جانور کس راحرام ہوگیا؟! ہاں! جس ناں یا ہی دیکھنؔ غی شونق وہے کہ حرام کے کے ہے وہ سنؔ لئے کہ میرے اپر نازل ہونؔ آلٔی وحی غے مطابق یہ یہ چیز حرام ہیں؛ مڑدار، بغتی رت، خنزیر تے غیر اللہ غا ناں غو چڑھاوو، جس ناں تم تبرک سمجھ غے بڑی شونق ناںؔ کھائیں، حالانکہ یہ سارا قطعًا حرام ہیں صرف اس آدمی ناں جان بچانؔ واسطے ذری اک کھانؔ غی اللہ نے اجازت دیدتی ہے جہڑو پُہکھ ناںؔ نستو ہووو وہے تے اس کوئے اور کجھ وی کھانؔ واسطے نہ وہے، یاہ اجازت وی اللہ تعالیٰ نے اس گلوں دتی ہے کیونجے اللہ تعالیٰ غفور رحیم ہے وہ بندا غی مجبوریاں ناں جانۓ تے اسی مجبوری غا گناہ ناں وہ معاف فرمادیئے اس غی ذات مُچ بخشن آلٔی، تے مچ ہی مہربان ہے۔

وَمِنَ الۡاِبِلِ اثۡنَيۡنِ وَمِنَ الۡبَقَرِ اثۡنَيۡنِ ؕ قُلۡ ءٰٓالذَّكَرَيۡنِ

تے (اسے را) اونٹھ غی قسم بچوں دو، تے گاں غی قسم بچوں دو، تم پچھو! کیوں! اللہ نے دونر حرام

حَرَّمَ اَمِ الۡاُنۡثَيَيۡنِ اَمَّا اشۡتَمَلَتۡ عَلَيۡهِ اَرۡحَامُ

کیا ہیں؛ یا دو مادہ حرام کی ہیں؟ یا وہ بچو جہڑو دواں ماداں غا شکم

الۡاُنۡثَيَيۡنِ ؕ اَمۡ كُنۡتُمۡ شُهَدَآءَ اِذۡ وَصّٰىكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا ۚ

ماں وہے؛ کیوں! تم اس ویلٔے موجود تھا جسو یلٔے اللہ نے تمنّاں اس غو حکم دتو تھو

فَمَنۡ اَظۡلَمُ مِمَّنِ افۡتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ

فر اس توں بڑو ظالم کونؔ وہے غو جہڑ و اللہ تعالیٰ ور چھُوٹھو بہتان لاوے تانجے وہ لوکاں ناں بجن علم تیں

بِغَيۡرِ عِلۡمٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهۡدِى الۡقَوۡمَ الظّٰلِمِيۡنَ ۝۱۴۴ قُلۡ

گمراہ کرے؛ بیشک اللہ ظالم لوکاں ناں ہدایت نیہنہ دیتو (۱۲۹) (اے نبیؐ) تم فرمادیو:

لَّاۤ اَجِدُ فِىۡ مَاۤ اُوۡحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَّطۡعَمُهٗۤ

جہڑی وحی میرے ورکی جیٔ، اس ماں تے مناّں اسی کائے چیز نیہنہ لبھتی جہڑی کسے کھانؔ آلاّ ورحرام وہے جہڑ و

اِلَّاۤ اَنۡ يَّكُوۡنَ مَيۡتَةً اَوۡ دَمًا مَّسۡفُوۡحًا اَوۡ لَحۡمَ خِنۡزِيۡرٍ

اس ناں کھانوؔ چاہوے سوائے اس توں کہ کوئے مووو جانور وہے یا بغتی رت وہے، یا سور غو ماس وہے،

فَاِنَّهٗ رِجۡسٌ اَوۡ فِسۡقًا اُهِلَّ لِغَيۡرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضۡطُرَّ

کیونجے یہ بالکل گندا ہیں یا گناہ غو ذریعو وہے کہ غیر اللہ غے ناں کیوّ و جانور وہے فر جہڑ و پُہکھ ناںؔ نستو ہو جیٔ

غَيۡرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ۝۱۴۵ وَعَلَى

جد کہ وہ لذت غی تاھنگ نہ کرتو وہے تے نہ حدوں بدھتو وہے فر بیشک تھارو رب بخشن آلو مہربان ہے (۱۳۰) تے ہم نے

الَّذِيۡنَ هَادُوۡا حَرَّمۡنَا كُلَّ ذِىۡ ظُفُرٍ ۚ وَمِنَ الۡبَقَرِ

یہودیاں ور ہر اک سُم آلو جانور حرام کر چھوڑیو تھو تے گاں

وَالۡغَنَمِ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ شُحُوۡمَهُمَاۤ اِلَّا مَا حَمَلَتۡ

اور بکری غی چربی ہم نے انھاں ورحرام کر چھوڑی تھی؛ سوائے اس چربی غے جہڑی انھاں دواں غی

ظُهُوْرُهُمَآ اَوِ الْحَوَايَآ اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ

کنڈ وریا انتڑیاں ورلگی وی وہے، یاجھڑی ہڈی ناں چمڑی وی وہے یاہ ہم نے انھاں ناں انھاں غی نافرمانی

بِبَغْيِهِمْ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿١٤٦﴾ فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ

ورسزا دتی تھی؛ تے یقیناً ہم ہی سچا ہاں (١٣١) تے (اے نبیؐ) جیکدے یہ تمناں چھوٹھا کیہنہ تاں تم فرمادیو:

رَّبُّكُمْ ذُوْ رَحْمَةٍ وَّاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهٗ عَنِ الْقَوْمِ

تھارو رب وسیع رحمت آلو ہے؛ تے اس غو عذاب مجرم لوکاں تیں ٹالیو

الْمُجْرِمِيْنَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ

نیہنہ جا سکتو (١٣٢) جھڑا لوک شرک کریں ہُنں ویہہ کیہنہ غا کہ جے اللہ تعالیٰ چاہتو

مَآ اَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ

تاں نہ ہم شرک کرتا تے نہ مھارا باپ دادا! تے نہ ہم کسے چیز ناں حرام کرتا؛ اسے را انھاں

كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوْا بَاْسَنَا قُلْ

لوکاں نے وی چھوٹھو کہیو تھو جھڑا انھاں تیں پہلاں تھا ات توڑی کہ انھاں نے مھارا عذاب غو مزو چکھ لیو؛ تم فرمادیو:

هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوْهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا

کیوں! تھارا کولے کائے علمی دلیل ہے؟ فر تے اس ناں باندے کرو! تم چھڑا اندازہ ور

الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُوْنَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ

چلیں تے تم چھڑا انھیر اماں ہی بٹا ماریں (١٣٣) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: بس اللہ ہی غی دلیل دلاں ماں لہہ جانڑ آلی ہے

فَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِيْنَ

تے جیکدے وہ چاہتو تاں تم ساراں ناں ہی ہدایت دے چھوڑتو (١٣٤) تم فرمادیو: لیاؤ! اپنڑاں انھاں گواہاں ناں جھڑا

يَشْهَدُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوْا فَلَا تَشْهَدْ

یاہ گواہی دیں جے اللہ نے ان چیزاں ناں حرام کیو ہے، فر جیکدے ویہہ چھوٹھی ہی گواہی دینڑ لگ جیں تاں تم انھاں ناں

مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَالَّذِيْنَ

گواہی نہ دیو؛ تے نہ انھاں لوکاں غی مرضی ور چلو جنھاں نے مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں کہیو، تے جھڑا

(١٣١) یعنی اصل ماں تے یہ ہی چیز حرام ہیں جھڑیں اپر بیان ہوئیں ور یہ کجھ اک چیز یہودیاں ور وقتی طور ور انھاں ناں ان غی شرارتاں غی سزا دینڑ واسطے حرام کر دتی گئی تھیں بنیادی طور ور حرام نیہنہ تھیں۔ یہودی کیہنہ ویں تھا جے یہ چیز حضرتِ یعقوبؑ نے اپنڑے اپر حرام کرلیں تھیں تاں ہی حرام چلی آویں، فرمایو؛ نیہنہ گل مھاری ہی سچی ہے یاہ تے یہودیاں ناں اپنی کھٹی غی سزا لبھی تھی، امام قرطبیؒ فرمانویں جے اس آیت تیں یوہ پتو وی لگو جے کدے کدے گناہاں غی وجہ تیں وی انسان خدا غی نعمتاں تیں محروم ہو جے (تفسیر قرطبی)

(١٣٢) اللہ غا نبیاں ناں چھوٹھو کہنڑوں کوئے معمولی جرم نیہنہ فر رحمتِ عالم ﷺ غی تکذیب کرنی تے سِدّ وہی خدا غا قہر ناں بنگارنوں ہے فر اس غے باوجود وی اگر مجرماں ناں ڈھلّ لبھ رہئی ہے تے یاہ بس اسے گلوں ہے کیونجے وہ ''وسیع رحمت آلو ہے'' وہ ہر ایکنڑ ناں سوچنڑ سمجھنڑ غو موقعو دیئے؛ ور اس غی ڈھل غو مطلب آزادی سمجھنڑوں وی مجرماں غو ہی کم ہے ورنہ جسویلے اس غو عذاب اس غا مقرر کیا وا وقت غے مطابق مجرماں ور آجے فر دنیا جہان ماں اس ناں کوئے ٹالنڑ آلو نیہنہ ہو تو تے اس غا مجرم ناں پناہ وی کونڑ دے سکے!۔

(١٣٣) یوہ جاہلاں غو وہ ٹپلو تے پلیکھو ہے جھڑو ویہہ اپنڑاں آپ ناں وی لاتا رہیا ہیں تے دوجاں سداں ساداں لوکاں ناں وی اس جاہل پونا ماں پھسا تا رہینہ تھا بلکہ کتنا لوک تے اج چودہ سو سال بعد وی یوہی اعتراض پیش کریں، جے مھارو شرک کرنڑوں تے حرام ناں حلال یا حلال ناں حرام سمجھنڑوں یوہ سب کجھ اللہ غی قدرت اور اس غی مشیت غے تحت ہے؛ جے وہ چاہوے تاں وہ اپنڑی قدرت ناں مھارا دل اسا بنڑا سکے کہ ان ماں شرک کفر تے خدا غی نافرمانی غی کائے گل آوے ہی نہ! لہذا جد وہ قدرت غے باوجود ہم ناں شرک تیں زبردستی نیہنہ روکتو اس غو مطلب ہی یوہ ہے جے وہ شرک تیں راضی ہے نعوذ باللہ! حالانکہ اپلاّتی جئی سوچ رکھنڑ آلو وی جد اخلاص ناں سوچے تاں وہ یاہ گل سمجھ سکے جے اللہ غی رضا ہور چیز ہے تے اس غی قدرت، مشیت ہور چیز ہے۔ اس نے انسان ناں طاقت تے نیکی بدی دواں غی دتی ہے ور ناں ہی یاہ گل وی تے دسی ہے جے میری رضا چھڑی نیکی ماں ہے! اللہ تعالیٰ نے فرمایو! انھاں غو اعتراض کوئے نو وول نیہنہ تے نہ ہی یاہ کائے نویں شاہ کار تحقیق ہے! انھاں تیں پہلا مشرک وی یوہی اعتراض کرتا رہیا ہیں، تے اسے را لوکاں ناں پلیکھو تے ٹپلو لاتا رہیا ہیں؛ ور دسو! جے کدے شرک خدا غی رضا غو کم ہے فر پہلاں مشرکاں ناں آخرت تیں پہلاں دنیا ماں وی سزا کیوں دتی جاتی رہئی ہے، انھاں ور عذاب کیوں نازل ہوتو رہیو ہے؟! حالانکہ سارو عرب جانڑے کہ قومِ ثمود، قومِ عاد تے دوجیں کتنیں قوم یا ہی شرک کرتاں کرتاں سخت عذاب ناں ہلاک ہوئیں ہیں! لہذا یاہ تے کائے دلیل نیہنہ! ہاں! جے کدے تھارے کونڑے کائے علمی دلیل ہے تاں رڑے مدان واہ پیش کرو! فر فرمایو؛ کجھ نیہنہ انھاں کونڑے نہ کسے اسمانی کتاب غی آیت ہے نہ کسے نبی غی حدیث ہے بس یہ اکھ میچ غے چھڑا اندازہ ور انھیر اں ماں بٹا ماریں تے انھاں ہی سُنی سُنائی کہانڑیاں ور اور اپنڑاں بنڑایا وا خیالاں ور چلیں۔ فائدو:- ان آیتاں ماں گھڑی گھڑی ''عِلْمٍ''، یعنی علمی دلیل غی گل آئی ہے اس علم تیں کھڑو علم مراد ہے؟ سائنس، جغرافیا غو؟ یا تاریخ وتہذیب غو؟ تمام مفسراں غو اتفاق ہے جے قرآن حدیث ماں جت وی ''علم'' غی گل آئی ہے وہ وحی غو علم ہی ہے یعنی یا خدا غی کتاب غو یا نبی ﷺ غی حدیث غو علم باقی دنیا غا جتنا ہنر ہیں چھٹ گھڑی واسطے انھاں غو ناں وی ''علم'' رکھیں تے کوئے گل نیہنہ اور ضرورت غے مطابق انھاں غو سکھنڑو وی چنگی گل ہے بلکہ ضروری ہے؛ ور جھڑا لوک ان کسباں تے ہنراں واسطے قرآن حدیث ماں بیان ہو یا وا علم غی فضیلت غا لیبلا لاتا رہینہ ویہہ واقعہ ہی اپنڑی آخرت تیں بالکل بے خوف ہو گیا ہیں بلکہ اپنڑاں لیکھاں ناں تے بسار ہی بیٹھا ہیں۔ ورنہ جس غو خدا غی بارگاہ ماں حاضر ہونڑ ور ایمان وہے وہ اسی گل نیہنہ کرسکتو۔

(١٣٤) یعنی اس بحث تیں ثابت ہو گیو جے پکی سچی دلیل اللہ تعالیٰ ہی غی ہے۔ باقی چھڑا خالی خیال تے اندازہ ہی ہیں دلیل کسے کونڑے کجھ نیہنہ، تے یاہ گل وی واضح ہو گئی کہ جے کدے اللہ تعالیٰ غی

مشیت ہوتی تاں وہ ساراں لوکاں ناں ہدایت ور جمع کر سکے تھواس غی قدرت تے طاقت تیں یاہ گل بلاشبہ باہر نیہنہ تھی، ور اسواس گلوں نیہنہ کیو، کیونجے اسو کرنوں اس غی حکمت غے خلاف تھو ور نہ فر انساناں ماں تے فرشتاں ماں فرق ہی کے رہتو۔

(۱۳۵) یاہ بحث ہُݨ ات کنڈے لائی جارہئی ہے ور اگلی گل چھوہݨ تیں پہلاں اک واری فر مشرکاں ناں بنگاریو گیو کہ جد تھارے کوئے علمی دلیل نیہنہ فر تم وہ گواہ ہی پیش کرو جہڑ واس گل غی گواہی دئے جے میرے سامݨے اللہ تعالیٰ نے یہ چیز حرام کی تھیں یا ہوں جاݨوں ہاں جے اللہ نے فلاناں نبی غا دور ماں یہ چیز حرام کیں تھیں کرو پیش کوئے اک وی اسو گواہ! ور اسی گواہی کوݨ دے سکے! ہاں! جے

ع ١٨ ٥

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ قُلْ

آخرت ناں نیہنہ منتا، اور جہڑا دوجاں ناں اپݨا رب غے برابر کریں (۱۳۵) (اے نبیؐ) تم فرمادیو:

تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

آؤ! ہوں تمݨاں پڑھ غے سناؤں جہڑیں چیز تھارا رب نے تھارا اور حرام کی ہیں جے تم کسے وی چیز ناں اس ناں شریک نہ کرو!

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ

تے ماں باپ ناں چنگو سلوک کرو! تے غریبی غا ڈر ماں اپݨی اولاد ناں قتل نہ کرو!

نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ

تمݨاں وی ہم ہی روزی دیاں تے انھاں ناں وی! تے بے حیائی غاں کماں غے نیڑے نہ جاؤ! پہانویں ویہہ کھل مکھلا

مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا

ویں تے پہانویں اولے اولے ویں، تے کسے جان ناں۔۔جس غو خون کرنوں اللہ نے حرام کیو وہے۔قتل نہ کرو! سوائے

بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا

(شرعی) حق غے یہ ہیں ویہہ گل جنھاں غو اللہ نے تاکیدی حکم دتو ہے تانجے تم سمجھیں (۱۳۶) تے تم

تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ

یتیم غا مال غے نیڑے وی نہ لگو ور اس طریقہ ناں جہڑو وچ بہتر ہے اچر توڑی جے وہ اپݨی جوانی ناں پُج

أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ

جئے؛ تے مِݨ تولݨ ماں پورو پورو انصاف کرو! ہم کسے ور اس غی طاقت تیں بدھ غے ذمے واری

نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا

نیہنہ رکھتا۔تے جسو یلے وی تم بولیں گل انصاف غی کرو! پہانویں وہ شخص رشتیدار ہی

قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ

وہے؛ تے اللہ ناں کیا وا وعدہ ناں پورو کرو یہ ہیں ویہہ گل جنھاں غو اللہ نے تمݨاں تاکیدی حکم دتو ہے تانجے تم

تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ

نصیحت حاصل کریں (۱۳۷) تے یاہ گل جے یوہی میرو سِدو رستو ہے؛ لہٰذا اسے ور چلو

کدے کوئے چھوٹھو بد بخت ٹہیٹھ ہو غے کوڑ مارن واسطے ہی کھلو ہو جے تے اس غو کجھ اعتبار نیہنہ آخر ماں ایمان آلاں ناں حکم فرمایو جے تم کدے وی ان مشرکاں غا پلیکھا ماں نہ آیو نہ ان غی تُہتھ ور کن لایو تے نہ انھاں غی تاہنگ ور چل پیو جہڑا اللہ تعالیٰ غیں سچیں آیتاں ناں چھوٹھیں کیہنہ اور آخرت غا تہاڑا ناں تے سروں منتا ہی نیہنہ بس ساری دوڑ پہنچ اسے دنیا غی چار تہاڑا غی زندگی واسطے کریں فر عقیدہ غا وی اتناں بودا ہیں کہ کتنی ہی جیا جون ناں خدا غے برابر سمجھ غے اُس غی پوجا کریں۔

(۱۳۶) یعنی جن چیزاں ناں خدا تعالیٰ نے حرام کیو ہے تے جن کماں تیں اللہ تعالیٰ نے ٹھا کیو ہے ویہہ، ویہہ نیہنہ جہڑا اے مشرکو! تم بیان کریں، بلکہ جن کماں ناں خدا نے حرام کیو ہے تے جنھاں تیں ٹھا کیو ہے ویہہ یہ ہیں، آؤ! ہم تمݨاں پڑھ غے سناواں! ان بچوں پنج کم اس آیت ماں بیان ہو یا ہیں (الف) خدا تعالیٰ ناں کسے قسم غی شرک نہ کرو نہ اس غی ذات ماں کہ دو ترے خدا مݨن لگ جاؤ، تے نہ اس غیں صفتاں ماں: کہ جہڑیں صفت اسے واسطے خاص ہیں۔۔جس را زندگی موت دینی، نفع نقصان غو مالک ہوݨوں وغیرہ۔اور نہ اس غا اختیار ماں شرک کرو؛ جے جن کماں غو اختیار بس اسے ناں ہے اس ماں کسے دوجاناں شریک مݨن لگ جاؤ۔(ب) ماں باپ ناں ہمیشاں نیک سلوک کریا کرو! ان غی فرمانبرداری تے خدمت ماں کدے کوتاہی نہ کرو! قرآن کریم نے پُج جگہ خدا غی توحید تیں بعد ماں باپ ناں نیک برتا کرن غو حکم دتو ہے، (ج) روزی غا ڈر غا ماریا کدے اپݨی اولادناں قتل نہ کرو! روزی تے ماں باپ ناں وی اور اولادناں وی اللہ تعالیٰ ہی دیئے۔اولادناں قتل کر دیݨوں یوہ اسلام تیں پہلاں عرب جاہلیت غو اک وحشی پوݨوں تھو، جس ناں اسلام غی لؤ نے دنیا تیں رخصت کر چھوڑیو تھو ور اج یاہ جہالت اپݨوں ناں ''علم غی لؤ'' رکھ غے سجری ہو غے آ گئی ہے؛ خدا جاݨے اج اس جہالت غو کے کے ناں تہر غے اولادناں قتل کیو جا رہیو ہے ور اک گل واقعہ ہی حیرانگی غی ہے کہ اس غو نعرو اج وی وہ ہی چودہ سو سال پراݨو ہے یعنی ﴿مِنْ إِمْلَاقٍ﴾ ''معاشی تنگ حالی غو خطرو'' سبحان اللہ! جہالت کتناں رنگ روپ بٹاوے ور سوچ اس غی سدا اکورہ! (د) چوتھے ہر قسم غی بے حیائی تے شرم آلی گلاں تیں دور ھو! پہانویں واہ بے حیائی کھل مکھلاں باندے وہے تے پہانوے اولے اولے چوری چھپے وہے! اللہ تیری شان! کیوں! قیامت توڑی ہوݨ آلی بے حیائی، بے شرمی تے گندہ کم قرآن غا بیان کیا وا اس انداز تے اس مفہوم تیں باہر جا سکیں! بے حیائی جس جس انداز تے طریقہ ناں وہے غی واہ قرآن غا اس لفظ ﴿فَوَاحِشَ﴾ غے تحت ہی آوے غی، اک لفظ ماں اتݨوں کھُونھر و مطلب ادا کر دیݨوں یوہ قرآن ہی غو کم ہے۔(ہ) تے پنجموں حکم یوہ بیان فرمایو جے دنیا غا کسے وی انسان ناں شرعی حق تیں بجݨ قتل نہ کرو! تے یاہ گل جے شرعی حق ماں کوݨ کوݨ لوک قتل ہو سکیں یاہ گل وی دوجا مقامات ور قرآن نے آپے واضح فرمادتی ہے یہ صرف پنج قسم غا انسان ہیں؛ (۱) جہڑو کسے ناں چتے غے قتل کر چھوڑے (۲) جہڑو اسلامی حکومت ماں ڈکیتی کرتو، تے بدامنی کرتو پھرے (۳) جہڑو شادی شدہ ہو غے بدکاری کرے (۴) جہڑو اسلام تیں مرتد ہو جئے (۵) وہ غیر مسلم جہڑو نہ اسلامی حکومت غے ماتحت ذمی وہے، تے نہ اس ناں صلح غو معاہدو وہے فر وہ خدا غا دین اگے اڑیکا لان غی وجہ تیں مدانِ جہاد ماں قتل کیو جئے۔فرمایو: یہ ہیں

ویہہ کم جھاں غو اللہ نے تاکیدی حکم دتو ہے تانجے تم عقل تیں کم لیں اور عقل مند بنڑ جیں تے جھڑا کم مشرک بیان کریں انھاں غو خدا غا دین ناں کوئے تعلق نیہنہ ۔
(۱۳۷) اس آیت ماں چار چیز آئیں (الف) یتیم غا مال نغے بالکل نیڑے وی نہ لگنوں ور ایسی نیک نیتی ناں جس ماں یتیم ہی غو پہلو وہے جس ویلے وہ چنگی طرح سمجھ دار ہو جے اس ویلے اس غو مال اس ناں ٹھیک ٹھیک ادا کر دتو جے (ب) مِنڑ تولنڑ ماں اور بپار غا سارا کاروبار ماں عدل انصاف ناں کم لینوں ذری وی کہاٹو باہدو نہ کرنوں (ج) زبان جسو یلے وی کھولی جے گل عدل انصاف غی تے سچی سچی کرنی اس غو تعلق پہانویں دشمن ناں وہے پہانویں سجن ناں (د) اللہ تعالیٰ ناں کیا واوعدا تے اللہ تعالیٰ غا ناں ور بنداں ناں کیا وا سارا وعدا پورا کیا جیں، ان ساراں غا بارہ ماں فرمایو

وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ
اور دوجاں رستاں ور نہ چلو ویہہ تمناں اللہ غا رستہ تیں کنی کر چھوڑیں غا یہ ہیں ویہہ گل
وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۵۳﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
جھاں غو اللہ نے تمناں تاکیدی حکم دتو ہے تانجے تم پرہیز گار بنڑ جیں (۱۳۸) فر ہم نے موسیٰؑ ناں کتاب دتی تھی
تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَ
نیکی کرن آلاں ور اپنی نعمت پوری کرن واسطے، تے ہر اک چیز غی تفصیل کرن واسطے، تے
هُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿۱۵۴﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ
ع ۱۹ ۶
ہدایت اور مہربانی واسطے تانجے ویہہ لوک اپناں رب غی ملاقات غو یقین کر لیں (۱۳۹) تے یاہ کتاب وی ہم نے
أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿۱۵۵﴾
ہی نازل کی ہے بڑی برکت آلی ہے بس تم اسے غی پیروی کرو! تے ڈرتا رُہو تانجے تھارے اُپر رحم کیّو جئے
أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ طَائِفَتَيْنِ مِنْ
تانجے تم یاہ گل نہ کہنڑ لگ جیں کہ کتاب تے مھارا تیں پہلاں دو جماعتاں ور نازل
قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿۱۵۶﴾ أَوْ تَقُولُوا
ہوئی تھی اور ہم اس غا پڑھن پڑھان تیں بے خبر ہاں ؛ یا تم یاہ گل نہ کہن لگ جیں کہ
لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ
جیکدے مھارے ور کتاب نازل ہوتی تاں ہم انھاں تیں زیادہ ہدایت ور ہوتا تے یقیناً
جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ
تھارا کوڑے تھارا رب غی طرفوں نشانی تے ہدایت اور رحمت آ گئی ہے (۱۴۰) فر اس تیں
أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ
بڑو ظالم کھڑو وہے غو جس نے اللہ تعالیٰ غی آیتاں ناں جُھوٹھیں کہیو اور انھاں تیں منہ موڑ لیو
سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ
ہم تاولاں ہی انھاں ناں بُرا عذاب غی سزا دیاں غا جھڑا مھاری آیتاں تیں منہ موڑیں

جے یہ ویہہ کم ہیں جن غو اللہ نے حکم دتو ہے تانجے تم اس توں نصیحت حاصل کریں تے نیک بندا بنڑ جیں تے درمیان ماں اک اہم گل واضح فرمادتی جے یہ سارا کم انسان غی ہمت غا ہیں کوئے کم اس غی ہمت تیں باہر نیہنہ ہے کیونجے اللہ کدے کسے ور اس غی طاقت توں بدھ ذمہ واری رکھتو ہی نیہنہ ۔
(۱۳۸) یعنی زندگی گذارن غو وہ مکمل نظام جس غی کجھ تعلیم اپر بیان ہوئی ہے یوہی میر وسد وسولو رستو ہے تے یوہی قرآن غو تے نبی ﷺ غو رستو ہے، تے یوہی بالکل سدّ و اللہ غی رضا توڑی پہچان آلو ہے، اللہ تعالیٰ حکم دیئے جے تم اسے رستہ ور چلو، یوہی تمناں پرہیزگار تے متقی بناوے غو تے جے تم اس سدا رستہ توں ذری وی کنی ہووا، اور تم نے دنیا غو کوئے دوجو رستو نوڑ لیو فر تم یقیناً ان ڈنگاں، ٹھنڈاں تے اُبڑ رستاں بلکہ گھلاں ماں پے نغے اس سدا رستہ ناں پُہل جیں غا اور گُمراہی غی اس جھ ماں جا بڑیں غا جتوں کدے وی نکل نیہنہ سکسیں، رحمتِ عالم ﷺ نے یاہ گل بڑا ساد اطریقہ ناں اس را سمجھائی کہ آپؐ نے اک بالکل سِدی موٹی جئی لیک چھکی تے فرمایو: یوہ اللہ تعالیٰ غو سدو ورستو ہے، فر اس سِدی لیک نغے سجے کھبے کجھ ہور لیک چھک نغے فرمایو: یہ ویہہ رستا ہیں جھاں ور شیطان بیٹھو وو ہے اور وہ لوکاں ناں انھاں ور دوودوبلا رہیو ہے فر حضور ﷺ نے یاہی آیت تلاوت فرمائی (مسند احمد ومعناہ فی ابن ماجہ) جھڑا لوک موجودہ باطل مذہباں ناں اسلام نغے نال ناں کھلاں کرن غی ناکام کوشش کرتا رہینہ ویہہ اس آیت پاک ور غور فرما لیں، تے ہم ساراں ناں حضرتِ مجاہدؒ غی یاہ تفسیر وی یاد رکھنڑ غی لوڑ ہے جے ہر اک نوؤ رستو اس سدا رستہ تیں علاوہ تے بدعت ہے (قرطبی)
(۱۳۹) یعنی یہ احکام تے ہمیشاں تیں خدائی تعلیمات غا حصا رہیا ہیں فر یہی احکام تے دوجاں حکماں غی تفصیل ناں ہم نے موسیٰؑ ناں تورات عطا فرمائی تھی، جھڑی لوکاں واسطے ہدایت تے رحمت تھی اور مقصد اس غو وی یوہی تھو جے لوک اللہ غی بارگاہ ماں کھلاں ہونڑ تے حساب دینڑ ناں یاد رکھیں اور اس ور ایمان لیانویں نالے جو کجھ وی عمل کریں اپناں لیکھاناں تے قیامت غا اس حساب کتاب آلاں تہاڑاناں یاد رکھ نغے کریں هذا ما اشار الیه بعض المتأخرین وفی "ثم" اقوال اخر ذکرها الالوسیؒ وابن کثیرؒ
(۱۴۰) اس ارشاد غا مخاطب دنیا غا سارا انسان ور خاص طور ور عرب غا لوک ہیں کیونجے قرآن پہلاں انھاں ہی نغے بشکار نازل ہویو ہے تے ویہہ قرآن غا پہلا مخاطب ہیں، یعنی تورات تے انجیل تیں بعد اللہ تعالیٰ نے اپنی یاہ آخری کتاب ''قرآن کریم'' نازل فرمائی، جسماں ساری دنیا واسطے ہدایت ہی ہدایت، رحمت تے برکت ہی برکت ہے، تے اس کتاب غا نازل ہو جانڑ تیں بعد کوئے شخص وی خاص طور ور عرب غا لوک یوہ عذر نیہنہ پیش کر سکتا جے تورات اور انجیل غا تے خاص مخاطب یہودی اور عیسائی ہیں فر ہم اس غی اصل زبان تیں وی واقف نیہنہ لہذا ہم اس ور کس را عمل کراں ! تے نہ عرب غو کوئے شخص یاہ گل کہہ سکے کہ اج کدے مھارے اپر اللہ غی کتاب نازل ہوتی تاں ہم اپنی ذہانت، شرافت اور یادداشت غی وجہ تیں انھاں لوکاں توں بدھ نغے ہدایت آلا ہوتا فرمایو! لیو! تھارا سارا عذر مُک گیا، رحمت تے ہدایت آلی کتاب تھاری عربی زبان ماں آ گئی ہے ہُنڑ اس ور تم عمل کر نغے دسو! ۔

(۱۴۱) یعنی اس سچی تے عالیشان کتاب غا آجانڑ تیں بعد ہدایت حاصل کرن تے نصیحت کھٹن غے بجائے جہڑو اس غی سچی سُچی آیتاں ناں چھوٹھیں کہہ، آپ وی اس تیں کن مار جائے اور دوجاں ناں وی چَہل مار مار غے اس سچا دین تیں ڈکے اسا بد بخت تیں بدھ ظالم کونڑ ہوسکے! اساں لوکاں ناں تے اپنڑاں کرتوتاں ور بُرا عذاب غی سزا دتی جے غی۔

(۱۴۲) آیتِ پاک ماں کافراں واسطے وی تے گنہگار اہلِ ایمان واسطے وی زبردست درڈ ہے جے جہڑا لوک قرآن جسی مبارک کتاب پڑھ غے وی ایمان قبول نیہنہ کرتا، تے رحمت عالم ﷺ غی دعوت پاک ور وی کن نیہنہ تَہر تا - فر یہ کس چیز غا اڈیک وان ہیں! کیوں! موت غاں فرشتاں غا! جے انھاں ناں تک غے اس ویلّے ایمان لیانویں غا جس ویلّے موت سرور کھلّی وہے غی! یا اُس وقت غا! جس ویلّے خدا غی بارگاہ ماں پیش کردتا جیں غا! یا خدا غا عذاب غا! یا خدا غا عذاب غی کسے بڑی نشانی غا! جے اس عذاب ناں یا اس غی نشانی ناں تک غے ایمان قبول کریں غا سُنوں! جس ویلّے یہ کم ہوجیں غا اُس ویلّے تے نہ کسے کافر ناں ایمان قبول کرنوں کم آوے غو، تے نہ کسے گنہگار مومن ناں توبہ کرنی اور نیکی کرنی کُجھ کم آوے غی، جس نے پہلاں اپنڑاں ایمان ماں نیکی نہ کھٹی وہے رحمت عالم ﷺ نے فرمایو! قیامت غے نیڑے دیہنہ چڑھتا (چڑھدا) غے بجائے لہتا (لہندا) دروں نغلے غو بس اس ناں دیکھتاں ہی (ڈرناں) کافر فٹ ایمان قبول کرلیں غا ور اس ویلّے غو ایمان قبول کرنوں کسے ناں کم نیہنہ آسیں فر آپؐ نے یاہی آیت پاک تلاوت فرمائی (بخاری شریف)

(۱۴۳) یعنی اللہ غو دیں اور ''صراطِ مستقیم'' تے پہلا تہاڑا توں لے غے اج توڑی اک ہی رہیو ہے، حضرتِ آدمؑ تیں لے غے سرورِ انبیاء ﷺ توڑی ساراں نبیاں نے اسے توحید غی دعوت دتی ہے، فر جن لوکاں نے اس سِدّا رستہ ناں چھوڑ غے کنی کنی اپنٹی اپنٹی مرضی غا رستہ کڈ لیا ہیں ویہہ یہودی یا عیسائی ویں یا عرب غا مشرک ویں انھاں غو معاملو اللہ تعالیٰ غے حوالے ہے وہ اُنھاں نال آپ مگے غو! تم ان غی کجھ پرواہ نہ کرو! انھاں غی گمراہی غی تھارے متھے کوئے ذمہ واری نیہنہ۔ آیت ماں پچھلی اُمتاں تیں علاوہ اس امت غا لوکاں واسطے وی بڑی درڈ ہے جہڑا اس امت ماں ہی فرقا بندی کریں، قرآن وحدیث ناں تے صحابہؓ کرام غا عمل ناں چھوڑ غے دین ماں نویں نویں گل کڈیں آپ ﷺ فرمانویں بنی اسرائیل ۷۲ فرقاں ماں بنڈے گیا تھا تے میری امت ۷۳ فرقاں ماں بنڈے جے غی جنھاں بچوں اکو ہی فرقو جنت ماں جے غو اور وہ وہ ہی وہے غو جہڑو میرا تے میرا اصحابہؓ غا رستہ ور چلے غو؛ بلکہ آیت غی تفسیر ماں وی حضرتِ ابوھریرہؓ حضرتِ عمرؓ تے حضرتِ مجاہدؒ غو یوہ ارشاد ہے جے گروہ بندی کرن آلا یہ ویہہ لوک ہیں جہڑا اس امت ماں بدعت، گمراہی اپنٹی نفس غی خواہشاں غا نواں نواں رستہ کڈیں غا تے آیتِ پاک انھاں ہی لوکاں غا بارہ ماں نازل ہوئی ہے تے آپؐ ناں فرمایو جا رہیو ہے جے تھارو اساں گمراہ لوکاں نالٚ کوئے تعلق نیہنہ انما هم اصحاب البدع واصحب الا هواء واصحاب الضلالة من هذه الامة (قرطبی، ابن جریر)

بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمُ

اس وجہ تیں جے ویہہ مھاری آیتاں تیں نمکریں تھا (۱۴۱) یہ کانہہ غی اڈیک ماں ہیں! بس اسے غی جے انھاں کولے

الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ ۗ

موت غا فرشتا آجیں یا تھارا رب (غو عذاب) آجئے یا تھارا رب غی طرفوں کائے بڑی نشانی آجئے

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا

(تے) جس تہاڑے تھارا رب غی طرفوں کائے نشانی آجئے غی (فر) کسے ناں اس غو ایمان لیانوں فائدو نیہنہ دیسیں

لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا

جہڑو اس تیں پہلاں ایمان نیہنہ لیایو وہے غو یا جس نے اپنڑاں ایمان ماں کائے نیکی نیہنہ کمائی

خَيْرًا ۗ قُلِ انتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ

وہے غی (اے نبیؐ) فرمادیو: تم وی اڈیکو! ہم وی یقیناً اڈیکاں لگا (۱۴۲) بیشک جن لوکاں نے

فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ

اپنڑاں دین ماں نواں رستہ کڈیا اور ویہہ بکھرا بکھرا فرقاں ماں ہوگیا، (اے نبیؐ) تھارو انھاں نالٚ کوئے واسطو نیہنہ

إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا

انھاں غو معاملو تے بس اللہ تعالیٰ غے حوالے ہے فر وہ انھاں ناں آپ دس دئے غو جو کجھ ویہہ

يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ

کریں ویں تھا (۱۴۳) جہڑو آدمی اک نیکی غو کم کرے غو اس ناں اس جسی دس نیکیاں غو ثواب لبھے غو

وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ

تے جہڑو آدمی برائی کرے غو اس ناں تے سزا بس اسے غی دتی جئے غی تے انھاں ور کسے قسم غو

لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ

ظلم نیہنہ ہوسیں (۱۴۴) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: مناں میرا رب نے سدّو رستو دس

مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا

چھوڑیو ہے (یعنی) بالکل صحیح دین ابراہیمؑ غو مذہب جہڑا (باطل تیں) اک پاسے ہوگیا تھا تے ویہہ

(۱۴۴) یاہ گل قیامت غی عدالت غی ہے کہ اک نیکی ور اللہ تعالیٰ دس درجہ زیادہ ثواب دیئے غو یعنی اسرا سمجھیو جے غو کہ اس نے یوہ نیک کم دس واری کیو ہے تے ''یوہ اللہ غو فضل ہے'' اور یوہ گھٹوں گھٹ ثواب ہے بدھ غو تے حساب ہی کجھ نیہنہ۔ نیکی غا مقابلہ ماں جہڑو بدی لے غے آوے غو اس ناں سزا اتنی ہی وہے غی جتنی کہ اس نے بدی کی وہے غی بدی تیں بدھ سزا نیہنہ ہوسیں تے نہ اس ور کوئے ظلم وہے غو ''یوہ اس غو عدل ہے''

كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۶۱﴾ قُلْ اِنَّ صَلَاتِيْ

ویہہ شرک کرن آلاں بچوں نیہنہ تھا (اے نبیؐ) تم فرمادیو: بیشک میری نماز ،

وَنُسُكِيْ وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِيْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۶۲﴾ لَا

تے میری قربانی، تے میروجینٌوں ،اور میرومرنوں اللہ تعالیٰ واسطے ہے جہڑو دنیا جہان غو پالنہار ہے اس غو

شَرِيْكَ لَهٗ ۚ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿۱۶۳﴾

کوئے شریک نیہنہ تے مناں اسے غوحکم دتو گیو ہے،اور ہوں ساراں تیں مہرے فرمانبرداری کرن آلو ہوں (۱۴۵)

قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيْ رَبًّا وَّهُوَ رَبُّ كُلِّ

تم فرمادیو: کیوں ! ہوں اللہ تعالیٰ تین علاوہ کوئے ہور رب لوڑوں ! ؟ حالانکہ وہ ساری چیزاں غو

شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا ۚ

رب ہے (۱۴۶) تے جہڑو آدمی وی کوئے عمل کرے اس غی ذمہ واری اسے ور ہے

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ

تے کوئے چانڑ آلو کسے دوجا غی ڈگی نیہنہ چاسیں ، فرتم ساراں نے اپنڑاں رب کوئے ہی

مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۶۴﴾

مڑغے جانٌوں ہے تاں وہ تمنٌاں دس چھوڑے غوجنھاں گلاں ماں تم اختلاف کریں ویں تھا (۱۴۷)

وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَكُمْ خَلٰٓئِفَ الْاَرْضِ

تے وہ ہی ہے جس نے تم زمین ماں خلیفا بنٌایا

وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجٰتٍ

تے تھارا بچوں کجھاں غا درجا کجھاں تیں اُچّا کیا تانجے جہڑیں

لِّيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ اٰتٰىكُمْ ۗ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيْعُ

نعمت اس نے تمناں دتی وی ہیں وہ انھاں ماں تھاری ازمائش کرے بیشک تھارو رب تاولٌاں ہی

الْعِقَابِ ۖ وَاِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۶۵﴾

سزا دین آلٌو ہے ؛ تے وہ بڑو بخشش کرن آلٌو مچ مہربان ہے (۱۴۸)

(۱۴۵) ان ترے آیتاں ماں سارا دین غو نچوڑ تے صراطِ مستقیم غی حقیقت بیان ہوگئی ہے، جے اے رحمتِ عالم ﷺ تم ان یہودیاں، عیسائیاں، مشرکاں ساراں ناں فرمادیوجے تم ڈنگا، ٹہڈا، اُبڑ رستا جتنا مرضی اپنٌاں کڈ تا رُ ہووہ تم جانٌوں تھارو کم جانٌیں مناں تے آپ اللہ تعالیٰ نے صاف سدو رستو اور اصل دین دس چھوڑیو ہے تے یوہ رستو کوئے نووؤں نیہنہ بلکہ یوہ سب تیں اچا مؤحد حضرتِ ابراہیمؑ غو رستو ہے، جنھاں ناں اپنٌوں بزرگ تے یہودی، عیسائی، مشرک سارا ہی منیں ور انھاں نے حضرتِ ابراہیمؑ غا دین ماں بدعت، شرک تے نویں نویں پات پٹ پٹ غے اس غو مھاندرو ہی بغاڑ چھوڑیو ہے، یہ سارا شرک غی گندگی ماں سرتیں لے غے پیرتوڑی پَہر یا واہیں حالانکہ یہ سارا آپ وی منیں جے حضرتِ ابراہیمؑ مشرک نیہنہ تھا نہ تے ویہہ ترے خدا منیں تھا تے نہ ترے سوسٹھ! ورفروی یہ اپنٌاں آپ ناں ابراہیمی کہتاں شرم نیہنہ کرتا۔ اگے رحمتِ عالم ﷺ ناں فرمایو جا رہیو ہے جے تم اپنٌاں نیش توحید آلٌا دین غو خلاصو تے نچوڑ اس را پیش فرماؤ کہ ''میری نماز تے میری ساریں عبادت بلکہ میرو جینٌوں تے میرو مرنوں سب کجھ ہی اک اللہ تعالیٰ واسطے ہے، اس ماں کسے غی شرکت نیہنہ'' میری زندگی غو پلٌ پلٌ اس غا حکم غے مطابق گزارن واسطے ہے تے جان غی بازی وی بس اسے غا ناں ور، اسے غا دین پچھے قربان کرن واسطے ہے کونٌ اللہ! وہ ہی اک معبود برحق جہڑو کسے اک قوم، کسے اک قبیلہ تے کسے اک ملک غو خدا نیہنہ ہے بلکہ وہ رب العلمین ہے سارا جہاناں غو وہ ہی پالنہار ہے، جس غو کوئے شریک نیہنہ، کوئے سنجھیالٌی تے پیالٌی نیہنہ۔ مناں اسے دین ور عمل کرن تے اسے دین غی دعوت دین غو حکم ہے تے ہوں ساراں تے پہلاں اس دین ناں منن آلو، اللہ غو فرمانبردار تے ''مسلمان'' ہاں! فائدو:- ان آیتاں ماں آپؐ غی زبانی اللہ نے جس توحید تے نیش اللہ غی فرمانبرادری غو تصور پیش فرمایو ہے کیوں! دنیا غو کوئے مذہب اس اخلاص غو مقابلو کر سکے!۔

(۱۴۶) یعنی دنیا جہان غی ہر اک چیز غو پالنہار تے اللہ تعالیٰ ہی ہے فر ہوں اُس پالنہار ناں چھوڑ غے کس ناں اپنٌوں ''رب'' تے مددگار بنٌاؤں؟ دنیا غی جس چیز ناں وی ''رب'' بنٌایو جے غو واہ تے خود اللہ تعالیٰ غی پیدا کی وی وہے غی۔ فر واہ کسے دوجا غی پالنہار تے پرودگار کس را ہو سکے!۔

(۱۴۷) ہر اک نے اپنٌوں لیکھو آپ دینٌوں ہے کوئے کسے غو پَہار نیہنہ چاسے۔ اس را غا بیہودہ عقیدا جس نے وی بنٌایا ویہہ سارا عقیدا یقیناً باطل ہیں خیر! چھیکڑ جانٌوں تے ساراں نے اپنٌاں رب کوٹے ہی ہے اُت سب غو نیڑ و ہو جے غو۔

(۱۴۸) یعنی جس اک خدا وحدہ لاشریک در تمناں بلایو جا رہیو ہے وہ وہ ہی ہے جس نے تمنٌاں دنیا ماں اپنٌوں نائب تے بااختیار بنٌا غے ٹوریو ہے ور تم اس انٌ مل نعمت ناں پُہل گیا؛ اسے نے انساناں ماں قدرتی فرق رکھیو ہے کسے ناں اُچو، کسے ناں مندرو تے کسے ناں امیر، اور کسے ناں غریب بنٌایو، یوہ سب کجھ تھو تے تھاری ازمائش واسطے ور تم اپنٌی اپنٌی حالت ور بڈیار تے مانٌ کرن لگ پیا اور خدا غی ان نعمتاں ناں بسار گیا سٌوں جس ویلٌے وہ حساب لین ور آوے غو اس ناں کائے دیری نیہنہ لگ سیں۔ تے اجوں وی ویلٌو ہے اس غو بوؤ کُھلو ہے! عمراں غو پاپی وی جس ویلٌے اس غا بو آناں ٹھکورے وہ اس ناں کھلو و ہی دیکھے۔ لہذا اس غی شانِ غفور رحیم تیں فائدو چکو تے اپنٌاں گناہ بخشواؤ!۔

۷؍اگست ۱۹۹۹ء بروز ہفتہ بعد نظرِ ثانی ۲۰؍فروری ۲۰۰۰ء بروز اتار بوقت شب ۱۰ بج کر ۴۵ منٹ مطابق ۱۲؍ذی القعدہ ۱۴۲۰ھ زندانِ مرکزی جموں

(۱) سورت پاک غو ناں ''اعراف'' آیت ۴۶ ماں اک لفظ الاعراف ور ہے یوہ آخرت ماں دوزخ جنت دواں غے بشکار اک جگہ غو ناں ہے جس غو اُت ذکر ہے۔ یاہ سورتِ پاک وی مکہ شریف غا
آخری دور ماں سورتِ انعام غے ناں ناں کسے وقت ماں نازل ہوئی ہے اس سورت پاک غو مرکزی مضمون رحمتِ عالم ﷺ غی پیغمبری ورتے آپ ؐ غی دعوت ور ہے تے جہڑا لوک خدا غا دین غی مخالفت
کریں اُنھاں واسطے دنیا آخرت ماں سخت تیں سخت عذاب غی تھمکی وی ہے۔ فر پشلاں کئیاں نبیاں۔ حضرتِ موسیٰ ؑ، حضرتِ نوح ؑ، حضرتِ ہودؑ، حضرتِ صالح ؑ، حضرتِ لوطؑ تے حضرتِ شعیبؑ۔ غی تبلیغ
غو نانے انھاں غی قوم غی نافرمانی غو تفصیلی ذکر ہے۔ اور انھاں ور آخرت غا عذاب تیں پہلاں دنیا ماں ہی پین آلی خدا غی مار غو بیان ہے؛ یہ واقعا مکہ شریف غا اس وقت غا مشرکاں ناں تے انھاں
غے ناں ناں ساری دنیا غا نافرماناں ناں سُنا غے ڈرایو گیو ہے کہ جے
کدے تم باز نیہنہ آتا تاں انھاں پشلاں نافرماناں غو حال تک لیو!۔ اس
تیں علاوہ آخرت غا حساب کتاب تے جنت غیں نعمتاں اور دوزخ غا
عذاباں غو وی اس سورت پاک ماں بڑو تفصیلی بیان ہے۔

(۲) یعنی حقیقت یا ہی ہے جے یوہ قرآن اللہ نے نازل کیو ہے جس غو بڑو
مقصد دنیا جہان غا لوکاں ناں قیامت تیں اگاہ کرنوں ہے تے نانے انسان
ماں اس ذمہ واری غو احساس پیدا کرنوں ہے جے اللہ نے اس ناں اک
مقصد واسطے پیدا کیو ہے جس غو اس نے اک تہاڑے اپناں مالک ناں لیکھو
دینوں ہے اس را یوہ قرآن نافرمان لوکاں ناں تے ان غی نافرمانی غا نتیجہ
تیں اگاہ کرے جد کہ موموناں واسطے تے یوہ اک نصیحت ناموں ہے۔ فر
رحمتِ عالم ﷺ ناں بچ مہر تے پیار ناں یاہ تسلی دتی گئی ہے جے تم اس
قرآن غا پیغام ناں لوکاں توڑی پہچاݨ ماں کائے مشکل تے اوکھت نہ سہی
کریو! تے تم اس گل تیں نہ دکھیا ہو جائیو جے یہ نافرمان اس دعوت ناں
کیوں نیہنہ قبول کرتا۔ کیو نجے تم اپنی تبلیغ آلی ذمہ واری پوری کر رہیا ہیں
ہݨ جہڑا نہ منیں ان غو معاملو خدا غے حوالے ہے۔

(۳) اُپلی آیت ماں قرآن غو مقصد تے اس غو تعارف بیان ہووو تھو ہُݨ
ساری دنیا غا انساناں ناں حکم دتو جا رہیو ہے جے تم خدا غا نازل کیا وا اسے
قانون ور چلو، اسے غے مطابق زندگی گذارو، بلکہ زندگی غو جہڑو وی قدم
چکیں وہ اسے غی لوٗ ماں چکو، اس ناں چھوڑ غے اس غے برخلاف دنیا غا کسے
انسان غی نہ کائے گل منوں تے نہ کسے ناں اپنوں دوست تے سرپرست
بناؤ! ویہہ باپ تیں وراثت ماں لبھا وا عقیدا ویں، یا جاہلیت غا کسے مذہبی
ٹھیکیدار غی گل وہے یا کوئے آپ بݨ بیٹھو مفکر تے دانشور وہے۔ آیت غا
آخر ماں ان گلاں غی قیمت غو احساس دوا تاں فرمایو جے یہ گل تے بچ قیمتی
ہیں جے کدے انسان انھاں ور عمل کر لئے تاں اس غی دنیا آخرت سب کجھ
بݨ جے ور ''تم کھٹ ہی نصیحت منیں''۔

(۴) یعنی انسانی تاریخ غا ورقاء پرت غے تکو! پشلاں لوکاں غا حالات
پڑھو! تے کتنی بستیاں اور کتنی قوماں غو حال تے عرب غو بچو بچو جانے؛ انھاں
کولے اللہ غا نبی آیا، انھاں ناں خدا غا احکام سنایا گیا ور جس ویلے ویہہ
اپناں کرتوتاں تیں باز نیہنہ آیا، نہ انھاں نے شیطان غو گھر وچھوڑیو، فر اچݨ
چیت ہی انھاں ور خدا غو عذاب آ گیو کہ انھاں ناں پتو وی نیہنہ لگو، کوئے
رات غے ویلے ستو وو تھو، کوئے دپہر ویلے بڑی مستی ناں ارام کرے تھو کہ
چاݨ چک مہارا عذاب نے آپکڑیو، اس عذاب ناں تک غے تے ساری آکڑ مٹھی ہو گئی، اپنوں قصور وی من لیو، چِخنی تیں اک ہی کر لد آݨ لگ پیو ''ہائے ہم نے ہی ظلم کیو ہے'' ور وقت کھڑا غے یوہ
کویلے غو ڈنڈ رولو کُجھ کم نیہنہ آیو۔

(۵) یعنی دنیا غی اس پکڑ تیں علاوہ اصل عذاب تے آخرت غو ہے، اس ویلے غو وی کجھ خیال کرو جس ویلے ہم محشر غا مدان ماں لوکاں نا پُچھاں غا جے تم نے نبیاں غی تبلیغ غو کے جواب دتو!؟ فر
نافرماناں غو اس ویلے کے حال وہے غو! اس تیں بعد اللہ اپناں نبیاں ناں پچھے غو جے تمناں کے جواب لبھو تھو؟ تھاری قوم نے تھاری دعوت تبلیغ ناں کے برتاؤ کیو تھو؟ فر ویہہ خدا غا باغیاں غے خلاف

سُوۡرَةُ الۡاَعۡرَافِ مَكِّيَّةٌ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ اٰيَاتُهَا ۲۰۶ رُكُوۡعَاتُهَا ۲۴

سورت اعراف مکی ہے ﴿شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان بچ رحم آلو ہے﴾ تے اساں دوسو چھ آیت ہیں

الٓمّٓصٓ ۚ ﴿۱﴾ كِتٰبٌ اُنۡزِلَ اِلَيۡكَ فَلَا يَكُنۡ فِىۡ صَدۡرِكَ

(۱) یاہ اک کتاب ہے جہڑی (اے نبیؐ) تھارا در نازل کی گئی ہے تے تھارا دل ماں اس غی وجہ تیں

حَرَجٌ مِّنۡهُ لِتُنۡذِرَ بِهٖ وَذِكۡرٰى لِلۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۲﴾

تنگی بالکل نیہنہ ہونی لوڑیئے! تا نجے تم اس غے ذریعے اگاہ کر دیں تے یاہ ایمان آلاں واسطے نصیحت ہے (۲)

اِتَّبِعُوۡا مَاۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡكُمۡ مِّنۡ رَّبِّكُمۡ وَلَا تَتَّبِعُوۡا مِنۡ

(لوکو!) تم اسے ور چلو جو کجھ تھارا در تھارا رب غی طرفوں نازل کیو گیو ہے تے اللہ ناں چھوڑ غے دوجاں

دُوۡنِهٖۤ اَوۡلِيَآءَ ؕ قَلِيۡلًا مَّا تَذَكَّرُوۡنَ ﴿۳﴾ وَكَمۡ مِّنۡ

دوستاں غی پیر وی نہ کرو! تم کھٹ ہی نصیحت منیں (۳) تے کتنی ہی

قَرۡيَةٍ اَهۡلَكۡنٰهَا فَجَآءَهَا بَاۡسُنَا بَيَاتًا اَوۡ هُمۡ

بستیں ہیں جہڑیں ہم نے ہلاک کر چھوڑیں انھاں ور مہارو عذاب رات غے ویلے آپچیو یا دوپہریں جس ویلے ویہہ

قَآئِلُوۡنَ ﴿۴﴾ فَمَا كَانَ دَعۡوٰٮهُمۡ اِذۡ جَآءَهُمۡ بَاۡسُنَاۤ

ارام کر رہیا تھا؛ فر جس ویلے انھاں ور مہارو عذاب آ گیو اس ویلے انھاں غا منہ تیں اس تیں سوا کائے گل نیہنہ نکلی

اِلَّاۤ اَنۡ قَالُوۡۤا اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيۡنَ ﴿۵﴾ فَلَنَسۡـَٔلَنَّ

کہ ویہہ بول پیا واقعہ ہی ہم ہی ظالم ہاں (۴) تے ہم انھاں لوکاں ناں ضرور پچھ پہال کراں غا

الَّذِيۡنَ اُرۡسِلَ اِلَيۡهِمۡ وَلَنَسۡـَٔلَنَّ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ۙ ﴿۶﴾

جنھاں در رسول چلایا گیا تھا تے ہم رسولاں ناں وی ضرور پچھاں غا

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيۡهِمۡ بِعِلۡمٍ وَّمَا كُنَّا غَآئِبِيۡنَ ﴿۷﴾ وَالۡوَزۡنُ

فر ہم اپناں علم ناں (ساریں گل) انھاں غے اگے بیان کر دیاں غا اور ہم کدے اولے تے تھا ہی نیہنہ (۵) تے اس تہاڑے

يَوۡمَئِذِ ۣالۡحَقُّ ۚ فَمَنۡ ثَقُلَتۡ مَوَازِيۡنُهٗ فَاُولٰٓـئِكَ

(عملاں غو) تولنوں برحق ہے فر جس آدمی غا (عملاں غا) پلا پہارا ہو جیں غا بس یہ ہی لوک

هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۸﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ

کامیاب ہیں ؛ تے جس آدمی غا (عملاں غا) پلّا ہولاؔ ہو جیں غا یہ ہی ویہہ لوک ہیں

الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَظْلِمُوْنَ ﴿۹﴾

جنھاں نے آپے اپݨوں نقصان کیؤ ہے اس گلوں جے ویہہ مھاری آیتاں غی حق تلفی کریں ویں تھا (۶)

وَلَقَدْ مَكَّنّٰكُمْ فِي الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيْهَا

تے یقیناً ہم نےؔ ہی تم زمین ماں بسایا تے ہم نےؔ ہی اس ماں تھارا واسطے روزی کمان

مَعَايِشَ ۭ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۰﴾ ع وَلَقَدْ خَلَقْنٰكُمْ

غا ذریعہ رکھیا تم بہت ہی گھٹ شکر کریں (۷) تے بیشک ہم نےؔ ہی تم پیدا کیا

ثُمَّ صَوَّرْنٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ ۤ

فر ہم نےؔ ہی تھاری صورت بݨائی فر ہم نےؔ فرشتاں ناں کہیو جے تم آدمؑ ناں سجدو کرو !

فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ۭ لَمْ يَكُنْ مِّنَ السّٰجِدِيْنَ ﴿۱۱﴾

تاں ساراں نے سجدو کیؤ ور ابلیس ! وہ سجدو کرن آلاؔں ماں شامل نیہنہ ہووو (۸)

قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ۭ قَالَ اَنَا

اللہ تعالیٰ نے فرمایو: کھڑی چیز نے تناں ٹھا کیو جے توں سجدو نہ کر جدکہ میں تناں حکم دتو تھو اس نے کہیو

خَيْرٌ مِّنْهُ ۚ خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿۱۲﴾

ہوں اس تیں سرس ہوں کیونجے تیں مناں اگ تیں پیدا کیو اور اس ناں تیں مٹی تیں بݨایو

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُوْنُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيْهَا

(اللہ نے) فرمایو: بس توں اتوں لہہ جاء تناں یوہ حق نیہنہ جے توں اس ماں تکبر کرے

فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصّٰغِرِيْنَ ﴿۱۳﴾ قَالَ اَنْظِرْنِيْٓ

بس توں نکل جاء بلاشبہ توں ذلیلاں بچوں ہے (۹) اس نے کہیو توں مناں اس تہاڑا توڑی مہلت دیدے

اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿۱۴﴾ قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿۱۵﴾

جس تہاڑے لوک دھری واری زندہ کیّا جیں غا ؛ فرمایو : تناں مہلت دیدتی گئی (۱۰)

ساراں غے سامݨے گواہی دیں غا جے انھاں نے ہم ناں کس راتنگ کیو، اللہ غا دین تیں لوکاں ناں کس راسازش تے چالبازیں کر کر غے روکیو، اس ویلے گنہگار لوکاں ور کے گذرے غی! فر خدا عالم الغیب آپ انسان غی اک اک نیکی بدی غو حال کھول کھول غے بیان فرماوے غو، اس غا علم ماں انساناں غا پل پل غو حساب وہے غو، تے کیوں نہ وہے! ''وہ انساناں تیں کدے اولے تے تھو ہی نیہنہ'' تے نہ انسان ہی کائے بدی اس تیں اولے ہو غے کر سکے تھو! ﴿وَ مَا كُنَّا غَآئِبِيْنَ﴾ ''اور ہم کدے اولے تے تھا ہی نیہنہ''۔

(۶) قیامت غے تہاڑے انسان غیں نیکیں تے بدیں تولیں جیں غیں۔ یاہ گل قرآنِ کریم ماں خاصی جگہ آئی ہے تے علماء کرام نے اتوں ہی یاہ نکتہ غی گل وی کڈی ہے جے ''عمل تولیا جیں غا'' گݨیاں نیہنہ جاسیں، لہذا اخلاص ناں کیو وو اک نکو جئو عمل وی بے اخلاصاں بڑاں بڑاں عملاں ور پہارو ہو جے غو۔ ور عملاں ناں تولن غو ٹھنگ کے وہے غو؟ اس بارہ ماں ترے طرح غیں روایت ملّیں، کجھ حدیثاں ماں تے ہے جے ہر اک عمل غی اک شکل بݨ جے غی فر واہی تولی جے غی تے کجھ حدیثاں تیں پتو لگے جے وہ اعمال ناموں تولیو جے غو جس ور عمل لکھیا واویں غا۔ تے کجھ دوجیاں روایتاں ماں اک ہور ہی گل ہے جے عمل کرن آلاؔ انسان ناں ہی تولیو جے غو۔ نیکیاں تے بدیاں غا حساب ناں ہی اس تہاڑے انسان غو وزن گھٹ یا بدھ وہے غو۔ حافظ ابنِ کثیرؒ تے دوجاں بچ مفسراں نے ان حدیثاں ماں اس را تعلق جوڑیو ہے جے یوہ کئی کئی وقتاں غو بیان ہے، کدے عمل تولیا جیں غا، کدے اعمال نامہ تولیا جیں غا تے کدے عمل کرن آلاؔ ناں ہی تولیو جے غو۔ تے علماء کرام نے اس مسئلہ غیں ساریں آیتاں تے حدیثاں ناں سامݨے رکھ غے یاہ گل وی بیان فرمائی ہے جے پہلاں چھڑی ایمان غی تول وہے غی، بے ایمان تے اسے ور کئی ہو جیں غاں کافراں غا عملاں غو تے کجھ اعتبار ہی نیہنہ، ﴿فَلَا نُقِيْمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا﴾ سورت کہف/۱۰۵۔

(۷) دنیا تے آخرت غا عذاب غا اس ذکر تیں بعد انسان غو تہان اک ہور حقیقت در کروایو جا رہیو ہے کہ انسان دنیا ماں آیو کس حیثیت ناں تھو، اس ناں خدا نے مقام کے دتو تھو، ور یوہ کم کھڑا ماں لگ گیو؟ اللہ تعالیٰ نے انسان ناں زمین ماں زبردست اختیار دتو، ات غیں ساریں چیز بلکہ زمین تیں لے غے اسمان توڑی ات غی اک اک چیز اس غی خدمت ماں لادتی، زمین ماں انسان غی ضرورت غا اتناں خزاناں رکھ چھوڑیا جے قیامت توڑی انسان جتنی محنت کرے غو اپݨی ضرورت غیں نویں نویں چیز اتوں کڈ تو رہ غو، اس غا خزاناں نہ تھڑیں، نہ مُکیں تے نہ سمیں غا! ان ساری نعمتاں غو یو ہی تے تقاضو تھو جے انسان خدا غو شکر گزار بݨتو! ور افسوس غی گل ہے جے انساناں ماں شکر گذار گھٹ ہی ہیں۔

(۸) انسان ناں اس غی پیدائش تے پیدائش غو مقصد یاد کروایو جا رہیو ہے کہ ات انسان ناں تے اللہ تعالیٰ نے اپݨو خلیفو بݨا غے ٹوریو تھو، جیا جون غی ہر اک چیز اس غے ماتحت کی تھی تے اس غی خلافت غو اعلان کرن واسطے اللہ تعالیٰ نے فرشتاں ناں اور اسمان غی دوجی مخلوق ناں اس غے اگے لِف جاݨ غو حکم دتو تھو، جس حکم ناں اک ابلیس تیں علاوہ ات غی ساری مخلوق نے پورو کیو تھو۔ ور دنیا ماں آ غے شیطان غا چکر تے نفس غی خواہشاں پچھے پے غے یوہ انسان جھڑو اشرف المخلوقات بݨایو گیو تھو خدا تعالیٰ ناں کے پُھلیو اپݨی حقیقت ناں وی بسار بیٹھو، جھڑیں چیز اس غی خدمت تے ضرورت واسطے پیدا کی گئیں تھیں انسان انھاں غے اگے ہی لِف گیو، خدا غی عبادت چھوڑ غے انھاں ناں ہی پوجݨ لگ پیو تے اپݨاں مالک غا دسیا وا رستہ ناں چھوڑ غے شیطان غا گُھر اور ٹر پیو جھڑو تُھر وں ہی اس غو دشمن تھو، ان آیتاں ماں انسان ناں اس غی بسری وی حقیقت یاد کروائی جا رہئی ہے جے ''تو اگر میرا نہیں بنتا تو نہ بن اپنا تو بن''۔

(۹) فرشتا حضرتِ آدمؑ غی علمی فضیلت دیکھ چکیا تھا، کما مر فی سورۃ البقرہ ویہہ یاہ وی سمجھ گیا تھا جے خلافت غو جھڑو کم حضرتِ انسان ناں سونپیو جا رہیو ہے یوہ کم یاہی مخلوق کر سکے، تے اس غو مان اسے ناں لبھ سکے لہذا اویہہ تے حکم ہوتاں ہی ٹہہ پیا ور شیطان جھڑو کہ اصل ماں تے جناں بچوں تھو کما فی الکھف، ور عبادت تے جُھدیں کر کر غے وہ اس اچی جاء ور پُج گیو تھو، اس ناں تکبر

آ گیو، خداتعالیٰ ناں تُہتھ کرن لگ پیو جے ہوں تے اگ تیں پیدا ہووؤہاں جدکہ آدمؑ تے مٹی تیں بنایا گیا ہیں اور اگ غو تے مٹی تیں مُچ اُچو درجو ہے فر اگ غو بنّیو و مٹی غا بنّیا وا آدم اگے کس رالِف سکے! حالانکہ اس غیں یہ ساریں دلیل بالکل ہی بودیں تھیں، اگ مٹی غی اپنی اپنی خصوصیت ہیں فرایکن دوجی تیں اپر ہونّ غو کے سوال! فرسب تیں بڑی گل تے اللہ تعالیٰ غو حکم تھو خداغا حکم تیں اپر کہڑی چیز ہو سکے! بس ان عقلی گہوڑاں ور وہ خداغا حکم تیں نمکرن ناں ہی اس غی رحمت تیں دور ہو گیو۔ فرمایو: تنّاں کے حق ہے جے توں اس عالیشان دربار ماں آکڑ دسے! تے نافرمانی کرے سگوں خداتعالیٰ ناں تُہتھ کرن غی جرأت کرے یاہ جگہ تے فرمانبرداراں عاجزاں غی ہے لہٰذا اتوں اتوں لہہ جا دفع ہو جا! توں عزت جگو ہے ہی نیہنہ توں تے ذلیل ہی ہونّ جگو ہے۔

قَالَ فَبِمَآ اَغْوَيْتَنِىْ لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ

اس نے کہیو: کیونجے تیں متّاں گمراہ کیّو ہے (اس گلو) ہوں انھاں واسطے تیرا سِدا رستہ ور

الْمُسْتَقِيْمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِّنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ

ضرور بیسوں غو؛ فر انھاں ور انھاں غے اگے تیں وی حملو کروں غو تے انھاں غے

خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ ؕ وَلَا تَجِدُ

پچھے تیں وی! اور انھاں غے سجے تے کھبے تیں وی! تے توں انھاں بچوں متاں لوکاں ناں

اَكْثَرَهُمْ شٰكِرِيْنَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُوْمًا مَّدْحُوْرًا ؕ

شکر گذار نیہنہ دیکھ سیں (١١) اللہ نے فرمایو: توں اتوں ذلیل مردود ہو غے چلتو بنّ!

لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٨﴾

انھاں بچوں جہڑو وی تیرا رستہ ور چلے غو (فر) ہوں تم ساراں ناںّ ضرور جہنم ناں پَہر چھوڑوں غو (١٢)

وَيٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ

تے اے آدمؑ! تم تے تھاری بیوی جنت ماں بس جاؤ تے اس ماں جتوں روح کرے اتوں

حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ

تم کھاؤ! ور اس بوٹا غے نیڑے نہ لگیو (نیہنہ تے) تم دوئے زیادتی کرن آلا

الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطٰنُ لِيُبْدِيَ

ہو جیں غا (١٣) فر انھاں دواں غا دل ماں شیطان نے وسوسو گہلیو تانجے انھاں غیں ستر آلیں جگہ

لَهُمَا مَاوٗرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰكُمَا

کھولدئے جہڑیں انھاں تیں اولے تھیں؛ تے اس نے انھاں دواں ناں کہیو جے تھارا رب نے تمنّاں

رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّاۤ اَنْ تَكُوْنَا مَلَكَيْنِ

اس بوٹا تیں بس اس گلوں ٹھاکیو ہے جے تم دوئے فرشتا (نہ) بنّ جیں

اَوْ تَكُوْنَا مِنَ الْخٰلِدِيْنَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ اِنِّىْ لَكُمَا

یا تم دوئے سدا جنت ماں رہنّ آلا نہ ہو جیں؛ تے دواں اگے قسم کی جے ہوں تھارو

(١٠) شیطان نے یاہ دعا حالانکہ قہر غی گہڑی ماں منگی تھی، یوہ دعا منگنّ غو ویلو نیہنہ تھو ور اس ناں یوہی اندازو تھو جے دعا قبول ہو جے غی فر یوہی ہوؤ دعا قبول ہو گئی، تے شیطان ناں قیامت توڑی مُہلت لبھ گئی نہ اس ناں موت آوے تے نہ قیامت تیں پہلاں دنیا ماں اس ناں اپنّاں کیا غی سزا دتی جے غی، اور یوہ سب کجھ اللہ تعالیٰ غی حکمت تے قدرت غے ماتحت ہی ہووؤ، کیونجے انسان غو پورو پوروامتحان تاں ہی ہو سکے تھو جد شیطان ناں مُہلت لبھ جاتی فر وہ وی اپنّوں پورو زور لاتو، اللہ غی ہدایت وی بنداں کونّے صاف صاف آجاتی فر دیکھیو جاتو کہ شیطان غا گُھرا اور کونّ ٹُرے تے اللہ تعالیٰ غی ہدایت ور کہڑو عمل کرے۔!

(١١) اللہ تیری شان!! وہ ٹہلّ دیئے تے فر کیسی ٹہل دیئے! ابلیس جیّا مجرم ناں وی اس عالیشان بارگاہ ماں اپنی کاروائی غو ''خاکو'' پیش کرن غی اجازت ہو جے، ابلیس اپنی ساری زندگی غو رغزار بیان کرے ہُنّ ہوں آدمؑ غی اولاد غی تاڑ ماں تیرا سدا رستہ ور بیس جاؤں غو، فر اگے پچھے، سجے کھبے یعنی ہر پاسے تیں انھاں ور حملو کر غے انھاں ناں تیرا سدا رستہ تیں ٹپلاؤں غو، انھاں ناں سدا رستہ تیں ٹپلا غے جہالت تے گمراہی غی ان کھائیاں تے کاڑاں ماں لے سٹوں غو جتوں یہ مرن توڑی نکل نیہنہ سکیں غا، ات توڑی کہ خدایا! توں آپ دیکھے غو کہ ان ماں ہمیشاں متا لوک وہیہ ویں غا جہڑا نافرمان تے ناشکرویں غا۔ ابلیس غو یوہ اندازو کتنوں صحیح نکلیو، اللہ تعالیٰ آپ گواہی دیئے ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيْسُ ظَنَّهٗ﴾ ''یقیناً سچ نکلیو انھاں ور ابلیس غو اندازو''۔ (سورت سباء ٢٠)

(١٢) خدا غی بے پرواہ بارگاہ تیں جواب دتو جا رہیو ہے کہ جے کدے کجھ لوک تیرا چیلا بنّ غے ناشکری کریں غا تاں اس ناںّ کے ہو جے غو! مھاری بے نیاز بارگاہ ماں کسے غی شکر گذاری یا ناشکری تے فرمانبرداری یا نافرمانی ناںّ کوئے گہاٹو باھدو تے ہو تو ہی نیہنہ جا جا! اتوں دفع ہو جا! یاہ چار تہاڑا غی زندگی غی گل ہے چھیکڑ تے تیرے ناںّ اور تیراں مریداں ناںّ جہنم ہی پَہری جے غی اُت تے اللہ غا فرمانبردار بندا ہی کامیاب ویں غا، انھاں ہی غی جیت وہے غی فر ناشکراں ناں وی تے تناں وی ناشکری غو مزو آجے غو۔

(١٣) کھانّ پینّ غی کھلی اجازت دتی گئی ہے جے جتوں روح کرے جہڑی چیز چاہویں رج غے کھاؤ ور اس بوٹا غے نیڑے نہ جائیو! یوہ بوٹو کانہہ غو تھو؟ قرآن غا اندازتیں یاہ گل تے یقین ناںّ معلوم ہو جے کہ یوہ اک معین بوٹو تھو جس غا میوہ تیں ات ٹھاکیو جا رہیو ہے۔ ور بوٹو تھو کانہہ غو؟ اس گل ناں نہ قرآنِ کریم بیان کرے تے نہ حدیثِ رسول ﷺ ہی اس ناں معین فرماوے، ہاں! بنی اسرائیل غی کتاباں ماں دو ترے چیزاں غو ناں آیو ہے ور اس ور ہم یقین کس را کر سکاں! دراصل قرآن اور حدیث ماں اس بوٹا ناں معین نہ کرن غو مقصد ہی یوہ ہے جے گل کسے خاص بوٹا غی نیہنہ تھی تے نہ کسے بوٹا ماں اسی کائے خرابی تھی جس گلوں وہ حرام ہو گیو تھو، اصل گل یاہ تھی کہ حضرتِ آدمؑ غی ازمائش واسطے یوہ خدا غو اک حکم تھو، انھاں نے خدا غو حکم پورو کرنوں تھو اور اج وی کسے چیز غا حرام ہونّ غی اصل وجہ یاہی وہے کہ اللہ تعالیٰ نے اس تیں ٹھاک چھوڑیو ہے، اور وہ جس چیز تیں چاہوے ٹھاک سکے!۔

لِمَنَ النّٰصِحِيْنَ ۝۲۱ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُوْرٍ فَلَمَّا ذَاقَا

پکو ہمدرد ہوں؛ چھیکڑ تھوکھا ناں انھاں ناں انھاں غا درجہ تیں بُن لے آیو فر جسویلے انھاں نے

الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ

اس بوٹا (غو میوو) چکھیو تاں انھاں غی ستر آلی جگہ باندے ہو گئ؛ اور ویہہ دوئے اپنے اُپر

عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ اَنْهَكُمَا

جنت غا پتر پلہیٹن لگ گیا؛ تے انھاں دواں ناں انھاں غا رب نے آواز دتی: کیوں! میں تمناں اس

عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَّكُمَآ اِنَّ الشَّيْطٰنَ

بوٹا تیں نیہنہ ٹھا کیو تھو! تے کیوں! میں تمناں نیہنہ کہیو تھو جے شیطان تھارو

لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۝۲۲ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ

باندے باندے دُشمنڑ ہے (۱۴) دواں نے عرض کی: ربا! ہم نے اپنے اُپر ظلم کیو ہے تے جیکدے توں

لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝۲۳

ہم ناں معاف نیہنہ کرسیں تے مھارے اپر رحم نیہنہ کرسیں تاں ہم واقعہ ہی زیان کرن آلاں ماں (شامل) ہوجاں غا (۱۵)

قَالَ اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ

فرمایو: تم لہہ جاؤ! تم اک دوجا غا دُشمنڑ ویں غا تے تھارا واسطے زمین ماں

مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ۝۲۴ قَالَ فِيْهَا تَحْيَوْنَ

ٹھکانوں ہے تے اک وقت توڑی زندگی گذارن غوسمان ہے؛ فرمایو: اسے ماں تم نے زندگی بسر کرنی ہے

ع ۲ ۵ ۹ وَفِيْهَا تَمُوْتُوْنَ وَمِنْهَا تُخْرَجُوْنَ ۝۲۵ يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ قَدْ

تے اسے ماں تم نے مرنوں ہے تے اسے بچوں تم کڈیا جیں غا (۱۶) اے آدمؑ غی اولاد! بیشک ہم نے

اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُّوَارِيْ سَوْاٰتِكُمْ وَرِيْشًا وَلِبَاسُ

تھارا واسطے لباس نازل کیو جہڑو تھاری ستر آلی جگہ ناں ٹھکے تے زینت (وی) ہے اور پرہیزگاری

التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ۝۲۶

غو لباس وہ ہی سرس لباس ہے یوہ اللہ غی نشانیاں بچوں ہے تانجے ویہہ نصیحت حاصل کریں (۱۷)

(۱۴) حضرتِ آدمؑ تے حضرتِ حواؑ اللہ غا جنتی بندا، گناہاں تیں بالکل پاک تے معصوم، ویہہ یاہ گل سوچ ہی کد سکیں تھا جے خدا تعالیٰ غو ناں لے غے وی کوئے کوڑ مار سکے'! ور شیطان لعین نے خدا غیں قسم کر کر غے انھاں غا دل ماں وسوسو گہلیو جے اس بوٹا تیں تمناں صرف اس واسطے ٹھا کیو گیو ہے کیونجے جہڑو اس ناں کھا لیئے فر وہ فرشتو بنڑ جے تے فر سدا اِتے ہی جنت ماں رہن لگ جے اس ناں کدے اتوں فر کڈیو نیہنہ جاتو، اُواں ویہہ اللہ تعالیٰ غو مناہی آلو حکم وی پُہل گیا جس را کہ قرآن کریم نے دوجی جگہ آپ اس غی وضاحت فرمائی ہے ﴿فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا﴾ (سورت طٰہٰ/۱۱۵) سگوں آدمؑ ناں یاہ گل وی بسر گئی جے فرشتو بنڑ غے کروں غو کے! فرشتاں ناں تے اے ہُنڑ میرے اگے آپے لِفڤوں پیو تھو، اس را شیطان نے اپنی ہمدردی تے خیر خواہی غو پلیکھو لا غے دواں ناں اس بوٹا غو میوو کھانڑ واسطے تیار کر لیو جس تیں اللہ تعالیٰ نے سختی ناں ٹھا کیو تھو، فر کے تھو! بس چکھتاں ہی سب تیں پہلو کم تے یوہ ہووؤ کہ جنت غو جہڑو نورانی لباس انھاں ور تھو، جس ناں اج توڑی انھاں غیں شرم آلیں جگہ ٹھکیں ویں تھیں وہ لباس چانڑ چک ہی کھل گیو تے دوئے شرم غا مار یا جنت غا پتراں ناں اپڼوں ستر چھپانڑ لگ گیا۔ اسے تیں علماء نے فرمایو جے شرم حیاء کرنی انسان غی فطرت ہے، جس غو تقاضو اس غی انسانیتی آپ کرے جد کہ انسان ناں ننگو کرنوں شیطان غو پہلو حملو ہے جس ناں وہ انسان ناں بے پڑد کر غے اس تیں شرم آلیں صفت ختم کر دینڑ غی کوشش کرے لہذا انسان ناں بے حیاء بنانڑ، بے پڑد کرن تے ننگو کرن یا ادھ ننگو کرن غی دنیا ماں جتنی وی تحریک ہیں یہ حیوانی تے شیطانی تحریک ہی ہیں سگوں ات تے ان جاہلاں غی تُہتھ غو وی پہانڈو پھٹ گیو جہڑا یاہ کیہنہ جے انسان پہلاں ننگو تھو نعوذ باللہ فر بلیں بلیں اس نے چیڑا لاناں سکھیا، نیہنہ قرآن اعلان کرے دنیا غو ساراں تیں پہلو انسان ات لیر لا غے آیو تھو، اور پلّا لاناں انسانی فطرت ہے، خیر! اللہ تعالیٰ نے فر کھمک غے حضرت آدمؑ تے حضرت حواءؑ دواں ناں فرمایو جے میں تمناں نیہنہ کہیو تھو جے شیطان تھارو صریحگا دشمن ہے!۔ فائدو:- اس آیت ور غور کرو! شیطان حضرتِ آدمؑ تے حضرتِ حواءؑ دواں غاں دلاں ماں نالو ناں وسوسو گہلّے، قسم وی دواں اگے کرے، ہمدردی غو وی چہانسو دواں ناں دیئے! اللہ تعالیٰ وی دواں ناں فرماوے کہ کیوں میں تمناں اس بوٹا تیں ٹھا کیو نیہنہ تھو؟! ہُنڑ تم آپے ہی اندازو لا لیو جے بنی اسرائیل تیں آئی وی جہالت ناں عوام ماں کھلریا وا ان عقیداں غی کے حقیقت ہے! جن ماں یوہ دسیو جے کہ حضرتِ آدمؑ ناں حضرتِ حواءؑ نے ہی اس واسطے تیار کیو تھو؟ فر کالسریاں نان مہناں مارن واسطے یہ کہاغیں یاد کروائی جیں تے رہئی یاہ گل جے شیطان نے وسوس گہلیو کس را؟ جد کہ وہ تے پہلاں ہی جنت تیں کڈ دتو گیو تھو، تے گل یاہ ہے کہ وسوسو تے دل ماں اک تاہنگ پیدا کی جئے اس واسطے شیطان ناں جنت ماں جانڑ غی لوڑ ہی کے تھی! حضرتِ حسن بصری غو اک قول وی تفسیر غی کتاباں ماں آوے جے شیطان نے زمین وروں ہی اسماناں ور جنت ماں یوہ وسوسو گہلیو تھو، (تفسیرِ کبیر) تے قرآن اور حدیث ماں وی وسوسہ واسطے شیطان غا جنت ماں جانڑ غی کائے گل بیان نیہنہ ہوئی لہذا اس قسم غا جہڑا وی قصا سُنّا یا جیں ویہہ بے بنیاد ہی ہیں۔ امام رازیؒ فرمانویں شیطان غا وسوسہ غی حقیقت بس اتنی ہے جہڑی قرآن نے بیان کی ہے باقی عوام ماں جہڑا ویہہ سپ تے مور وغیرہ غا قصا مشہور ہیں ویہہ سب واہیات ہیں (تفسیر کبیر) دراصل اس را غیں کہاغیں اسرائیلی کتاباں ماں آئی ہیں۔

(۱۵) غلطی شیطان نے وی کی تھی تے پُہل آدمؑ تیں وی ہو گئی تھی، ور فرق دیکھو! شیطان گناہ کر غے آکڑ گیو، جس نے گناہ کر غے آکڑن غو رواج گہلیو "چوری تے فر سینا زوری" غا محاورہ بنیاں، دوجے پاسے حضرتِ آدمؑ تے حواءؑ ہیں جھاں تیں آپ غلطی نیہنہ ہوئی بلکہ پُہل کرائی گئی۔ اُواں ویہہ ساراں نیکاں تے ساراں نبیاں غا باپ ہیں ور دیکھو! دعا کس عاجزی تے گریہ زاری ناں منگ رہیا ہیں! واقعہ ہی اس دعا ماں قیامت توڑی انھاں غی اولاد واسطے اک سبق ہے کہ پُہل پلیکھا ماں غلطی ہو جانی بڑی گل نیہنہ، بلکہ غلطی تیں بعد اس ناں معاف کراں واسطے کوشش نہ کرنی واقعہ ہی بڑی غلطی ہے۔ آدمؑ غی سنت تے یاہی ہے کہ جے کدے پُہل پلّا واماں غلطی ہو جے فر بندو معافی واسطے اپناں مالک غا در ور ہی ٹہہ جئے؛۔

(۱۶) ہُنڑ یوہ حکم چھڑو حضرتِ حواءؑ تے حضرتِ آدمؑ ناں ہی نیہنہ بلکہ انھاں غی ساری اولاد ناں وی ہے جے تم سارا اتوں لہہ جاؤ تے زمین ور چلیا جاؤ جت تم آپس ماں اک دوجا غا دشمن ویں غا تے

شیطان تم ساراں غو دشمن وے غو، ہُݨ تم نے اُتے زمین ور جینوں مرنوں ہے، چھیکڑاتوں ہی اٹھ غے اپڑوں لیکھو دیڑوں ہے فر جس غا عمل جنت غے لائق ویں غا وہ تے مُڑا سے اپڑی پرانی وراثت جنت ماں آجئے غو، ور جس بدقسمتا غا لیکھ پھیڑا نغلیا اور اس نے شیطانی کم کیا وہ سمجھ لئے کہ اج تیں بعد وہ کدے وی اپڑاں اس گہر (جنت) ماں نیہنہ آسکے غو بلکہ زندگی غا چار تہاڑا گذار غے اوڑک اس نے اپڑا دوست شیطان غے ناݪ ہمیشاں واسطے جہنم ماں جاڑوں ہے اس را اس ناں اج اتوں دیس نکالو ہورہیو ہے۔

(۱۷) شیطان لعین نے حضرتِ آدمؑ کوڑوں پُہل کرا غے جنت غو نورانی لباس لُہوا چھوڑیو تھو، اللہ تعالیٰ نے اپڑاں کرم ناݪ انھاں ناں فر لباس عطا فرمایو، دنیا ماں وی حضرتِ آدمؑ تے انھاں غی اولاد غا لباس غو بندوبست

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ لَا يَفۡتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ كَمَآ أَخۡرَجَ أَبَوَيۡكُم

اے آدمؑ غی اولاد! شیطان تمناں ٹپلا نہ چھوڑے جس را اس نے تھارا ماں باپ ناں جنت بچوں

مِّنَ ٱلۡجَنَّةِ يَنزِعُ عَنۡهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوۡءَٰتِهِمَآۚ إِنَّهُۥ

کڈا چھوڑیو تھو تے اس نے ان دواں غا کپڑا لُوا چھوڑیا تھا تانجے انھاں ناں اپڑی ستر آلیں جگہ دِسن لگ جئیں بیشک وہ

يَرَىٰكُمۡ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنۡ حَيۡثُ لَا تَرَوۡنَهُمۡۗ إِنَّا جَعَلۡنَا

تے اس غو کنبو تمناں اس را دیکھیں کہ تم انھاں ناں نیہنہ دیکھ سکتا ؛ یقیناً ہم نے

ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا

شیطاناں ناں انھاں لوکاں غو سنگی بڑا چھوڑیو ہے جہڑا ایمان قبول نیہنہ کرتا (۱۸) تے جسویلے

فَعَلُواْ فَٰحِشَةٗ قَالُواْ وَجَدۡنَا عَلَيۡهَآ ءَابَآءَنَا وَٱللَّهُ

ویہہ کوئے بے حیائی غو کم کریں، کیہنہ : ہم نے اپڑوں باپ دادو یوہی کجھ کرتو دیکھیو تھو تے اللہ نے ہی

أَمَرَنَا بِهَاۗ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأۡمُرُ بِٱلۡفَحۡشَآءِۖ أَتَقُولُونَ

ہم ناں اس غو حکم دتو ہے (اے نبیؐ) تم فرمادیو: اللہ تعالیٰ تے بے حیائی غو حکم کدے نیہنہ دیتو؛ کیوں! تم اللہ ور

عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلۡ أَمَرَ رَبِّي بِٱلۡقِسۡطِۖ

واہ گل لانویں جس غو تمناں کجھ پتو ہی نیہنہ (۱۹) تم فرمادیو: میرا رب نے تے انصاف کرن غو حکم دتو ہے

وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ وَٱدۡعُوهُ مُخۡلِصِينَ

تے اس غو جے تم ہر نماز ویلے اپڑاں منہ سِدا رکھو تے تم اس غی عبادت کرو! دین ناں اس واسطے

لَهُ ٱلدِّينَۚ كَمَا بَدَأَكُمۡ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ

خالص کر غے (۲۰) جس را اس نے تم پہلی واری پیدا کیا، تم فر پیدا ویں غا (۲۱) اک جماعت ناں اس نے ہدایت دے دتی

وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلضَّلَٰلَةُۚ إِنَّهُمُ ٱتَّخَذُواْ ٱلشَّيَٰطِينَ

تے ایکݨ جماعت ور گمراہی ثابت ہوگئی انھاں نے اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے شیطان اپڑاں سنگی

أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَيَحۡسَبُونَ أَنَّهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٣٠﴾

بڑا لیا ہیں تے خیال یوہ کریں جے ویہہ ہدایت ور ہیں (۲۲)

فرمایو ویہہ چیز زمین تیں پیدا فرمائیں جھاں ناݪ لیر بݨ سکیں فر انسان ناں وی اسو سُہڑو دماغ دتو جے وہ ودیا تیں ودیا کپڑ ابڑا سکے! یاہ اللہ تعالیٰ غی بہت بڑی نعمت تے اس غو بہت بڑو فضل و کرم ہے، اسے ناں فرمایو! ''ہم نے تھارے واسطے لباس نازل کیو'' یعنی یوہ بڑو احسان ہے جے ہم نے لباس غو سروند کیو! فر لباس غا دو بڑا مقصد بیان فرمایا اک پڑدہ پوشی دوجے زینت، اور یہ دوئے اسیں چیز ہیں جھاں غو تقاضو انسان غی انسانیتی آپ کرے! کوئے شریف انسان کدے بے پڑدہ رہڑوں پسند نیہنہ کرسکتو بلکہ حضرتِ آدمؑ غا واقعہ ماں یاہ گل پہلاں ہی سمجھا دتی گئی ہے جے پڑدہ ماں رہڑوں، پڑدہ ناں پسند کرڑوں یوہ انسانی کم ہے تے بے پڑدہ ہوڑوں شیطانی تے حیوانی کم ہے اسے را انسان غی انسانیتی تاں ہی سو بے جد انسان چنگی طرح لیر لاوے تے لباس ماں وہے؛ کیونجے انسان غو قدبت ہی اسو ہے کہ اس ناں بجݨ لباس تیں زینت نصیب ہو ہی نیہنہ سکتی حیوان ننگا ہی چنگا لگیں ور انسان تاں سو بے جد اس ور کپڑا ویں، فر فرمایو! جے اس ظاہری لباس تیں علاوہ اک ہور باطنی تے اندروݨ غو لباس ہے اسے ماں اصل زینت تے اسے ماں اصل پڑدو ہے سگوں ظاہری لباس اسے باطنی لباس غی تاہنگ پیدا کرن واسطے ہے! لہذا ظاہری لباس غے ناڑو ناݪ مچ زیادہ لوڑ اسے باطنی لباس غی ہے اور یوہ'' تقویٰ پرہیزگاری غو لباس ہے، ظاہری لباس وی تاں ہی پڑدو تے زینت بݨ سکے جدوہ اس اندر غا لباس غے مطابق وہے۔

(۱۸) اپر آدمؑ تے ابلیس لعین غو جہڑو قصو بیان ہویو ہے. یوہ اک نیش سچو تے اصلی واقعو ہے، جس غا بیان کرن غو اک اہم مقصد یوہ تھو جے انسان اپڑاں پراناں تے اصلی دشمن غی پشاݨ کرے، تے اس اصلی ازلی دشمن تیں ہشیار رہ، اس غا کہیا ماں آغے اپڑاں مالک غی نافرمانی نہ کرے، ہُݨ اسے گل ناں کھول غے ہور تاکید ناݪ بیان کیو جارہیو ہے جے یوہی وہ ازلی دشمن ہے جہڑو تھارا ماں باپ ناں جنت تیں کڈݨ غو ذریعو بڑیوں اسے غی واہ چال تھی جس ناݪ حضرتِ آدمؑ تے حضرتِ حواءؑ غو جنتی نورانی لباس لہہ گیو، ہݨ تم کدے وی اس غی چالاں، اس غاں پھنداں تے اس غیں چھݪ بازیاں ماں نہ آجایئو! خاص طور ور اس غا حملہ تیں اس گلوں ملوں ہی ہشیار رہݨ غی لوڑ ہے، کیونجے اللہ تعالیٰ نے اپڑی حکمت تے قدرت ناݪ اس لعین ناں سگوں اس غی ٹلّ ناں وی یاہ طاقت دتی وی ہے کہ یہ تم ناں اس را تک سکیں جے تم انھاں ناں نیہنہ تک سکتا ہُݨ آپ ہی اندازو لا لیو جے یوہ چھپیو وو اولے رہݨ آڑو دشمن کتڑوں خطرناک ہے! یوہ تے اس ٹہنگ ناݪ وسوسو گہل چھوڑے کہ انسان ناں غفلت ماں پتو ہی نیہنہ لگتو، ور اس غو مطلب یوہ وی نیہنہ! جے یوہ کسے ناں زبردستی پکڑ غے گمراہ کرسکے، نہ، نہ، یوہ تے چھڑ وسوسو گہل سکے! تے اس غا مرید وی بے ایمان ہی بڑیں، اساں بے ایماناں غو ہی یوہ اصل دوست ہے، باقی رہیا ویہہ ایمان آڑا جہڑا خدا غی حفاظت تے پناہ ماں آجیں، انھاں ور اس غو چھٹ، داء کد چل سکے، تے چارے قضاء کدے اُن پہاݪ ہی کائے غلطی کراں ماں کامیاب وی ہوجئے تاں وی ویہہ اپڑاں مالک اگے گریہ زاری کر غے ہور اُچا درجہ حاصل کرلیں۔ فائدو:- انھاں آیتاں ور غور کرن آڑو اسلام ماں پڑدہ غی تے لباس غی اہمیت غو اندازو لا سکے۔ تے جہڑا لوک ننگو رہݨ، ادننگ بݨ غے تے لنگوٹی شنگوٹی لا غے پھرن، یا سادو بݨ ناں مذہبی کم سمجھیں انھاں غا بارہ ماں وی تم فیصلو کرسکیں کہ یہ شیطانی کم کر رہیا ہیں؟ یا مذہبی اور پیغمبری!! امام قرطبیؒ اپڑی تفسیر ماں لکھیں جے؛ حضرت آدمؑ غا واقعہ غے ناݪ ناݪ گہڑی گہڑی اس را تاکید کرن تیں اندازو لایو جاسکے جے اسلام ماں پڑدہ پوشی غی کتنی اہمیت ہے!!۔ (تفسیر قرطبی)

(۱۹) عرب غاں لوکاں ماں ہزاراں قسم غیں عملی تے اعتقادی برائیں پیدا ہوگئی تھیں، ان ماں بے حیائیاں غا کم ساراں تیں مُہرے تھا، وران غی بدبختی یاہ تھی جے یہ ان ساراں پھیڑاں کماں ناں مذہبی فریضو تے اللہ تعالیٰ غا دسیا وا کم سمجھیں تھا، کیونجے ویہہ اپنٔوں تعلق حضرتِ ابراہیمؑ تے حضرت اسماعیلؑ ناںؔ جوڑیں تھا فر پلّے تیں کڈیں ویں ان ساریں بدعتاں، تے بے حیائیاں ناں انھاں نبیاں غی سچّی تعلیم ناںؔ مڑھ چھوڑیں تھا، حالانکہ انھاں کوئے اس غی علمی کائے وی دلیل موجود نیہنہ تھی، بس چھڑا باپ دادا تیں چلتا آ رہیا کجھ قصا کہانی تھا، انھاں برائیاں بچوں ہی اک بہت بڑی بدی تے بے حیائی یاہ تھی جے مکہ غا قریش ناں چھوڑ غے باقی عرب غا سارا لوک کعبہ پاک غو طواف الف ننگاں ہو غے کریں ویں تھا، مڑد تہاڑی تے کا نّسریں رات غے ویلے! اس غے پچھے انھاں غی یاہ سوچ کم کر رہئی تھی جے جہڑیں لیرا لا غے گناہ کیا ہیں، ویہہ ہی لا غے خدا غا گھر غو طواف کس را ہو سکے!! اور کپڑا تے دنیا غو بناسنگار ہے فر اس لش پھش غو کعبہ پاک ماں کے کم!؟ تے کمال یوہ تھو، جے اس بے حیائی ناں وی مذہبی فریضو سمجھیں تھا، اللہ تعالیٰ نے فرمایو؛ کجھ تے غور کرو! کیوں خدا اسی بے شرمی غی گل واسطے کہہ سکے!! خدا غی سُچّی ذات کسے ناں اسا بے حیائی غا کم واسطے کدے نیہنہ کہہ سکتی یہ تے سارا شیطان غا دسیا وا کم ہیں، ور جہڑی قوم خدا غو بوؤ چھوڑ غے شیطان غو گھُر ونوڑ لیئے اس غی تے فرمت ہی ماری جئے، اج وی دنیا ماں پُج سارا پاگل ننگا ہونٔ یا ادننگ ہونٔ ناں مذہبی کم سمجھیں۔ خدا بچاوے اسی بے حیائیاں تیں۔

(۲۰) یعنی اللہ نے ان بے حیائیاں غو حکم۔ نعوذ باللہ۔ نیہنہ دتو، بلکہ اللہ تعالیٰ نے تے انھاں گلاں غو حکم دتو ہے، جے دنیا غا ہر اک کم ماں اعتدال ورُ ہو، انصاف آلا رستہ ورُ ہو، اُس غا کسے حکم ماں ''افراط تے تفریط'' یعنی حدوں بدھ گہا ٹویا باحد و نیہنہ ہو تو، اس غا سارا کم مناسب تے درمیانہ ویں لہذا مومن ناں وی یوہ ہی رستو اختیار کرنوں چاہئے! تے اللہ غو حکم ہے جے ہر ایکنٔ عبادت ماں اپنٔوں چہرو سدو اسے در رکھو یعنی اس غاں نبیاں غا دسیا وا طریقہ غے مطابق کرو! اس غی نازل کی وی شریعت تیں بالٔ برابر اُرے پرے نہ ہو! تے نالٔ ہی اس غو حکم ہے جے عبادت ناں نیش اسے واسطے ہی کرو! اس ماں کسے طرح غی شرک نہ کرو! دکھلاوو نہ کرو! بس یاہ سمجھ لیو جے عبادت صرف قبول واہی ہے جہڑی اس غا دسیا وا انبیاں آلا طریقہ غے مطابق وہے تے وہے وی صرف اسے واسطے جساں ذری شرک دکھلاوو نہ وہے۔ فائدو: یاہ تفسیر مسجد ناں عبادت غا معنی ماں لے غے ہے دوجی تفسیر ''مسجد'' ناں نماز غا معنی ماں لے غے وی کی جئے۔

(۲۱) یعنی یوہ سب کجھ اسے گلوں ہے کیونجے تم جس را پیدا ہویا ہیں اسے را اک تہاڑے فر اس غی بارگاہ ماں حاضر ویں غا جت تم نے زندگی غا پلٔ پلٔ غو لیکھو دیئو ہے۔

(۲۲) یعنی حضرتِ آدم تیں بعد فر انساناں غیں دو جماعت بنٔ گئیں اک ناں تے اللہ نے ہدایت دیدتی ور دوجی ور گمراہی ثابت ہوگئی لیکنٔ گمراہ ہو وا ویہہ لوک جنھاں نے اپنٔاں مالک اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے شیطان نالٔ دوستی لالی، انھاں غی تے شیطان اس را مت مار چھوڑے کہ ویہہ سارا بے حیائی غا تے نافرمانی غا پھیڑا کم کر کر غے وی یوہی خیال بلکہ یقین کرتا رہینہ جے ہم ''ہدایت ور ہاں'' مھارو رستو ہی اصل ہدایت آلو رستو ہے'' بس اسے گلوں ویہہ کدے حقیقت ور غور نیہنہ کر سکتا۔ قرآن پاک نے یاہ گل کئیں جگہیں بیان فرمائی ہے۔

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّكُلُوْا

اے آدمؑ غی اولاد! تم ہر نماز ویلٔے اپنٔوں چنگو لباس لایا کرو! تے کھاؤ!

وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۱﴾

اور پیو تے حدوں نہ بدھو! بیشک وہ حدوں بدھنٔ آلاں ناں پسند نیہنہ کرتو (۲۳)

ع ۱۰

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللّٰهِ الَّتِيْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: کس نے اللہ غا اس لباس ناں حرام کیو ہے جہڑو اس نے اپنٔاں بنداں واسطے پیدا کیّو ہے

وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ ۭ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي

تے کھانٔ پینٔ غی پاک چیزاں ناں! تم فرمادیو: یہ نعمت ایمان آلاں واسطے ہیں دنیا

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ كَذٰلِكَ

غی زندگی ماں وی (اور) قیامت غے تہاڑے تے ویہہ خالص انھاں واسطے ہی ویں غیں اسے را

نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳۲﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ

ہم جانٔ آلاں واسطے آیتاں ناں کھول کھول غے بیان کراں (۲۴) تم فرمادیو: میرا رب نے بس بے حیائی

رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ

غی گلاں ناں حرام کیو ہے جہڑیں باندے ویں یہہ وی تے جہڑیں اولے ویں ویہہ وی! تے گناہ ناں

وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ

تے ناحق زیادتی ناں، تے اس گل ناں جے تم کسے ناں اللہ تعالیٰ نالٔ شریک کریں جس غا بارہ ماں

يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَّاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا

اس نے کائے دلیل نازل نیہنہ کی تے یاہ گل وی جے تم اللہ تعالیٰ ور اسیں گل لانویں جھاں غو تم ناں

تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ۚ فَاِذَا جَاۗءَ

علم نیہنہ (۲۵) تے ہر ایکنٔ امت واسطے اک مدت مقرر ہے تے جسویلٔے انھاں غو وہ

اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۳۴﴾

مقرر وقت آجئے فر ویہہ اک پل نہ پچھے ہو سکیں تے نہ اگے ہو سکیں (۲۶)

(۲۳) عرب غا لوکاں نے ننگاں ہو غے طواف کرن تیں علاوہ جہڑیں ہور بدعت کڈیں تھیں ان ماں اک یاہ وی تھی جے حج کرن آلا ناں بس اتنٔوں کھانٔوں پینٔوں جائز ہے جس نالٔ وہ زندو رہ سکے! اس جاہل پونا غا مقابلہ ماں اللہ تعالیٰ نے آدمؑ غی اولاد ناں حکم دتو جے تم ہر نماز غے ویلٔے چھڑو ستر ہی نہ چھپاؤ بلکہ جتنٔوں بنٔے سرے اس غے مطابق خوب زینت تے زیبائش اختیار کرو! اپنٔے کوئے موجود لیراں بچوں چنگی تیں چنگی لاؤ! تے ضرورت غے مطابق رج غے کھاؤ پیو، ور اک گل یاد رکھو جے کسے وی کم ماں شریعت غی حد تیں نہ ٹپو! کیونجے اس را حدوں بدھنٔ آلاں ناں اللہ پسند نیہنہ کرتو۔

(۲۴) عرب بلکہ ساری دنیا ماں ہی شیطان انساناں غو یوہ ذہنٔ بنا تو رہیو ہے جے مذہبی آدمی واسطے تے دیندار خدا غا پیارا بندہ واسطے یوہ جائز نیہنہ جے وہ ذائقہ آلا چنگا چنگا کھانا کھائے، تے نہ اس واسطے یوہ جائز

يٰبَنِىٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ

اے آدمؑ غی اولاد ! جسویلے تھارا کونے تھارا بچوں ہی رسول آویں جہڑا تمناں میریں آیت پڑھ

عَلَيْكُمْ اٰيٰتِىْ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

پڑھ غے سناویں فر جہڑو پرہیز گاری اختیار کرے اور اپنوں آپ ٹھیک کر لئے اساں لوکاں ور تے نہ کوئے خوف ہے

وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝٣٥ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَ

تے نہ ویہہ غمگین ویں غا ؛ تے جہڑا میریاں آیتاں ناں چھوٹھیں کیہنہ غا اور

اسْتَكْبَرُوْا عَنْهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا

انھاں غا مقابلہ ماں تکبر کریں غا یہ لوک تے دوزخی ہیں یہ سدا اسے ماں

خٰلِدُوْنَ ۝٣٦ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ

ریہنہ غا (۲۷) تے اس توں بڑو ظالم کہڑو وہے غو جہڑو اللہ تعالیٰ ور چھوٹھو بہتان

كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ۭ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيْبُهُمْ مِّنَ

لاوے یا اس غی آیتاں ناں چھوٹھیں کہہ انھاں لوکاں غا لیکھ غو لکھیو وو حصو انھاں ناں لبھ

الْكِتٰبِ ۭ حَتّٰٓى اِذَا جَاۗءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۙ قَالُوْٓا

جئے غو (۲۸) ات توڑی کہ جسویلے مھارا چلایاوا (فرشتا) انھاں غی جان کڈن واسطے انھاں کونے آجیں غا ویہہ پچھیں غا

اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ قَالُوْا ضَلُّوْا

کت ہیں تھارا ویہہ معبود جنھاں غی تم اللہ ناں چھوڑ غے عبادت کریں تھا، ویہہ کیہنہ غا ویہہ مھارے تیں گم

عَنَّا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ۝٣٧ قَالَ

ہیں تے ویہہ آپ اپنے اپر گواہی دیں غا جے واقعہ ہی ویہہ کافر تھا (۲۹) اللہ تعالیٰ فرماوے غو

ادْخُلُوْا فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِّنَ الْجِنِّ

انساناں تے جناں غا جہڑا ٹولا تھارا تیں پہلاں ہویا تم وی انھاں ناں دوزخ

وَالْاِنْسِ فِي النَّارِ ۭ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَّعَنَتْ اُخْتَهَا ۭ

ماں بڑ جاؤ ! جسویلے وی کائے نوی جماعت اس ماں بڑے غی واہ اپنی سنگی جماعت ور لعنت کرے غی

ہے کہ وہ اسیں لیرلاوے جہڑیں اس غا وجود ور چنگی لگیں، جنھاں ناں پڑدہ پوشی وی وہے تے جسم ماں زینت اور زیبائش وی آجے۔ بلکہ اساں لوکاں ناں ننگ مڑنگ ہو غے بناں ماں پھرنوں چاہیئے! تے جے کدے زیادہ ہی لوڑ سہئی کریں تاں کوئے پُھوری شوری ہی پلہیٹ لیں، آیت پاک ماں اسے سوچ ناں غلط بیان کیو جا رہیو ہے، جے وہ لباس جہڑو اللہ نے اپناں بنداں غی زینت تے زیبائش واسطے پیدا فرمایو تھو، تے دوجیں جائز زینت آلیں چیز اور وہ حلال کھانوں تے پاک اور سچیں چیز جہڑیں خدا نے بنداں غا کھانڑ واسطے پیدا کی تھیں یہ کس نے حرام کی ہیں!؟ خدا غا حلال ناں کونڑ حرام کر سکے! سنؤں! دنیا غیں یہ ساریں چیز دنیا ماں تے ساراں انساناں واسطے ہیں موماناں غے ناں ناں کافروی ان تیں فائدو چکیں، ور قیامت غے تہاڑے تے یہ صرف موماناں واسطے ہی رہ جیں غیں، ان ماں مشرکاں دوزخیاں غو کجھ وی حصو نیہنہ ہوسیں ں، بلکہ دنیا ماں وی یہ اصل تے موماناں واسطے ہی پیدا ہوئیں ہیں۔ کیونجے یوہ سارو سنسار ایمان آلاں واسطے ہی ہے فر موماناں غے مھاوے ہی یہ مشرکاں ناں وی نصیب ہو جیں، ہاں! یاہ ہور گل ہے کہ دنیا ماں مومن ان چیزاں ور دل نیہنہ لاتو جد کہ غیر مسلم اپنی زندگی غو مقصد ہی ان لذتاں ناں بنا لئے! آخر ماں فرمایو جے ہم تے اپناں دین غا یہ احکام کھول کھول غے تفصیل ناں سناواں ور ان تیں فائدو ویہہ لوک چکیں جنھاں نے دین غا علم غی لوء ماں سفر کرن غو فیصلو کر لیو وہے، باقی جہڑا لوک جہالت غی انھیریاں ماں ٹھہلا تے ترِ کہلّا کھانڑ ماں مست ہیں انھاں ناں اس پاک کلام غو وی کے فائدو!۔

(۲۵) یعنی اللہ تعالیٰ نے اُن سچی چیزاں تیں نیہنہ ٹھا کیو بلکہ خدا تعالیٰ نے تے اِن براں کماں تیں ٹھا کیو ہے جنھاں ناں تم نیکی سمجھ غے کریں، اللہ پاک نے ٹھا کیو ہے (الف) ہر قسم غی بے حیائی تے بے شرمی غاں کماں تیں، پہانویں ویہہ کھل مکھلا باندے باندے کیا جیں تے پہانویں چھپ لُک غے اولے اولے کیا جیں (ب) تے ہر قسم غا گناہ غا نافرمانی آلاں کماں تیں (ج) اور کسے ور وی انحق زیادتی کرن تیں (د) تے اس گل تیں اللہ تعالیٰ نے سختی ناں ٹھا کیو ہے جے دنیا جہان غی کسے وی چیز ناں خدا تعالیٰ غی خدائی ماں شریک کیو جے، اللہ تعالیٰ تیں بجن کسے ناں اپنوں معبود، مسجود تے مددگار بنایو جے (ہ) اور اس نے اس گل تیں منع فرمایو ہے جے اس ور اسیں گل نہ لاؤ جہڑیں تم جانتاں ہی نیہنہ یعنی کسے کم غا بارہ ماں تحقیق تے علم تیں بجنڑ کدے یاہ نہ کہو جے اس را کرن غو حکم اللہ نے دتو ہے، جس را کہ عرب غا مشرک بے حیائی تے بے پڑد ہونڑ ناں کیہنویں تھا جے اس غو حکم اللہ نے دتو ہے۔

(۲۶) اک اک فرد ہاروں اللہ تعالیٰ نے ہر اک جماعت تے ہر اک قوم ناں وی پیدا کر غے اس واسطے وی عمل غو اک ویلو مقرر کیو ہے، مُہلت غی اک گہڑی متھ لی ہے فر جسویلے واہ گہڑی آجے اور اللہ تعالیٰ غی طرفوں دنیا ماں عذاب دین غو یا موت دے غے فر آخرت ماں سزا دینڑ غو فیصلو ہو جے، فر وہ اک پلڑ نہ اگے ہو سکے نہ پچھے، نہ دنیا غی کائے طاقت خدا غا عذاب ناں ٹالڑ سکے تے نہ موت تیں بچا سکے۔ دراصل اس ماں نافرماناں واسطے بڑی سخت تہمکی ہے جے تھاری ٹہلّ غی وی اک حد ہے۔

(۲۷) وہ ہی پرانوں سبق یاد کروایو جا رہیو ہے جہڑو آدمؑ غی ساری ذریت ناں سب تیں پہلاں دتو گیو تھو، جس غو ذکر سورت بقرہ ماں وی آدمؑ غا قصہ تیں فٹ بعد آیو تھو تے اگے وی آدمؑ غا قصہ غے ناں ناں کیں جگہ آ رہیو ہے جے اے آدمؑ غی اولاد! جسویلے وی میری طرفوں تھارے کونے میرا نبی آویں غا، جہڑا تمناں میرا حکم سناویں غا تم انھاں غی اطاعت کریو تے سنؤں! جہڑو وی تھارے بچوں نبیاں غا کہنڑ ور ایمان قبول کر غے متقی پرہیز گار بنڑ جے غو وہ تے بے خوف ہو غے اپنی اس جنت ماں آجے غو، ور جہڑا دنیا غا چھمیلا ماں پھس غے اپنے اپر ظلم کریں غا، اللہ تعالیٰ غیں سچیں آیتاں ناں چھوٹھیں کیہنہ غا، اس غا حکماں اگے آکڑ دسیں غا ویہہ تے ہمیشاں ہمیش واسطے جہنم ماں چلّیا جیں غا جتوں کدے نکل نیہنہ سکسیں!۔

(۲۸) آیت غا اتناں حصہ غی تفسیر دو طرح کی گئی ہے اک تے یاہ جے ان لوکاں تیں بدھ ظالم کونڑ ہو سکے!! جہڑا اللہ تعالیٰ ور گوڑ ماریں، اپنی کڈیں وی بدعتاں تے برائیاں واسطے کیہنہ جے ان کماں

غو حکم اللہ تعالیٰ نے دتو ہے، جس را کہ عرب غا مشرک ننگاں ہو غے طواف کرن ناں کیہنہ تھا جے اس غو حکم ہم ناں اللہ تعالیٰ نے دتو ہے۔اور خدا تعالیٰ غیں سچیں سُچیں آیتاں ناں چھوٹھیں کیہنہ ، ان لوکاں ناں دنیاماں تے اپناں ''لیکھ'' غی روزی، عزت، دولت وغیرہ لبھ جے غی ور آخرت ماں تے انھا واسطے وہ عذاب تیار ہے جس غو ذکرا گے آوے لگو۔ تے دوجی تفسیر اس را کی گئی ہے جے اِنۡ مجرماں ناں اللہ غی ''لکھی وی'' تے طے کی وی سزا ضرور ملے غی جس توں یہ کسے راچھٹ نیہنہ سکسیں۔یعنی ﴿الۡكِتٰب﴾ ''لکھی وی'' یا لیکھ'' غی روزی وی ہو سکے تے سزاوی، اور ہو سکے جے اس ایکنۡ لفظ تیں دوئے گل مراد ویں یعنی دنیاماں اُن غا لیکھ غی روزی لبھ جے غی تے آخرت ماں یا دنیاماں ہی لکھی وی سزاوی! جھڑی اساں مجرماں واسطے پہلاں تیں لکھی وی ہے۔

حتى اذا اداركوا فيها جميعا قالت اخرىهم لاولىهم

ات توڑی کہ جد سارا ہی گھٹھا ہو جیں غا (اسویلے) پشلا لوک اپناں اگلاں لوکاں غا بارہ ماں کیہنہ غا:

ربنا هؤلاء اضلونا فاتهم عذابا ضعفا من النار

یہ ہی ویہہ لوک ہیں جنھاں نے ہم ناں گمراہ کیو تھو لہٰذا انھاں ناں دوزخ غو دوݨوں عذاب دے

قال لكل ضعف ولكن لا تعلمون ﴿٣٨﴾ وقالت

اللہ تعالیٰ فرماوے غو ساراں واسطے دونوں ہی ہے ورتم جاݨتا نیہنہ (۳۰) تے اگلا لوک

اولىهم لاخرىهم فما كان لكم علينا من فضل

پشلاں لوکاں ناں کیہنہ غا : تمناں مھارے اُپر کوئے فضیلت حاصل نیہنہ

فذوقوا العذاب بما كنتم تكسبون ﴿٣٩﴾ ان الذين

لہٰذا تم جھڑیں کھٹیں کریں ویں تھا انھاں غا بدلہ ماں عذاب غو مزو چکھو (۳۱) بیشک جنھاں لوکاں نے

كذبوا بايتنا واستكبروا عنها لا تفتح لهم ابواب

مھاریاں آیتاں ناں چھُوٹھیں کہیو تے انھاں غا مقابلہ ماں تکبر کیّو انھاں واسطے اسمان غا بوآ نیہنہ کھولیا

السماء ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم

جاسیں ، تے نہ ویہہ جنت ماں جاسکیں غا ، ات توڑی جے اونٹھ سوئیں غا نکا بچوں (نہ) نکل

الخياط وكذلك نجزي المجرمين ﴿٤٠﴾ لهم من جهنم

جئے ؛ تے ہم مجرماں ناں اسے را سزا دیاں (۳۲) انھاں واسطے جہنم غی اگ غی

مهاد ومن فوقهم غواش وكذلك نجزي الظلمين ﴿٤١﴾

تلائی وہے غی تے انھاں غے اُپرا سے غو اوڑھنوں وہے غو؛ تے ہم اسے را ظالمان ناں سزادیاں؛

والذين امنوا وعملوا الصلحت لا نكلف نفسا

تے جھڑا لوک ایمان لے آیا اور انھاں نے چنگا عمل کیّا - تے ہم کسے ور اس غی طاقت تیں بدھ ذمہ واری

الا وسعها اولىك اصحب الجنة هم فيها خلدون ﴿٤٢﴾

نیہنہ سٹّا - یہ ہی لوک جنتی ہیں ، یہ سدا اسے ماں ریہنہ غا (۳۴)

(۲۹) سوال جواب ساہ کڈݨ آلاں فرشتاں تے مشرکاں غی روح غے بشکارویں، کیونجے اکھ میچتاں ہی آخرت غیں ساریں حقیقت باندے آجیں، تے مشرک غی روح آپے اپݨوں جرم من لئے! جے جنھاں ناں ہم اپݨوں سفارشی تے حمایتی سمجھ غے پوجتا رہیا ویہہ سارا خیالات باطل تھا اج ان بچوں کوئے کجھ کم نیہنہ آتو۔ وریوہ کو ویلے غو متوں وی کس کاری!۔

(۳۰) انساناں تے جناں بچوں جنھاں نے کفر شرک غا نواں نوان رستہ کڈیا تھا ،نویں نویں رسماں ناں رواج دتو تھو فر پچھے آݨ آلا لوک وی انھاں ور ہی چل پیا تھا، اور ویہہ مذہبی رہنما اور سیاسی مقدم جھڑا مھرے ہو غے باقی عام لوکاں ناں کفر شرک تے خدا غی نافرمانی غی پٹی پڑھاتا رہیا ،فر دوجا لوک وی ان بڑاں بڈیراں غا دسیا وا رستہ ور چل پیا۔قیامت غے تھاڑے یہ مُھرے غا لوک اگے اگے جہنم ماں جیں غا فر پشلاں ناں وی کہیو جئے غو جے تم وی اپناں ان گُرواں غے ناݪ ناݪ دوزخ ماں بڑ جاؤ! فر جسو یلے یہ اک سوچ تے اک خیال غا لوک گھٹھا ویں غا اُس ویلے اک دوجا ناں اس اوکھی گھڑی تے مشکل وقت ماں حوصلو نیہنہ دے سیں جس را سنگی سنگیاں ناں دیں بلکہ یہ اک دوجا در بشیکیں غا، دندرکیں غا تے لعنت کریں غا، جھڑا اپچھے چلݨ آلا لوک ویں غا ویہہ اپناں ان مذہبی تے سیاسی کھڑپینچاں واسطے کیہنہ غا رہا! ان لوکاں نے ہی ہم ناں گمراہ کیو تھو لہذا انھاں ناں توں دوݨوں عذاب دے، اللہ فرماوے غو کوئے گل نیہنہ! ات ساراں واسطے دونوں ہی ہے، اُنھاں نے تمناں گمراہ کیو تے تم نے اپناں ماتحت یا پچھے آݨ آلاں ناں گمراہ کیو اس گلوں ساراں واسطے دوݨوں ہی ہے فر تم ناں اپݨی اپݨی پئی وی ہے تمناں کے پتو کس ناں کتنوں عذاب ہو رہیو ہے، تم اس ناں کس را سیاݨ سکیں!! فقد جمعنا بين الروايات عن السلف في ''الا ولىٰ ولا خرىٰ'' وفي ''الضعف''.

(۳۱) یعنی تم نے مھارا عذاب ماں باھدا غی درخواست کر غے کے کھٹ لیو ہے! مھارا باھدا اناݪ تم ناں کے لبھ گیو! اور جے کدے ہم نے تم گمراہ کیو تھو فر تم نے وی تے دوجاں لوکاں ناں گمراہی غا رستہ ور لایو تھو، بس کوئے کسے تیں گھٹ نیہنہ، نہ کسے ناں کسے ور فضلیت ہے تے نہ عذاب ہولو وہے غو۔

(۳۲) یعنی خدا غیں آیتاں ناں چھُوٹھیں کہݨ آلا ، تے اس غا حکماں اگے آکڑ دسݨ آلا کافراں غو نہ کوئے عمل قبول وہے غو، تے نہ انھاں غی دعا واسطے اسمان غا بوآ کھلیں غا اور جس ویلے یہ مرجیں غا اسویلے انھاں غی روح وی اسماناں اپر ''علیین'' غا اعلیٰ مقام ور نیہنہ جاسیں جت نیک لوکاں غیں روح ویں، بلکہ واہ چ تھلے سجین غا قید خانہ ماں لے غے قید کردتی جے حضرتِ براء ابن عازبؓ تے حضرتِ ابو ہریرہؓ تیں اسے مفہوم غی اک لمی حدیث بیان ہوئی ہے (مسند احمد، ابن کثیر) القصو ان مجرماں ناں کِدے وی اچائی تے اعلیٰ رتبو نصیب نیہنہ ہوسیں ،فر جنت ماں چلّیا جیں یاہ گل تے ممکن ہی نیہنہ انھاں غو جنت مان جاݨو اسے را اِک اݨ ہوݨی گل ہے جس را کہ سوئیں غا سل (نکا) بچوں اونٹھ غو لنگ جاݨو یا مٹ جاݨو اک اݨ ہوݨی گل ہے۔

(۳۳) یعنی ہیٹھ، اپر ہر پاسے تیں اس را عذاب وہے غو جس را کہ اگ غو ہی لہیف وہے تے اگ ہی غی تلائی وہے، اللهم احفظنا منه .

وَنَزَعۡنَا مَا فِیۡ صُدُوۡرِہِمۡ مِّنۡ غِلٍّ تَجۡرِیۡ مِنۡ تَحۡتِہِمُ

تے انھاں غا دلاں ماں جو کجھ ساڑ کرودھ وہے غو ہم وہ کڈ دیاں غا، انھاں غے کوٹے نہر بگتیں ویں

الۡاَنۡہٰرُ ۚ وَقَالُوا الۡحَمۡدُ لِلّٰہِ الَّذِیۡ ہَدٰىنَا لِہٰذَا ۟

غیں ؛ تے ویہہ کیہنہ غا : ساریں صفت اللہ تعالیٰ واسطے ہیں جس نے ہم ات توڑی پچایا

وَمَا کُنَّا لِنَہۡتَدِیَ لَوۡلَاۤ اَنۡ ہَدٰىنَا اللّٰہُ ۚ لَقَدۡ

تے ہم اس مقام توڑی کدے نیہنہ پج سکاں تھا جیکدے اللہ ہم ناں رستو نہ دستو ؛ بیشک

جَآءَتۡ رُسُلُ رَبِّنَا بِالۡحَقِّ ؕ وَنُوۡدُوۡۤا اَنۡ تِلۡکُمُ

مھارا رب غا رسول سچی گل لے غے آیا تھا ؛ تے انھاں ناں بلاّ غے کہیو جئے غو جے یاہ

الۡجَنَّۃُ اُوۡرِثۡتُمُوۡہَا بِمَا کُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۴۳﴾ وَنَادٰۤی

جنت ہے جس غا تم وارث بنا دتا گیا ہیں انھاں عملاں غے صدقے جہڑا تم کریں تھا (۳۵) تے

اَصۡحٰبُ الۡجَنَّۃِ اَصۡحٰبَ النَّارِ اَنۡ قَدۡ وَجَدۡنَا مَا

جنت آلا دوزخیاں ناں بلاّ غے کیہنہ غا جے مھارا ناں مھارا رب نے جہڑو وعدو کیّو تھو

وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَہَلۡ وَجَدۡتُّمۡ مَّا وَعَدَ رَبُّکُمۡ

ہم نے وہ برحق دیکھ لیّو ہے تے کیوں ! تھارا رب نے جہڑو وعدو تھارا ناں کیّو وو تھو تم نے وی وہ ٹھیک دیکھ

حَقًّا ؕ قَالُوۡا نَعَمۡ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَیۡنَہُمۡ اَنۡ لَّعۡنَۃُ

لیّو ہے ؟ ویہہ کیہنہ غا آہو ! فر اک آواز دینڑ آلو دواں غے بشکار آواز دئے غو جے ظالماں

اللّٰہِ عَلَی الظّٰلِمِیۡنَ ﴿۴۴﴾ الَّذِیۡنَ یَصُدُّوۡنَ عَنۡ

ور اللہ غی لعنت وہے ؛ جہڑا اللہ غا رستہ تیں روکیں

سَبِیۡلِ اللّٰہِ وَیَبۡغُوۡنَہَا عِوَجًا ۚ وَہُمۡ بِالۡاٰخِرَۃِ

ویں تھا ؛ تے اس ماں ڈِنگ لوڑتا ریہنہ تھا اور ویہہ آخرت غو انکار

کٰفِرُوۡنَ ﴿۴۵﴾ وَبَیۡنَہُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَی الۡاَعۡرَافِ رِجَالٌ

کریں تھا (۳۶) تے انھاں دواں غے بشکار اک بنّوں وہے غو تے اعراف ور کجھ لوک ویں غا

(۳۴) فرمایو جا رہیو ہے جے ایمان قبول کر غے نیک عمل کرن آلا لوک جنتی ہیں جس ماں ویہہ سدا ہی ریہنہ غا ور نیک عملاں غا بارہ ماں کسے غا دل ماں یاہ گل آ سکے تھی جے نیک عمل تے مچ ہی اوکھا ہیں یہ ہر آدمی کد کر سکے؟ تے جس آدمی نے دنیا غا ان بختاں قضیاں ناں وی نبھانوں وہے، بیوی بچا تے اپٹوں ٹہڈ وی پالنوں وہے وہ نیک عمل کد کر سکے؟ آیت غے بشکار ہی فوراً اس غو جواب دتو کہ اسی گل تے کسے غا دل ماں آنی ہی نیہنہ چاہیئے ! کیونجے نیک عمل تے ویہہ ہی ہیں جن غا کرن غو حکم اللہ تعالیٰ نے دتو ہے اور اللہ تعالیٰ تے اپٹاں بنداں غی ہمت تیں خوب واقف ہے، اس ناں بنداں غیں مجبوریں تے اوکھت وی یاد ہیں فر وہ اپٹاں بنداں ناں کسے اسا کم غو حکم دے ہی کد سکے جہڑو انسان غی ہمت تیں اپر غو وہے؟! ''اللہ تعالیٰ تے کسے ور وی اس غی طاقت تیں بدھ ذمہ واری گھلتو ہی نیہنہ'' اس نے جتنی نیکیاں غا حکم دتا ہیں ویہہ بالکل سوکھی ہی ہیں ان بچوں کوئے وی مشکل نیہنہ ! سبحان اللہ ! یوہ قرآن غو اک قسم غو دعوو تھو، اج اللہ غا بندا دنیا غا کوناں کوناں ماں اس غی نازل کی وی شریعت ور عمل کر غے دس رہیا ہیں جے واقعہ ہی مھارا رب نے ہم ناں مچ سوکھا کماں غو ہی حکم دتو ہے کوئے وی حکم مھاری ہمت تیں پہارو نیہنہ ! ہاں ! کوئے پخنڈی نیوں ہی پھڑ مار لئے تے اس غو کجھ اعتبار نیہنہ۔

(۳۵) جنت غی بڑی نعمتاں بچوں اک نعمت یاہ ہے کہ ات کسے نا کسے ور کجھ کوڑ، کرودھ، ساڑو وغیرہ بالکل نیہنہ ہوسیں، ہر اک اپٹاں اپٹاں درجہ ور خوش وہے غو بلکہ دنیا غی کائے خفگی وی جے کدے کسے غا دل ماں اپٹاں پہائی دروں وہے غی واہ اُت کڈ دتی جے غی، سگوں کوئے جنتی اپٹاں درجہ ور بڈیاروی نیہنہ کرسیں بلکہ اس ناں اللہ تعالیٰ غو فضل سمجھے غو، تے اس ور اللہ تعالیٰ غو شکر کرے غو، تے جنت ماں سارا جنتی ات غیں یہ نعمت دیکھ غے اڑک پڑک ہی بول پویں غا جے اللہ غا نبیاں نے واقعہ ہی مھارا ناں سچو وعدو کیو تھو اور جتنی نعمتاں غی ہم ناں خبر دتی تھی اج ہم نے اکھاں ناں تک لیو ہے یہ سب خبر بالکل صحیح، سچیں تھیں، اُس ویلے اللہ غی طرفوں اک فرشتو اعلان کرے غو ''جاؤ تمناں جنت غو وارث بنا دتو گیو ہے تھاراں نیک عملاں غے صدقے'' اور یوہ وی اللہ غی طرفوں اک کرم وہے غو کہ نیک عملاں ناں جنت کماں غو سبب کہہ دتو، جس ناں جنتیاں ناں دلی خوشی حاصل وہے غی ورنہ انسان کے تے انسان غا عمل ہی کے!! آپ نبی پاک ﷺ فرمانویں ! چنگی طرح سمجھ لیو جے تھارے بچوں کسے ناں صرف اس غا عمل جنت ماں نیہنہ لے جاسیں بچر توڑی اللہ غو فضل نہ وہے (بخاری مسلم)

(۳۶) جنت تے دوزخ غے بشکار لکھاں کوہ غو پہنڈ وہے غو، ور یاہ اللہ غی قدرت وہے غی کہ جنتی دوزخی ایکن دوجا ناں آمنے سامنے تک غے ارام ناں گل کر سکیں غا، جت جنتی دوزخیاں ناں کیہنہ غا جے مھارا رب نے مھارے ناں جنت غو تے اس غیں نعمتاں غو جہڑو وعدو کیو تھو ہم نے تے اج اکھاں ناں تک لیو کہ وہ بالکل سچو تھو تم سناؤ ! تھاری بدعملیاں ور جہڑو دوزخ غو وعدو تھو وہ وی پورو ہو گیو نا !؟ ظاہر ہے ویہہ ''آہاں'' تیں بجن کے جواب دے سکیں غا، اللہ غو فرشتو آواز مار غے کہہ غو در فٹے منہ ان ظالم کافراں ور خدا غی لعنت جہڑا آپ وی آخرت ناں نیہنہ منیں تھا تے دوجاں ناں وی خدا غا دین تیں ڈکن واسطے دین ماں عیب کڈتا ریہنہ تھا، اللہ غا کلام ماں، اس غا احکام ماں ڈنگ کڈ کڈ غے دوجاں ناں وی خدا غا دین تیں دور رکھیں تھا لوکاں غاں دلاں ماں شبو تے ٹھسو گھلتا ریہنہ تھا۔

يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحٰبَ الْجَنَّةِ

جھڑا ہر ایکنٚ ناں اس غی نھار تیں سیانٚ لیں غا تے ویہہ جنتیاں ناں بلّا غے کیہنہ غا :

أَنْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾

جے تھاراور سلامتی وہے یہ (اعراف آلّا) اجوں جنت ماں داخل نیہنہ ہویا ہوسیں ور ویہہ امید رکھتاویں غا (۳۷)

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصٰرُهُمْ تِلْقَآءَ أَصْحٰبِ النَّارِ قَالُوا

تے جسویلّے انھاں غیں نظر دوزخیاں در پھریں غیں ویہہ کیہنہ غا :

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿٤٧﴾ ع وَنَادَىٰٓ

اومھاریا ربا! توں ہمنّاں انھاں ظالماں ماں شامل نہ کریئے (۳۸) تے اعراف آلّا کجھ (کافر) لوکاں

أَصْحٰبُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰهُمْ قَالُوا

ناں بلّا غے کیہنہ غا: جھاں ناں ویہہ انھاں غی نھار تیں پشانٹّا ویں غا ویہہ (انھاں ناں) کیہنہ غا:

مَآ أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾

تمنّاں تھاری ٹلّ تے تھارو تکبر کرنوں کجھ کم نیہنہ آیو ؟ (۳۹)

أَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ ۚ

کیوں! یہ ہی ہیں ویہہ لوک جھاں غا بارہ ماں تم قسم کرغے کیہنہ ویں تھا جے انھاں وراللہ غی رحمت نیہنہ ہوسیں

اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

(تے انھاں ناں حکم وہے غو) جاؤتم جنت ماں چلّیا جاؤ! نہ تھاراور کوئے ڈر ہے تے نہ تم غمگین ویں غا (۴۰)

وَنَادَىٰٓ أَصْحٰبُ النَّارِ أَصْحٰبَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا

تے دوزخی جنتیاں ناں بلّا غے کیہنہ غا جے مھارا ور تھوڑو جیہو پانٚی

عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ۚ قَالُوٓا

سٹ چھوڑو یا جھڑو رزق اللہ نے تمنّاں دتو ہے اس بچوں کجھ دیدیو ؛ ویہہ کیہنہ غا :

إِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ

جے اللہ تعالیٰ نے تے انھاں دواں چیزاں ناں کافراں ور حرام کر چھوڑیو ہے ؛ جھاں نے

(۳۷) جنت تے دوزخ غے بشکار اک اچو بنّو وہے غو، تانجے جنت غا لوک دوزخ غاں عذاباں تیں تے دوزخی جنت غی نعمتاں تیں دور رہ سکیں، اس بشکار لی کندھ ہی غی اک اچی ٹیکری آلی جگہ ناں اعراف کہیو جے، تے اس ور رہنٚ آلّاں لوکاں ناں ''اصحاب الاعراف'' کہیو جے ور یہ کونٚ لوک ویں غا؟ اس بارہ ماں سلف تیں بے شمار اقوال نقل ہویا ہیں ور متا صحابہؓ کرام تے دوجاں بزرگاں غو کہنٚوں ہے کہ یہ ویہہ مومنٚ ویں غا جھں غیں نیکیں تے بدیں برابر ویں غیں، حافظ ابن کثیرؒ نے تے اسے مضمون غی اک حدیث وی بیان کی ہے۔ یہ دوجاں لوکاں تیں نیس اک پچھے جنت ماں جیں غا، یہ جنت دوزخ دواں غو نظارو کریں غا، تے جنتیاں ناں مبارک بادی دیتاں ''سلام'' کریں غا۔ آیت غا آخر ماں قرآن کریم نے اعراف آلّاں غو آپ تعارف کراتاں فرمایو ہے جے یہ ویہہ لوک ویں غا ''جھڑا اجوں جنت ما گیا تے نیہنہ ہوسیں ور امیدوار ویں غا'' جھڑی امید پوری کردتی جے غی۔

(۳۸) دواں غے بشکار رہونٚ غی وجہ تیں اعراف آلّاں غی حالت امید تے ڈر غے بشکار روہے غی، فر جسویلّے انھاں ناں دوزخیاں غو نظارو کروایو جے غو ویہہ ڈر جیں غا اور خوف نالٚ عرض کریں غا جے، ربا! توں ہم نا انھاں ظالماں نالٚ شامل نہ کریئے! اور یاہ ان غی عاجزی غی گل ہے ور نہ انھاں ناں تے یقین وہے غو جے دیر سویرا وڑک تے جنت ماں ہی جانٚوں ہے۔

(۳۹) یعنی یہ اعراف آلّا کجھ اساں دوزخیاں ناں۔ جھاں ناں ویہہ دنیا ماں جانٹیں پشانٹیں تھا تے ویہہ دنیا ماں انھاں غا کرتوتاں تیں وی واقف تھا۔ ویہہ انھاں ناں کجھ خاص نشانیاں غی وجہ تیں اللہ غی قدرت نالٚ ارباں دوزخیاں ماں سیانٚ لیں غا، یہ ویہہ مشرک کافر ویں غا جھاں ناں دنیا ماں انھاں غی دولت، طاقت تے اقتدار وغیرہ خدا غا دین اگے نینواں نئیں ہونٚ دئے تھو اعراف آلّا انھاں ناں چیتو کراویں غا جے تھاریں ویہہ پارٹیں، ویہہ جتھا، ویہہ فوج تے طاقت کجھ کم نہ آئی! جس ور تمنّاں بڑو مانٚ تے بڈیار تھو؟ اس ور ویہہ دوزخی ہور ذلیل ویں غا تے سڑیں غا۔

(۴۰) یعنی ویہہ اعراف آلّا جنتیاں در سینی کرغے ان دوزخی متکبر کافراں ناں کیہنہ غا جے یہ ہی ہیں ویہہ، لسا تے مسکین اور غریب مسلمان جھاں ناں تم ذلیل سمجھیں تھا! تے قسم کر کرغے کیہنہ ویں تھا جے ان ور کدے وی خدا غو فضل نیہنہ ہوسکتو کیونجے جیکدے یہ اللہ غا پیارا ویں آں تاں دنیا ماں انھان غو یوہ حال کیوں ہوتو! اج تے انھاں مسکین مسلماناں ناں کہیو جا رہیو ہے جے بے خوف بے غم جنت ماں چلّیا جاؤ! تکو! اج انھاں غی کتنی عزت ہورہئی ہے۔!

اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَّلَعِبًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ

اپنڑاں دین ناں کھیڈ تماشو بنڑا لیّو تھو تے جھاں ناں دنیا غی زندگی نے تھو کھا ماں

الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسٰهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَآءَ يَوْمِهِمْ

سٹیو وتھو فراج ہم وی انھاں ناں اسے رابسار چھوڑاں غا جس را انھاں نے اج غا اس دن غی ملاقات ناں بسار

هٰذَا وَمَا كَانُوا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿۵۱﴾ وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ

چھوڑ یو تھو تے جس راویہہ مھاری آیتاں تیں نمکریں ویں تھا (۴۱) تے ہم نٔے یقیناً انھاں کونٔے

بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ

اک اسی کتاب پہچا چھوڑی ہے جس ناں ہم نٔے اپنڑاں علم غے مطابق تفصیل ناںٔ بیان کیّو ہے، جھڑی ایمان آلاں واسطے

يُّؤْمِنُونَ ﴿۵۲﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ يَوْمَ يَاْتِيْ

ہدایت تے رحمت ہے (۴۲) یہ کانہنہ ناں اڈیکیں چھڑا اس حقیقت غا باندے آجان ناں؛ تے جس تہاڑے اس غی

تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ

حقیقت باندے آجئے غی (اس تہاڑے) جھاں نے پہلاں اس ناں بسار یو وتھو ویہہ کیہنہ غا بیشک

جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَآءَ

مھارا رب غا رسول سچی گل لے غے آیا تھا (ہُن) مھارو کوئے سفارشی ہے !

فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ

جھڑو مھاری سفارش کردئے یا ہمناں واپس کیّو جا سکے؟! تا نجے ہم اس توں علاوہ کم کراں جھڑا ہم کراں واں تھا

قَدْ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۵۳﴾

بیشک انھاں نے آپے اپنڑوں نقصان کیّو ہے تے جھڑیں گل ویہہ پلّے تیں بنڑاویں ویں تھا ویہہ ہوا ہوگئی ہیں (۴۳)

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ

بلاشبہ تھارو پالنہار وہ اللہ ہی ہے جس نے اسماناں ناں تے زمین ناں چھیاں تہاڑاں ماں

سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ

بنڑایو؛ فر اس نے عرش ور تجلی فرمائی؛ وہ دن ناں رات ور ڈھک چھوڑے

(۴۱) سبحان اللہ! دوزخی چھڑک چھڑک غے جنتیاں غے اگے جھولی اڈیں غا جے پہائی خدا غا ناں ور اک دو چھٹا مھارا دروی مار چھوڑو یا جھڑیں نعمت تمنا عطا ہوئی ہیں ان بچوں کوئے گرا مُر ہم ناں وی دے چھوڑو! ور جواب دتو جے غو کہ تم انھاں نعمتاں تیں محروم کردتا گیا ہیں تے کیوں نہ محروم ویں!! یہ ویہہ ہی کافر تے ہیں جھاں نے دین ناں کھیڈ تماشو بنڑا یو وتھو، یہ دنیا غی نعمتاں ور اس را پھٹ گیا تھا جے آخرت غو تے کدے خیال وی انھاں ناں نیہنہ آوے تھو، اج اللہ تعالیٰ وی انھاں غو کجھ خیال نیہنہ فرماسیں، نہ انھاں غی کائے چینک پکار سُنڑے غو تے نہ کائے درخواست قبول وہے غی۔

(۴۲) یعنی قرآنِ کریم ماں ہدایت غیں ساریں گل کھول کھول غے تفصیل ناںٔ بیان کردتی گئی ہیں، ہدایت غی کائے وی گل الجھی وی نیہنہ ہے تے نانٔے قرآن ماں جو کجھ بیان ہو یو ہے وہ قیاسی تے خیالی نیہنہ بلکہ اللہ غا قطعی، یقینی، برحق علم غے مطابق ہے جسماں شک شبہ غی کائے گنجائش ہے ہی نیہنہ۔ ور اس غے ناںٔ ناںٔ یاہ وی اک حقیقت ہے جے اس پاک کلام تیں ہدایت اور رحمت ایمان آلاٰ ہی کھٹیں، بے ایمان کرودھی تے اس پاک کلام غی برکت تیں وی محروم ہی ریہنہ۔

(۴۳) یعنی قرآن پاک غی اتنی صاف تے سُچی تعلیم اور رحمتِ عالم ﷺ غی اس انںٔ مل تبلیغ غے باوجود جد یہ مشرک ایمان قبول نیہنہ کرتا، فر آخر یہ کس چیز غا اڈیک واںٔ ہیں؟ کیوں یہ اس گل غی اڈیک ماں ہیں جے جھاں عذاباں تیں قرآن ماں ڈرایو گیو ہے تے آخرت غا لیکھا غی جھڑی گل قرآن نے بار بار کہئی ہے یہ سب غی تاویل یعنی حقیقت تکنٔی چاہویں!؟ سنڑو ں! جس تہاڑے یہ چیز سچیں مُچیں ہوجیں غیں اور یہ لوک قیامت ناں اپنیاں اکھاں ناںٔ باندے باندے تک لیں غا، اس تہاڑے تے یہ آپ ہی اقرار کرلیں غا جے اللہ غا رسولاں نے سب کجھ سچ فرمایو تھو ور اس تہاڑے اقرار کرنڑوں تے منٹوں کجھ کم نیہنہ آسیں، اس تہاڑے تے یہ چینک پکار کر غے کیہنہ غا "مھارو کوئے سفارشی ہے؟ جھڑو مھاری سفارش کردیئے!" ور اُت اساں مجرماں غی کونڑ سفارش کر سکے غو۔! تے انھاں نے جھڑا اچھوٹھا خدا غا شریک بنڑایا وا تھا جے یہ مھاری سفارش کریں غا ویہہ سارا ہوا ہوجیں غا، فر ویہہ یاہ تاہنگ کریں غا کہ جیکدے ہم ناں اک واری فر دنیا ماں پہنچ دتو جے تاں ہم نیک عمل کرغے آواں غا ور انھاں غی یاہ درخواست وی قبول نیہنہ ہوسیں اور انھان کونٔے پچھتاوا تیں سوا کجھ نیہنہ رہ سیں۔

يَطْلُبُهٗ حَثِيْثًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ مُسَخَّرٰتٍ

جھڑ واس غے پچھے لگو وودو ودو آ جئ؛ تے اسے نے دیہنہ تے چن اور تارا پیدا کیا جھڑا اس غا حکم غا

بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۵۴﴾

بنیا وا ہیں سڻوں! اسے غو کم ہے پیدا کرنوں، تے حکم دیڻوں، بڑی برکت آڻو ہے ''اللہ'' جھڑ و دنیا جہان غو رب ہے (۴۴)

اُدْعُوْا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿۵۵﴾

تم اپڻاں رب کوڻوں دعا منگو! عاجزی کر کر غے تے بلیں بلیں واقعہ ہی وہ حدوں بدھن آلاں ناں پسند نیہنہ کرتو (۴۵)

وَلَا تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوْهُ

تے زمین ناں ٹھیک کردیڻ تیں بعد اس ماں فساد نہ مچاؤ! تے اس کوڻوں ڈر ڈر

خَوْفًا وَّطَمَعًا اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۵۶﴾

غے اور امید رکھ غے دعا منگو! اللہ غی رحمت تے نیک لوکاں توں نیڑے ہی ہے (۴۶)

وَهُوَ الَّذِيْ يُرْسِلُ الرِّيٰحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ

تے وہ وہ ہی ہے جھڑو اپڻی رحمت غے اگے اگے خوشخبری دیڻ واسطے ہوا ناں چلاوے

حَتّٰى اِذَا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ

فر جسویلے واہ پہارا جھڑ ناں چالئے ہم اس ناں (روڑا ناڻ) مری وی زمین در ہک چھوڑاں

فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَآءَ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ

تے ہم اس ناڻ بدّل برھانواں فر ہم اس ناڻ ہر طرح غو میوو پیدا کردیاں

كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَالْبَلَدُ

اسے راہم (قیامت غے تہاڑے) مرداں ناں زندہ کردیاں غا تا نجے تم نصیحت حاصل کرسکیں؛ تے جھڑی چنگی

الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهٗ بِاِذْنِ رَبِّهٖ وَالَّذِيْ خَبُثَ

زمین وہے اس بچوں پیدا وار وی اس غا رب غا حکم ناڻ چنگی ہی وہے تے جھڑی زمین رگڑ وہے

لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ

اس بچوں تے بس ذری مری ہی کجھ نکل سکے اسے راہم آیتاں ناں پھیر پرت غے بیان کراں انھاں لوکاں

(۴۴) ہُڻ قیامت غا تے جنت دوزخ غا ذکر تیں بعد اللہ تعالیٰ غی قدرت غو کجھ ذکر ہے، تے گل کائنات غا پیدا ہوڻ تیں شروع فرمائی ہے، کہ خدا وہ ہی ہے جس نے زمین اسمان تے ات غی ساری مخلوق پیدا فرمائی، تے جد یاہ ساری جیا جون اسے غی پیدا کی وی ہے فر اس بچوں کائے چیز اس غی خدائی ماں شریک کس راہو سکے!؟ رات تہاڑی ناں اس را اپڻاں اپڻاں ویلا ورلیاڻوں کہ رات غے پچھے تہاڑی تے تہاڑی غے پچھے رات لگی وی دو وسٹ دوڑتی رہ یہ سارا اسے غی قدرت غا نقشہ ہیں، چن، دیہنہ، تارا یہ سارا اسے غا پیدا کیا واتے اسے غا حکم غا بڻیا وا اپڻوں اپڻوں کم کر رہیا ہیں، اسے تیں ثابت ہو یو جے زمین اسمان ناں تے ساری جیا جون ناں پیدا کرنوں وی اسے غو کم ہے تے ذرہ ذرہ ور حکومت کرنی اور اک اک چیز ناں اپڻاں حکم غے تحت رکھنوں وی اُسے غو کم ہے ﴿اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ﴾ ''سڻوں اسے غو کم ہے پیدا کرڻوں تے حکم دیڻوں'' وہ کائنات ناں پیدا کر غے کنی نیہنہ ہو گیو، نہ اُس نے اس غو نظام کسے دوجا غا ہتھ ماں دتو ہے، بلکہ وہ اپڻی شان غے مطابق اس ور بادشاہی چلا رہیو ہے، کائنات غو اک اک پتر اُسے غا حکم ناڻ ہل رہیو ہے، اِسے ناں فرمایو ﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ ''فر اس نے عرش (یعنی تخت) ور تجلی فرمائی'' وہ ہی دنیا جہان غو رب ہے پالن آڻو ہے۔ غور کرو! خدا ناں چھوڑ غے دنیا غی جتنی چیزاں ناں پوجیو جے اللہ تعالیٰ اک اک چیز غو ناں لے لے غے فرماوے جے یاہ پیداوی میں ہی کی، اس ناں پال وی ہوں ہی رہیو ہاں تے اس ور حکم وی میرو ہی چلے یعنی کائنات غی اک اک چیز میرا حکم غی بنی وی ہے فر اس کائنات بچوں، اس جیا جون بچوں کوئے میری خدائی غو پیالی کس را ہو سکے؟! میرے تیں سِوا کوئے عبادت غے لائق کس را ہو سکے!؟

(۴۵) یعنی جد یاہ گل ثابت ہو گئی جے کائنات غو پیدا کرن آڻو، پالن آڻو، تے اس ور حکم چلاڻ آڻو اک ہی اللہ ہے فر دعا وی اُسے اگے منگو! فر یاد وی اسے اگے کرو، ہر اک اوکھت، مشکل تے مصیبت ماں بس اسے غی ذات ناں یاد کرو! تے دعا بڑی عاجزی ناڻ گریہ زاری ناڻ منگو کیو نجے وہ دلاں غاں پہیتاں تیں واقف ہے۔ اور دعا بلیں بلیں منگو کیو نجے وہ دل غی آواز وی سُڻے تے دعا غا ادب غو پورو پورو لحاظ رکھو، کسے گل ماں حدوں نہ بدھو کیو نجے اسا لوک اس غے نزدیک ناں پسند ہیں۔ رحمت عالم ﷺ نے کجھ لوکاں ناں کرلا کرلا غے دعا کرتاں دیکھیو تے فرمایو: لوکو! تم جس اگے دعا منگ رہیا ہیں وہ نہ تے ڈور وہے، تے نہ کِدے دور رہ وہ تھاریں دعا سڻڻ آڻو ہے تے بالکل نیڑے ہی ہے (بخاری مسلم) افسوس! صد افسوس! کدے ویہہ لوک وی ان آیتاں تے حدیثاں ور غور کر لیتا جھڑا لوؤڈ اسپکراں ماں لوکاں ناں سڻا سڻا غے تے کرلا کرلا غے دعا کرنی فرض سمجھیں۔ مرادِ ما نصیحت بود و کردیم ☆ حوالت با خدا کردیم و رفتیم

(۴۶) یعنی بد عملیں کر غے تے خدا غو قانون توڑ غے زمین ماں فساد نہ چکو، تے اس غے اگے چھوڻی اڈ غے اس را دعا منگو جے تمڻاں اپڻاں گناہاں در تک غے تے کمڻی لگی وی وہے ور اس غی رحمت در تکتاں تمڻاں قبول ہوڻ غی پکی امید وی وہے اور نیک لوکاں تیں تے اس غی رحمت بالکل ہی نیڑے ہے ☆ فضل کریں تاں بخشے جاوڻ میرے جئے منہ کالے ☆ عدل کریں تاں پکڑے جاوڻ اُچیاں پگاں والے؛

(۴۷) یعنی جس را، چن، تارا اللہ تعالیٰ ہی نے پیدا فرمایا تے اسے غا حکم ور یہ سارا اپنی اپنی ذمہ واری پوری کرر ہیا ہیں اسے را رحمت غو بدلٚ برہانوں تے بدلٚ تیں پہلاں اس غی خوشخبری غا سنڈیا واسطے ہوا چھوٹنی ، فر اس ہوا غا ٹھنڈا اڑا اور چاہڑ غے چِھڑھ ناں اک جگہ کٹھو کرنوں تے روڑا نالٚ مری وی زمین ور رحمت غی پھوئیں برہانی اور اس مری وی زمین ناں زندی کرغے اس بچوں ہر قسم غو غلو تے میوو پیدا کر دیٹوں یاہ سب اسے غی قدرت غی کاری گری ہے اسے غی رحمت غا نظارا ہیں ۔ تے ات گل اٹکا غے اک ہور زبردست حقیقت وی سمجھا دتی ہے جس را روڑا نالٚ مری وی زمین رحمت غی پھوئیں پیتاں ہی زندی ہو جے تے اس بچوں رنگ برنگی پھل کھیلی نکل آوے یوہ اسے غی قدرت غو کمال ہے بس اس را یاہ گل وی سمجھ لیو جے قیامت غے تہاڑے اس غا حکم ور سارا مڑدا زندا ہو غے حشر غا مدان ماں آجیں غا ، جس را کہ مری وی زمین

يَّشْكُرُوْنَ ۝٥٨ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ

واسطے جہڑا شکر کریں (۴۷) یقیناً ہم نے نوحؑ انھاں غی قوم در (نبی بنا غے) چلایا (۴۸) تے انھاں نے کیہو :

يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ اِنِّىْٓ اَخَافُ

اے میری قوم ! تم اللہ ہی غی عبادت کرو اس تیں بجنٚ تھارو کوئے خدا نیہنہ مناں تے تھارا ور

عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝٥٩ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖٓ

اک بڑا (سخت) دن غا عذاب غو ڈر ہے (۴۹) انھاں غی قوم غا مقدم بولیا

اِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝٦٠ قَالَ يٰقَوْمِ لَيْسَ بِيْ ضَلٰلَةٌ

ہم تے تناں صاف گمراہی ماں دیکھ رہیا ہاں (۵۰) نوحؑ نے فرمایو: اے میری قوم! میرے اندر تے ذری وی گمراہی نیہنہ

وَّلٰكِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٦١ اُبَلِّغُكُمْ رِسٰلٰتِ

بلکہ ہوں تے دنیا جہان غا رب غو رسول ہوں ہوں ؛ اپناں رب غا پیغام تھارا توڑی

رَبِّيْ وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝٦٢

پہچاؤں تے تمناں نصیحت کروں ، اور اللہ غی طرفوں ہوں ویہہ گل جانوں جہڑیں تم نیہنہ جانتا (۵۱)

اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَاۗءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلٰي رَجُلٍ

کیوں تمناں اسے ور حیرانگی ہے جے تھارا کولے تھارا رب غی طرفوں تھارے ہی بچوں اک آدمی غے ذریعہ نصیحت

مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوْا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝٦٣

آ گئی ہے تا نجے وہ تمناں ڈراوے تے تم پرہیز گار بنٚ جیں اور تا نجے تھارے اُپر رحم کیّو جئے (۵۲)

فَكَذَّبُوْهُ فَاَنْجَيْنٰهُ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗ فِي الْفُلْكِ

چھیکڑ انھاں نے اس نا چھوٹھو ہی کہیو تے ہم نے نوحؑ تے ویہہ لوک جہڑا کشتی ماں انھاں غے نالٚ تھا بچا لیا

وَاَغْرَقْنَا الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا

تے ہم نے انھاں ناں غرق کر چھوڑیو جھاں نے مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں کہیو تھو واقعہ ہی ویہہ لوک انّاں

عَمِيْنَ ۝٦٤ وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُوْدًا ۭ قَالَ يٰقَوْمِ

ہو گیا تھا (۵۳) تے قوم عاد در ہم نے انھاں غا پہائی ہوڈ (نبی بنا غے) چلایا؛ (۵۴) انھاں نے فرمایو: اے میری قوم!

ناں زنداں کرنوں اس واسطے کجھ مشکل نیہنہ بلکہ آسان ہی آسان ہے؛ دوجی ع
آیت ماں بدل غا اس نظام تیں انسان غو ذہن اک ہور حقیقت در موڑیو جا رہیو ۵
ہے، جے جس را زمین ناں زنداں کرن واسطے تے اس غا اندر غا چھپیا وا خزانہ ۱۴
باہر لیانٚ واسطے اسمان تیں بدل غو نظام رکھیو ہے اسے را دلاں غی زمین ماں ایمان تے نیک عملاں غی پنیری واسطے وحی غو اور پیغمبراں غو سلسلو رکھیو ہے ور جس را بدلٚ نالٚ ہر اک ہی زمین زندی نیہنہ ہو جاتی ، نہ ہر ایکنٚ جگہ ماں چنگی چیز پیدا ہونٚ لگ جیں بلکہ چنگی فصل اسے زمین ماں وہے جسماں اجوں زندگی غو کجھ اثر وہے واہ بالکل رکڑ ہو غے سروں ہی نہ مر مک گئی وہے تے جہڑی زمین بالکل ہی سڑ بلٚ غے مک گئی وہے اس غے پہانے تے بدل برہنوں نہ برہنوں اکا گل ہے ۔ اسے راوحی غا رحمت آلا بدل نالٚ وی ویہہ ہی دل زندہ ویں ، جن ماں اجوں کجھ قابلیت موجود ہے تے جہڑا کفر ماں مچ ہی اگے نکل گیا ویں تے اپناں دل غی زمین بالکل ہی رکڑ بنا لی وہے فر کفر ور ڈٹ جانٚ غو فیصلو ہی کر لیو وہے ، انھاں ناں نہ وحی غا تمدیہنہ آلا بدّلٚ نالٚ کجھ فائدو وہے تے نہ پیغمبراں غا آنٚ نالٚ ! سعدیؒ نے یاہ گل مچ سُہنا انداز نالٚ سمجھائی ہے ۔

باراں کہ لطافت طبعش خلاف نیست
در باغ لالہ روید و در شورہ بوم خس

(۴۸) اتوں ہُنٚ نبیاں غا سلسلہ غو وہ تاریخی ذکر کیو جا رہیو ہے جس در اُپلی آیت ماں اشارو تھو ، نبیاں غا اس ذکر تیں پتو لگے غو جے رحمتِ عالم ﷺ تیں پہلاں وی اللہ ہر دور ماں اپناں بنداں غی ہدایت واسطے نبیاں ناں ٹورتو رہیو ہے ، تے ہر دور ماں کجھ نیکو کاراں ناں چھوڑ غے نافرمان دنیا دار لوک نبیاں ناں اکو ہی جواب دیتا رہیا ہیں جے تھارا کہنٚ ور ہم اپناں باپ دادا غا رسم رواج نیہنہ چھوڑ سکتا نالے مھارے ہی بچوں ، مھاری ہی قوم غو تے مھارا ہی وطن غو اک انسان رسول بنٚ غے آجے یاہ گل مھاری سمجھ ماں نیہنہ آسکتی خاصطور ور قوم غا کھاتا پیتا تے کھڑ پینچ لوک ہمیشاں نبیاں ناں گمراہ تے اپناں آپ ناں ہدایت آلا کہتا رہیا ہیں ، ور اوڑک نبیاں غی تبلیغ آلی ذمہ واری پوری ہو جانٚ تیں بعد نافرمان لوکاں ور خدا غا عذاب غو اسو ہُولو پھرتو رہیو ہے کہ انھاں نافرماناں غو دنیا غا نقشہ تیں ناں نشان اکلٚ جئے تھو ، چھڑا انھاں غا قصا لوکاں غا ذہناں ماں عبرت تے نصیحت بن غے باقی رہ جیں تھا جہڑا اج توڑی چلیا آ رہیا ہیں ۔ ۸
(۴۹) مفسراں نے بڑی تفصیل نالٚ لکھیو ہے جے حضرتِ آدمؑ تے اپنی اولاد ع ۶ ۱۵
ناں صحیح توحید آلا سچا دین ور چھوڑ غے گیا تھا جس را کہ اسے سورت غا شروع ماں ان غا قصا ماں یاہ گل واضح ہو گئی ہے ، انھاں تیں بعد اک لما عرصہ توڑی انھاں غی لہڑی اسے سچا توحید آلا دین ور قائم رہئی ۔ جس غی تعداد کجھ بزرگاں نے دس سو سال بیان کی ہے ، واللہ اعلم ۔ اس تیں بعد حضرتِ ابنِ عباسؓ غی روایت غے مطابق شیطان ناں پہلی واری انساناں ناں گمراہ کرن غو موقعو اس را تھا یو کہ قوم ماں پنج بڑا بزرگاں ۔ ود ، سواع ، یعوق ، یغوث ، تے نصر ۔ غی وفات ہو گئی جن غو ذکر سورت نوح ماں ہے ، ان تیں بعد کجھ لوکاں نے ان غیں قبراں غے کولے ہی عبادت خانہ بنا چھوڑیا تا نجے انھاں غیں قبراں ناں دیکھ غے جد انھاں ہی ہاروں اللہ غی عبادت غی شوق وہے تاں ان عبادت خانہ ماں عبادت کر سکیں ، فر کجھ لوکاں نے انھاں غی یادگار واسطے انھاں غا نقشا وی لڑکا چھوڑیا ، بلیں بلیں پچھے آنٚ آلا ں نے انھاں بزرگاں ناں پوجنوں تے انھاں اگے دعا منگنی شروع کر لی ، بس فر تے شرک غو بوہو ہی کُھل گیو ، اللہ غی ذات نان منٚن غے باوجود لوک سیکڑاں چیزاں غیں تے بزرگاں غیں مورتیں بنا غے انھاں ناں اس

گلوں پوجن لگ پیا جے یہ خوش ہو غے خدا تعالیٰ اگے مھاری سفارش کریں غا تے مھارا کم بن جیں غا، فر اس تیں بعد وی اللہ ہدایت غی تعلیم واسطے اپناں نبیاں ناں چلاتو رہیو جن ماں ساراں تیں مشہور پہلا نبی یہ ہی حضرتِ نوحؑ ہیں جن غا ناں تے کم تیں عرب غا لوک خوب واقف تھا بلکہ انھاں غی قوم ور طوفان غو جھڑ وعذاب آیو تھو اس غا قصا تے عرب، مصر یونان، یورپ وغیرہ ساری دنیا ماں ہی مشہور تھا حضرتِ نوحؑ عراق غا علاقہ ''موصل'' ماں تشریف لیا یا، انھاں نے ساڈانوں سو سال اپنی قوم ماں تبلیغ غو کم کیو تے مصیبت جھلّیں ۔

(۵۰) نبیاں غی مخالفت ماں ہمیشاں ات غا موٹا تے مقدم قسم غا لوک کھلا ہوتا رہیا ہیں، حضرتِ نوحؑ غی مخالفت ماں وی سب تیں مُہرے یہ ہی لوک کھلاٖ ہو غے انھاں ناں گمراہ تے بدعقیدہ اور اپناں آپ ناں بڑا اُچا سمجھدار ہدایت آلا کہن لگا ۔

(۵۱) یعنی ہوں جو کجھ کہہ رہیو ہاں یہ سارا اللہ ہی غا احکام ہیں، اسے نے ہوں رسول بنا غے چلاٖیو ہوں، تے ہوں تمناں جھڑی توحید غی دعوت دے رہیو ہاں اس ماں میرو یا اللہ غو کجھ فائدو نیہنہ بلکہ اس غے پچھے تے صرف تھاری خیر خواہی ہی غو جزبو ہے، نا تے میرے اپر اللہ غی وحی نازل وہے اس کرغے ہوں ویہہ گل جانوں جھڑیں تم نیہنہ جانڑتا، اسے وجہ تیں مناں پتو ہے کہ تم جس رستہ ور چل رہیا ہیں یوہ تمناں برباد کرن آلو ہی رستو ہے ۔

(۵۲) حضرتِ نوحؑ غی قوم یوہ اعتراض پیش کرے تھی جے انھاں ہی بچوں کوئے انسان اللہ غو رسول تے نبی بنا دتو جے یوہ کس راہو سکے؟ یعنی نبی تے انساناں تیں علاوہ کائے اچی مخلوق فرشتاں وغیرہ بچوں ہی ہو سکے انسان نبی نیہنہ ہوسکتو۔ سبحان اللہ! سکیڑاں سال بعد جسویلے خاتم الانبیاء ﷺ دنیا ماں تشریف لیا یا اس ویلے مکہ غا مشرکاں نے وی سرورِ انبیاء ﷺ ور یو ہی اعتراض کیو، در اصل شیطان مشرکاں غی مت ہی اس را پٹھی کر دیئے کہ فر ویہہ اک کالسری غا شکم تیں پیدا ہون آلاٖ انسان ناں خدا غو جا تک تے خدا غو شریک تے من لیں ور آدمؑ غی اولاد بچوں کوئے لوکاں ناں خڈا غی نافرمانی تیں ڈران تے تقوٰی غی تعلیم دین واسطے نبی بن غے دنیا ور آجئے یاہ گل مشرکاں غا مغز ماں نیہنہ آسکتی، ویہہ اس ناں حیرانگی تے تعجب آلی گل سمجھیں ۔!

(۵۳) قرآن کریم غا اس مختصر انداز تیں کسے ناں یوہ پلیکھو نہ لگ جے کہ حضرتِ نوحؑ نے بس یاہ تقریر فرمائی جس ور لوک ایمان تیں نمکر گیا تے بس عذاب ہی آ گیو! نیہنہ بلکہ یوہ عذاب ساڈانوں سو سال غی رات تہاڑی غی اُس تبلیغ تیں بعد آیو جس ور اللہ تعالیٰ نے آپ ہی فرمادتو تھو جے ہُن ان بچوں اک وی بندو مسلمان نیہنہ ہوسیں، تاں حضرتِ نوحؑ نے بڑی عاجزی ناں یاہ دعا فرمائی تھی، ربا! توں دنیا ور اک وی نافرمان زندو نہ رکھ! دیکھو سورت عنکبوت ۱۴، سورت نوح تے سورت ہود، ۔ اس طوفان غو تفصیلی ذکر سورتِ ہود ماں آوے لگو علماء نے لکھیو ہے جس چیز ناں اللہ تعالیٰ غو عذاب کہیو جے وہ دنیا ماں وی بس صرف مشرکاں ور ہی آوے، ایمان آلا تے اللہ نے سدا اس تیں محفوظ ہی رکھیا ہیں، باقی رہیا ویہہ نکا موٹا حادثہ جھڑا کدے کدے اک ساں ساراں ور ہی آجیں ویہہ عذاب نیہنہ بلکہ جھنجوڑ ہیں، انھاں ناں غفلت ماں سُتا واں لوکاں ناں جگایو جے ۔

(۵۴) قومِ عاد عرب ہی غی اک پرانی قوم تھی، جن غی بڑی ہی عالی شان حکومت عرب غا جنوب ماں یمن تے عمان غا علاقہ ور تھی، اس علاقہ غو ناں قرآنِ کریم ماں اک جگہ ''احقاف'' آیو ہے (سورت احقاف ۲۱) اس قوم غا وی بڑا ابڈیرا تے حضرتِ نوحؑ غی اولاد بچوں تھا اور پکا مومن موحد تھا، ور جد اُنھاں غی لہڑی ناں دنیا غو مال دولت رج غے تھا یو تاں یہ وی پھٹ گیا، اور دنیا غے پچھے تے اس راہتھ تُھو غے پے مکا کہ مرنوں انھاں ناں یاد ہی نیہنہ رہیو، فر بلیں بلیں انھاں ناں وی وہ ہی پرانوں شرک غو روگ لگ گیو جسماں نوحؑ غا زمانہ غا مشرک پھسیا وا تھا اللہ نے انھاں ور کرم فرما غے انھاں غی ہدایت واسطے اپناں پیغمبر حضرتِ ہودؑ ٹوریا حضرتِ ہودؑ نے انھاں ناں کفر شرک غا اس جنجل بچوں کڈن واسطے بڑیں اثر دار تقریریں، ور کجھ اک نیکو کاراں تیں بجن انھاں نے اک نہ منی، جھیکڑ انھاں غی بدعملیاں ور خدا غو عذاب آ گیو جس نے انھاں غو وی دنیا غا نقشہ تیں ناں نشان مکلاٖ چھوڑیو، عرب غا لوک انھاں غی شان شوکت تے تباہی تیں خوب واقف

اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۶۵﴾

تم اللہ ہی غی عبادت کرو اس تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ فر کیوں! تم ڈرتا نیہنہ! (۵۵)

قَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰىكَ

انھاں غی قوم غاں انھاں مقدماں نے جنھاں نے کفر غو رستو نوڑلیو تھو جواب دتو ہم تے بلاشبہ تناں بیوقوفی

فِيْ سَفَاهَةٍ وَّاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿۶۶﴾ قَالَ

ماں دیکھ رہیا ہاں تے مھارا خیال ماں توں بالکل ہی جُھوٹھو ہے (۵۶) انھاں نے فرمایو:

يٰقَوْمِ لَيْسَ بِيْ سَفَاهَةٌ وَّلٰكِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ

اے میری قوم! میرے اندر ذری وی بیوقوفی نیہنہ بلکہ ہوں تے جہاناں غا پالنہار غو

الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۷﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسٰلٰتِ رَبِّيْ وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ

پیغمبر ہوں ہوں؛ تمناں اپناں رب غا سنیّا پہچاؤں تے ہوں تھارو ہمدرد (اور)

اَمِيْنٌ ﴿۶۸﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَاۗءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلٰي

امانت دار ہاں (۵۷) کیوں! تمناں اسے گل ور حیرانگی ہے! جے تھارا رب غی طرفوں تھارا کونٹے تھارے بچوں

رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ۭ وَاذْكُرُوْٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاۗءَ

اک آدمی غے ذریعہ نصیحت آ گئی ہے تا نجے وہ تمناں ڈراوے؛ تے یاد کرو! جسویلے اس نے تمناں قوم

مِنْۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوْحٍ وَّزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْۜطَةً ۚ

نوحؑ تیں بعد بسایو تے اس نے قد بُت ماں وی تمناں خوب باھدو دتو،

فَاذْكُرُوْٓا اٰلَاۗءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۶۹﴾ قَالُوْٓا

لہٰذا تم اللہ غی نعمتاں ناں یاد کرو! تا نجے تم کامیاب ہوجیں (۵۸) انھاں نے کہیو:

اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهٗ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ

الاٖ! توں اسے گلوں مھارے کونٹے آیو ہے تا نجے ہم اک اللہ ہی غی عبادت کراں اور ہم انھاں ناں چھوڑ دیاں جنھاں غی

اٰبَاۗؤُنَا ۚ فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۷۰﴾

عبادت مھارا باپ دادا کریں تھا بس توں مھارا اور وہ عذاب لے آ جس تیں توں ہمناں ڈراوے جیکر توں سچو ہے (۵۹)

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَّغَضَبٌ

فرمایو : تھارا اپر تھارا رب غو عذاب اور قہر تے بس آ ہی گیو ہے

اَتُجَادِلُوْنَنِيْ فِيْٓ اَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ

کیوں ! تم میرے ناں جُھتھ کریں چھڑا انھاں ناواں غا بارہ ماں جھڑا تم نے تے تھارا باپ دادا نے

وَاٰبَآؤُكُمْ مَّا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ فَانْتَظِرُوْٓا

تہر لیا ہیں حالانکہ اللہ نے انھاں غا بارہ ماں کائے دلیل نازل نیہنہ کی بس تم وی اڈیکو ہوں

اِنِّيْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿۷۱﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَالَّذِيْنَ

وی تھارے ناں اڈیکوں لگو (۶۰) فر ہم نے انھاں ناں تے انھاں موماں ناں جھڑا انھاں غے ناں تھا

مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا

اپناں فضل ناں بچالیو تے انھاں لوکاں غی جڑ ہم نے کپ سٹی جھڑا مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں

بِاٰيٰتِنَا وَمَا كَانُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿۷۲﴾ ع وَاِلٰى ثَمُوْدَ

کیہنہ تھا اور ویہہ ایمان لیاں آلا نیہنہ تھا (۶۱) تے ہم نے قومِ ثمود در انھاں غا پہائی

اَخَاهُمْ صٰلِحًا ۘ قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ

صالحؑ چلایا (۶۲) انھاں نے فرمایو: اے میری قوم ! تم اللہ ہی غی عبادت کرو! اس توں سوا

مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۭ

تھارو کوئے معبود نیہنہ بیشک تھارا کوئے تھارا رب دروں اک نشانی آ گئی ہے

هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوْهَا تَاْكُلْ فِيْٓ

(یعنی) یاہ اونٹھنی اللہ غی طرفوں تھارا واسطے اک بڑو معجزو ہے لہٰذا تم اس ناں چھوڑ دیو جے یاہ اللہ غی زمین

اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ

ماں کھاتی پھرے تے پہیڑی نیت سنگ اس ناں کھچل نہ کریو ورنہ تمناں درد ناک

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۷۳﴾ وَاذْكُرُوْٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ

عذاب آنوڑے غو (۶۳) تے یاد کرو جسویلے اللہ نے تمناں قومِ عاد تیں بعد

تھا، ات غا بچہ بچہ غی زبان ور انھاں غا قصا تھا، سگوں انھاں غا قصا تے عربی بولی غا محاورہ بن گیا تھا، جدوی کسے چیز غا ناپید ہوݨ غی گل کریں ویں تھا تے قومِ عاد در اشارو کر غے اس را کیہنہ ویں تھا جے فلانی چیز اس را اُکل گئی جس را قومِ عاد اُکلی تھی۔

(۵۵) سارا نبی اکو پیغام لے غے آویں تے اکو درس دیں دیکھو! غور کرو! قومِ عاد تیں سیکڑاں سال پہلا حضرتِ نوحؑ نے وی اپݨی قوم ناں بالکل یوہ ہی درس دتو تھو۔

(۵۶) جس را نبیاں غی دعوت غو انداز ہمیشاں اکو وہے اسے را اس غی مخالفت کرن آلاں مشرکاں کافراں غو وی سدا اکو انداز تے وطیرو وہے حضرتِ ہودؑ غی مخالفت ماں وی حضرتِ نوحؑ غا دور ہاروں ہی ساراں تیں مُہرے ویہہ ہی لوک ہیں جھڑا قوم غا سردار، مقدم تے کھڑپینچ منیاں جیں تے اسے پراناں وطیرہ ناںݨ یہ وی اپݨاں آپ ناں عقل مند، سیاست دان، دنیا غی ہوا تیں واقف اور اللہ غا پیارا نبی ہودؑ ناں بے وقوف کہہ رہیا ہیں۔ اتنوں ہی نیہنہ سگوں اللہ غا سُچا سَچا نبی ناں چُھوٹھو تے اپݨاں آپ ناں سچو بیان کر رہیا ہیں نعوذ باللہ۔

(۵۷) سارا نبی قوم غا ہمدرد تے غمخوار ہی ویں بلکہ انسانیت غو درد رکھݨ تے ہمدردی اور خیر خواہی کرن ماں ساراں تیں اچو مقام اللہ غا نبیاں ہی غو وہے، سگوں اصل ہمدرد تے ویں ہی اللہ غا نبی، باقی جتناں وی انسانی ہمدردی غی رٹ لاتا ریہنہ یہ اصل ہمدرد اپݨاں گو جاتے اپݨاں مفاد غا ہیں قوم غی سب تیں بڑی خیر خواہی تے ہمدردی یاہی ہے جے انھاں ناں اللہ غا سچا دین غی دعوت دتی جئے۔

(۵۸) حضرتِ نوحؑ غی قوم تیں بعد خلیفہ بناݨ غو مطلب یوہ ہے جے انھاں تیں بعد تمناں ہی دنیا ماں اتنی بڑی طاقت ور حکومت تے مال دولت عطا فرمائی جس غی کِدے مثال نیہنہ لبھتی، سگوں قد بت ماں وی حضرتِ نوحؑ غی قوم تیں بعد دنیا ماں یاہ اک بڑی جابر قوم تھی جس غو کوئے مقابلو نیہنہ کر سکے تھو ان نعمتاں غو تقاضو تھو جے یہ اللہ غو شکر کرتا، اس غا فرمانبردار بݨ غے رہتا، لیکن یہ تے خدا غی عطا کی وی نعمتاں ور اس را اِپھٹیا کہ لوکاں ناں اپݨی طاقت تے زوراوری غو بڑیار دسݨ لگ پیا ﴿مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾ (سورت حم السجدہ) ''مھاراتیں بدھ کوݨ طاقت ور وہے غو؟!

(۵۹) قرآن پاک پڑھݨ آلو بندو یاہ گل چنگی طرح جاݨ سکے جے پشلیں قوم خدا تعالیٰ غیں سروں منکر کدے نیہنہ رہئی ہیں، سگوں خدا تعالیٰ ناں تے ہر دور ماں سب توں بڑو خدا وی منیوں جاتو رہیو ہے جھگڑو صرف اس گل ور تھو جے اللہ غا نبی ساراں ناں چھوڑ غے اک خدا در بلاںویں ویں تھا جد کہ مشرک اس گل واسطے تیار نیہنہ تھا، ویہہ خدا تعالیٰ غی ذاتِ عالیشان توڑی پجݨ واسطے کجھ وسیلو تے ذریعہ ضروری سمجھیں تھا تاں ہی ویہہ کجھ ہستیاں ناں، دیوی دیوتاں ناں اس عقیدہ ور پوجیں ویں تھا کہ یہ مھاری سفارش کر غے اللہ ناں مھارے اپر مہربان بنا چھوڑیں غا، فر جس ویلے یوہ خیال تے یاہ سوچ باپ تیں اولاد ناں وراثت ماں لبھے تھی تاں اولاد اکھیچ غے باپ دادا غی انی تقلید ور چل پوے تھی، اور اس تیں بعد جسویلے اللہ غا نبی تشریف لیا غے توحید غی دعوت دیں تھا اس ور مشرکاں ناں ڈاہڈی لہر چڑھ جئے تھی کہ ہم اپݨاں باپ دادا غو رستو کس را چھوڑ سکاں! اس غو مطلب تے یوہ نکلے غو جے مھارا باپ دادا جاہل تے بے وقوف تھا!؟ فر اپݨاں باپ دادا ناں گمراہ تے جاہل کہݨ واسطے کوݨ تیار ہو سکے! قرآن کریم گواہی دیئے جے ہر اک نبی ناں قوم کولوں یوہی جواب لبھتو رہیو ہے ات توڑی جے جس ویلے نبیاں غا سردار اللہ غا آخری نبی رحمتِ عالم ﷺ تشریف لیا یا تاں حضورؐ ناں وی مکہ غا مشرکاں نے یوہی جواب دتو جے ہم خداناں تے مناں اور مناں غا وی ور ہم ان ہستیاں ناں وی نیہنہ چھوڑ سکتا جھاں غی پوجا مھارا باپ دادا کرتا آیا ہیں۔ تے یاہ وی اک تاریخی حقیقت ہے کہ قوم جسویلے نبیاں غی توحید آلیں دلیلاں غو کجھ جواب نیہنہ دے سکتی اس ویلے واہ یاہی مطالبو کرے جے ''اچھا توں وہ عذاب ہی لے آہاں جس تیں ہم ناں گھڑی گھڑی ڈراوے؟'' یوہی مطالبو حضرتِ ہودؑ کولوں انھاں غی قوم کر رہئی ہے تے یوہی مطالبو ہر دور غا نبیاں اگے ہوتو رہیو ہے ات توڑی کہ رحمتِ عالم خاتم الانبیا ﷺ اگے وی مکہ غا مشرک گھڑی گھڑی یوہی مطالبو رکھیں تھا۔

مِنۢ بَعۡدِ عَادٍ وَّبَوَّاَكُمۡ فِى الۡاَرۡضِ تَتَّخِذُوۡنَ

بسایو تے تمناں زمین ماں جگہ دتی کہ تم زمین غا نرم حصاں ماں بڑا بڑا

مِنۡ سُهُوۡلِهَا قُصُوۡرًا وَّتَنۡحِتُوۡنَ الۡجِبَالَ بُيُوۡتًا‌ ۚ

محل بناویں تے تم پہاڑاں ناں گھڑ گھڑ غے مکان بناویں

فَاذۡكُرُوۡۤا اٰلَۤاءَ اللّٰهِ وَلَا تَعۡثَوۡا فِى الۡاَرۡضِ مُفۡسِدِيۡنَ ۝٧٤

لہٰذا تم اللہ تعالیٰ غی نعمتاں ناں یاد کرو ! تے زمین ماں فساد مچاتا نہ پھرو ! (۶۴)

قَالَ الۡمَلَاُ الَّذِيۡنَ اسۡتَكۡبَرُوۡا مِنۡ قَوۡمِهٖ لِلَّذِيۡنَ

انھاں غی قوم بچوں بڑا بنن آلاں مقدماں نے انھاں مومناں ناں کہیو جھاں ناں کمزور

اسۡتُضۡعِفُوۡا لِمَنۡ اٰمَنَ مِنۡهُمۡ اَتَعۡلَمُوۡنَ اَنَّ

سمجھیو جئے تھو کیوں رے ! تمناں پتو ہے جے صالحؑ ناں انھاں غا رب دروں

صٰلِحًا مُّرۡسَلٌ مِّنۡ رَّبِّهٖ‌ ؕ قَالُوۡۤا اِنَّا بِمَاۤ اُرۡسِلَ

رسول بنا غے چلایو گیو ہے !؟ انھاں نے کہیو ہم تے اس دین ور ایمان لے آیا ہاں جہڑو دے غے

بِهٖ مُؤۡمِنُوۡنَ ۝٧٥ قَالَ الَّذِيۡنَ اسۡتَكۡبَرُوۡۤا اِنَّا

ویہہ چلایا گیا ہیں ؛ تکبر کرن آلاں نے کہیو : ہم تے اس چیز غا بالکل ہی منکر ہاں

بِالَّذِىۡۤ اٰمَنۡتُمۡ بِهٖ كٰفِرُوۡنَ ۝٧٦ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ

جس ور تم ایمان لیا یا ہیں (۶۵) چھیکڑ انھاں نے اونٹھنی غیں کھچ کپ غے اس ناں مار چھوڑیو

وَعَتَوۡا عَنۡ اَمۡرِ رَبِّهِمۡ وَقَالُوۡا يٰصٰلِحُ ائۡتِنَا بِمَا

تے اپناں رب غا حکم غی نافرمانی کی اور کہن لگا اے صالحؑ جیکدے توں واقعہ ہی پیغمبر ہے

تَعِدُنَاۤ اِنۡ كُنۡتَ مِنَ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ۝٧٧ فَاَخَذَتۡهُمُ

تاں وہ عذاب لے آ جس تیں توں ہم نا ڈراوے ؛ فر انھاں ناں بھچل غا سخت

الرَّجۡفَةُ فَاَصۡبَحُوۡا فِىۡ دَارِهِمۡ جٰثِمِيۡنَ ۝٧٨

عذاب نے آپکڑیو ، تے ویہہ اپناں کھراں ماں منہ موندا پیا رہ گیا (۶۶)

(۶۰) یعنی خداغو عذاب تے اپناں ویلا ور ضرور آوے غو اس ناں کوئے ٹال نہینہ سکتو۔ ور کجھ تے سوچو! تم انھاں غا بارہ ماں میراناں جھگڑا کریں! جھاں غی خداغی خدائی ماں شریک ہونں غی تھارے کوں تے اک وی دلیل موجود نہینہ، نہ کسے نبی نے تمناں یاہ گل دسی ہے، نہ کسے اسمانی کتاب ماں ہے، تے نہ ہی عقل ماں اسی بیہودہ گل آسکے! بس کجھ ناں ہیں جہڑا تم نے تے تھارا باپ دادا نے ٹہر لیا ہیں جھاں غی حقیقت کجھ وی نہینہ، بس تم نے پلے تیں انھاں غی سفارشاں تے کرامتاں غا کجھ قصا بنا لیا ہیں۔ خیر ہُن تم وی اڈیکو تے ہوں وی تھارے ناں اڈیک رہیو ہوں فر دیکھو! خداغو عذاب کس را آوے!!۔

(۶۱) ان ور اک تیز چھکھڑ تے ہولا غو عذاب آیو جہڑو ست رات تے اٹھ تہاڑی انھاں ور مسلط رہیو (سورت الحاقة ۷/) مومناں ناں تے اللہ نے اپناں فضل ناں بالکل محفوظ رکھیو ور ان نافرماناں غو دنیا تیں اس راناں نمودو پٹے گیو جس راویہہ کدے ات بسیا ہی نہینہ تھا ات تو ڑی کہ عرب غی تاریخ ماں ان غوناں ہی اَلۡاُمَمُ الۡبَائِدَةُ ''اُکلیں ویں قوم'' ہو گیو۔

(۶۲) عرب غی پرانی قوماں ماں عاد تیں بعد ثمود غوناں آوے، یاہ قوم قومِ عاد تیں خاصی بعد ہوئی ہے بلکہ کجھ مورخاں غو تے یوہ خیال ہے جے یہ لوک قومِ عاد ہی غا ان نیکو کاراں غی لہڑی بچوں تھا جہڑا عذاب تیں بچ گیا تھا، اسے گلوں قومِ عاد ناں ''عاد اولیٰ'' تے قومِ ثمود ناں ''عاد ثانیہ'' وی کہیو جئے، قومِ عاد عرب غا جنوبی علاقہ ماں تھی تے یہ عرب غا شمال مغربی علاقہ ور قابض تھا، جس ناں ''وادی القرایٰ'' کہیو جے تھو، تے جس غو بڑو شہر ''حجر'' کھواوے تھو: یوہ شہر مکہ پاک تیں شام جاتاں رستہ ماں پوے تے اج اس علاقہ غا بڑا شہر ناں ''مدائنِ صالح'' کہیو جے، جہڑو مدینہ پاک تیں تبوک جاتاں رستہ ماں آوے، اس قوم ناں وی اللہ تعالیٰ نے مچ نعمتاں ناں نوازیو ور انھاں ناں وی نعمت پچیں نہینہ یہ تعمیر غا فن غا منیا پڑ منیا وا بڑا ماہر گذر یا ہیں، پہاڑاں ناں کپ غے طرح طرح غا محل تعمیر کرناں ان غو روح لگتو کم تھو، تے دنیا غی نعمتاں ماں پھس غے آخرت ناں انھاں نے وی بسار چھوڑیو تھو، اک وحدہ لاشریک خداناں چھوڑ غے انھاں نے وی مچ سارا حاجت روا تے مشکل کشا من لیا تھا، انھاں غی تبلیغ واسطے انھاں ور کرم کر غے اللہ نے اپناں پیارا نبی حضرتِ صالحؑ انھاں در ٹوریا، انھاں نے وی اپناں ہمدرد نبی غی اک نہ سُنّی سگوں ایاناں ہاروں اڑیں کرن لگ پیا، جے ہم تمناں تاں اللہ غا نبی مناں غا جد تم مھارے باندے پتھر بچوں اک اونٹھنی کڈیں، جہڑی بالکل ہی اوپری شکل غی وہے، کما ھوا لمشہور حضرتِ صالحؑ نے اللہ تعالیٰ اگے دعا فرمائی اللہ تعالیٰ نے انھاں غا مطالبہ غے مطابق پتھر بچوں اونٹھنی کڈ دتی، ور یہ ایمان کے قبول کرتا اِنھاں نے ٹھاکن غے باوجود اونٹھنی ہی قتل کر چھوڑی جس ور خداغو قہر ٹھاٹھ ماں آگیو تے انھاں ور اسمان تیں اک چڑک پئی، زمین ماں پھکم آیو اور ان اکل پٹاں غوناں نشان دنیا تیں اکل گیو۔ اُن غا محلاں غا کھکھن کھار کھولا تے کھنا راج وی اپنی ہرتی آپ سناویں حضور ﷺ نے ۹ ھ ماں غزوہ تبوک غے وقت تبوک جاتاں ان غا کھولا تک غے صحابہؓ کرام ناں سیل تفریح کرن تیں ٹھاک چھوڑیو تھو، کجھ لوکاں نے خاص اس باں تیں۔ جتوں یہ پانی بہریں تھا تے جت انھاں نے صالحؑ غی اونٹھنی ناں قتل کیو تھو۔ پانی لے غے آٹو گنیو تھو آپؐ ناں پتو لگو تے آپؐ نے وہ آٹو اونٹھاں ناں کھواں چھوڑیو (ابن کثیر) تے اسے جگہ آپؐ نے واہ تاریخی گل ارشاد فرمائی تھی جہڑی ایمان آلاں غی سدا اسا اثارِ قدیمہ ور رہنمائی کرتی رہ غی آپؐ نے فرمایو: جن قوماں ور خداغو عذاب نازل ہویو ہے ان غا علاقہ تے کھولاں کولوں تاولاں تاولا چھہلا چھہلا تے روتا روتا اللہ تعالیٰ کولوں گناہاں غی معافی منگتا لنگو (بخاری مسلم)

(۶۳) حضرتِ صالحؑ نے وی اپنی قوم اگے واہی گل رکھی جہڑی سارا نبی رکھتا آیا ہیں۔ جے اک خداغی عبادت کرو! اس ناں بالکل شرک نہ کرو! تے ناں ہی فرمایو! جے یاہ اونٹھنی جہڑی اللہ غی قدرت غی خاص نشانی ہے اور میرا نبی ہونں غی وی نشانی ہے، پیدا وی تھارا مطالبہ ور ہوئی ہے، ہُن جیکدے تم یاہ نشانی تے یوہ معجزو تک غے وی ایمان قبول نہینہ کرتا فر اک گل سن لیو! تم اس ناں ہُن خداغی زمین ماں چرن پھرن دیو! خبردار! مدے اس ناں کھچل کریں، جے تم نے اس اونٹھنی ناں پھیڑی نیت سنگ ہتھ وی لایو تاں سمجھ لیو جے ہُن خداغو عذاب آیو!۔

فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰقَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ

تے صالحؑ انھاں درکنڈ پھیر غے چل پیا اور فرمایو: او میری قوم! میں تے تمناں اپناں رب غو پیغام پہچا چھوڑیو

رَبِّيْ وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُحِبُّوْنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿٧٩﴾

تھو تے میں تمناں نصیحت کی تھی ورتم نصیحت کرن آلاں ناں پسند ہی نیہنہ کرتا (٦٧)

وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ مَا

تے لوطؑ وی (نبی بنا غے) چلایا جد انھاں نے اپنٹی قوم ناں کیہو تم اسی بے حیائی کریں جہڑی

سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٠﴾ اِنَّكُمْ

تھارا تیں پہلاں دنیا جہان ماں کسے نے وی نیہنہ کی (٦٨) تم

لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَآءِ ؕ بَلْ

عورتاں ناں چھوڑ غے مرداں ناںؔ اپنٹی خواہش پوری کریں! بلکہ

اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ

تم ہیں ہی حدوں بدھیا وا لوک (٦٩) تے قوم ناں اس توں علاوہ کوئے جواب نیہنہ بنٹیوں کہ

اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ

ویہہ یوہی کہنٹ لگا جے انھاں ناں اپنٹی بستی بچوں کڈ چھوڑو یہ لوک

اُنَاسٌ يَّتَطَهَّرُوْنَ ﴿٨٢﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا

مچ ہی سُچا بنٹیں (٧٠) فر ہم نے لوطؑ تے انھاں غا کہر آلا بچا لیا

امْرَاَتَهٗ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَاَمْطَرْنَا

سوائے انھاں غی بیوی تیں واہ پچھے رہنٹ آلاں ماں شامل ہوگئی؛ تے ہم نے انھاں ور خاص طرح غی

عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ؕ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

بوٹھ برھائی فر تک لیو مجرماں غو کے حال

ع ١٠ ١٢ ١٧ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٨٤﴾ ع وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ؕ قَالَ

ہووو (٧١) تے ہم نے مدین در انھاں غا پہائی شعیبؑ (نبی بنا غے) چلایا (٧٢) انھاں نے فرمایو:

(٦٤) یعنی قومِ عاد تیں بعد اللہ نے تمناں واہ طاقت، دولت تے حکومت عطا کی جس غی کِدے مثال نیہنہ لبھتی، تم مداناں ماں عالیشان محل تے بنگلا بناویں اور ڈنگراں ماں پہاڑاں ناں کپ کپ غے سیل سپاٹا واسطے کہر بناویں، لہذا تم ان نعمتاں ور اللہ تعالیٰ غو شکر کرو! اس غا شکر گذار بندہ بن غے رُہو تے زمین ماں فساد کے ہے؟ خدا غا دین ور عمل نہ کرنوں، اس غا حکم تروڑناں، دنیا غی عیش تے مستی ماں لگ غے آخرت غا لیکھاناں بسار چھوڑنوں، تے خدا غا دین تیں آزاد ہو غے زندگی گذارنی۔

(٦٥) قوم ماں جہڑا بڈیرا چودھری، مقدم تے کھڑپینچ قسم غا لوک تھا ویہہ متکبری ان لساں تے غریب مسلماناں غی مخول بناں واسطے۔ جھاں ناں انھاں نے دبایو وو تھو۔ کیہویں تھا جے؛ یرا! ہم نےؔ تے دنیا دیکھی، ہزاراں مجلس کیں ور ہم ناں تے اج توڑی نیہنہ پتو لگو جے صالحؑ خدا غو ٹوریو وو رسول ہے؟ ور تمناں بڑو جلدی پتو لگ گیو! تم تے مچ ہی عقل مند نکلیا! مسلماناں نے جواب دتو: پتہ غی کے گل ہے! پتو تے تمنا وی ہے، ہم نے تے دلوں منوں وہ دین قبول کر لیو ہے جہڑو صالحؑ لے غے آیا ہیں، اس ور یہ موٹا، متکبری لاجواب ہو گیا تے ٹھیٹھ جیبا ہو غے کہنٹ لگا جے ''اچھا ہم تے اس دین ناں نیہنہ منتا جس ناں تم منیں''

(٦٦) یہ لوک اونٹھنی تیں اُک گیا تھا، چھیکڑ اِک ساراں تیں بڑو بد بخت -سالف بن قدار- اٹھیو تے اس نے اونٹھنی غیں کُھچ کپ چھوڑیں جس ناںؔ واہ بچاری تڑف تڑف غے مرگئی یوہ کم تے ایکنٹ ہی نے کیو تھو ور اس غی کنڈ ور ساری قوم کھلی تھی لہذا او یہہ سارا اس جرم ماں برابر غا شریک تھا، یوہ جرم کر غے فر پچھتایا وی نیہنہ بلکہ بڑا اتکبر ناںؔ حضرتِ صالحؑ ناں بنگار غے کہنٹ لگا جے ہُنٹ وہ عذاب لے آ! جس تیں توں ہم ناں ڈراوے وے تھو؛ فر دیری کا نہہ غی تھی! خدا غی طرفوں اک زور غی گج یا چڑک آئی اور زمین ماں پچھل آ گیو تے سویرے ساری دنیا نے دیکھو جے یہ سارا نافرمان اپناں اپناں گھراں ماں منہ موندا پیا وا تھا۔

(٦٧) اللہ غا نبی ساری مخلوق ماں سب تیں بدھ شفقت تے مہربانی آلا ویں انھاں غا دل ماں اللہ غا بنداں بلکہ ساری مخلوق ہی غو درد و ہے، دیکھو! حضرتِ صالحؑ کِسا درد تے دُکھ ناںؔ فرما رہیا ہیں جے میں تے تمناں اپناں رب غا پیغام پہچا چھوڑیا تھا اور تھاری مچ ہمدردی تے خیر خواہی کی تھی ور کے کروں! تم ہمدردی کرن آلاں ناں تے پسند کرتا ہی نیہنہ۔ یوہ خطاب اسے را ہے جس را رحمت عالم ﷺ نے بدر غی جنگ ماں ماریا گیا کافراں غی لاشاں ور کھلؔ غے فرمایو تھو؛ او ابوجہل! او عتبہ او فلانٹیاں او فلانٹیاں! کیوں تم نے خدا تعالیٰ غا وعدہ سچا ہوتا تک لیا! مھارا ناںؔ مھارا رب نے جہڑا وعدا کیا تھا ہم نے تے تک لیو ویہہ سارا پورا ہو گیا (بخاری و مسلم)

(٦٨) حضرتِ لوطؑ ابراہیمؑ غا سکا پھتیجہ تھا، تے انھاں غے ناںؔ ہی عراق تیں ہجرت کر غے ملکِ شام آ گیا تھا، ات اللہ تعالیٰ نے انھاں ناں اردن تے فلسطین غے بشکار اک علاقہ ''سدوم'' واسطے نبی بنا غے چلایو، یہ لوک انھاں غی بلادری غا تے نیہنہ تھا ور حضرتِ لوطؑ شام ماں رہنٹ غی وجہ تیں انھاں غی بولی تے تہذیب توں خوب واقف تھا، ات غا لوکاں ماں پہیڑا کم تے ہوروی تھا جن غا سدھار واسطے حضرتِ لوطؑ نے تبلیغ فرمائی کما فی الشعراء ﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ﴾ ور سب تیں بڑی برائی جہڑی انھاں نے آپ ہی کڈی تھی انھاں تیں پہلاں دنیا اس بدی ناں سیانٹیں ہی نیہنہ تھی واہ یاہ تھی جے مڑد مڑداں ناںؔ بدکاری کریں تھا، حضرتِ لوطؑ نے خاص طور ور انھاں ناں اس گندی برائی غا نتیجہ تیں ڈرایو۔

(٦٩) یعنی اس ضرورت واسطے خدا نے بیویں پیدا کی ہیں فر بیویاں ناں چھوڑ غے مڑدان ناںؔ اسی برائی کرنی تے انسانیت تیں بلکہ حیوانیت تیں وی ٹُھٹھی وی گل ہے، تم تے فطرت غے خلاف یاہ بدی کر غے حدوں ہی ٹپ گیا ہیں تے تھاری نافرمانی غی کائے حد ہی نیہنہ رہئی۔

(٧٠) یعنی جد یہ مھاراں کماں ناں پہیڑا کیہنہ اور ملوں ہی پاک بنٹیں فر اساں سُچا لوکاں غو ات کے کم ہے!! انھاں ناں اتوں کڈ دیو، ہم گندا ہی چنگا، لوطؑ اپناں سُچاں ناں اتوں لے غے کِدے ہو ٹھے چلیا

جیں، اللہ اکبر! یوہ جواب ہے ان لوکاں غو جھڑا سرتیں لے غے پیراں توڑی گندگی ماں پُہر یا وا تھا۔

(۷۱) حضرتِ لوطؑ اک لمی مدت توڑی رات تہاڑی تبلیغ کرتا رہیا، ور انھاں غی تبلیغ ور یہ ہور و ہور نافرمان ہوتا چلیا گیا، چھیکڑ وہ عذاب آ گیو جس غی گج قیامت توڑی ایمان آلاں غاں کناں ناں ہی نیہنہ دلاں ناں وی ٹھکورتی رہ غی حضرتِ لوطؑ ناں اللہ تعالیٰ نے اتوں ہجرت فرماجانٔ غو حکم دے دتو و یہہ ساراں مومناں ناں لے غے نکل گیا، ور انھاں غا اپنٔاں گہر آلاں بچوں اک انھاں غی نافرمان بیوی انھاں غے نالٔ نیہنہ گئی کیونجے اس نے ایمان ہی قبول نیہنہ کیو تھو، اور اس غی ہمدردی وی مسلماناں غے بجائے کافراں نالٔ تھی، خیر! حضرتِ لوطؑ غا چلے جانٔ تیں بعد فٹ انھاں ور وہ سخت عذاب آیو جس غی کائے مثال نیہنہ لبھتی پہلاں انھاں غیں بستیں چک غے پٹھیں کر غے زمین ور پٹاک دتی گئی اپروں پتھراں غی بوٹھ برہی تے انھاں غو ناں نشانٔ دنیا تیں اکلٔ گیو تے انھاں غی سزا دنیا واسطے اک عبرت بنٔ گئی۔

(۷۲) مدین اس قبیلہ غو وی ناتھو تے علاقہ غو وی! اصل ماں کجھ پہڑیں اپر جا غے انھاں ماں اک بڑا بزرگ ''مدین'' ناں غا ہویا ہیں انھاں ہی غا ناں ور یوہ قبیلو وی تے علاقو وی مشہور ہو گیو تھو، تے بنی اسرائیل غی روایتاں غے مطابق ''مدین ''حضرتِ ابراہیم ؑ غا صاحبزادہ تھا جھڑا حضرتِ ابراہیمؑ غی اک تیجی بیوی ''قطورہ'' غا شکم تیں ہو یا تھا، واللہ اعلم، یوہ علاقو بحرِ احمر غا کہنڈا اور عرب غا شمال لہندا آلٔے پاسے ''معان'' شہر غے نیڑے پوے۔ یاہ قوم سوداگری غو کم کرے تھی، ور ان ماں شرک جیٔا روگ غے نالو نالٔ گہٹ منٔنٔ تولنٔ تے سن مارن اور ڈکیتی مارن جیٔا مرض وی زوراں ور تھا، اللہ نے انھاں غی تبلیغ واسطے حضرتِ شعیبؑ نبی بنا غے چلایا، انھان نے بچ اثر دار طریقہ نالٔ انھاں ناں وعظ فرمایوات توڑی جے و یہہ انبیاء کرامؑ غی تاریخ ماں ''خطیب الانبیاء'' مشہور ہو یا۔

(۷۳) یعنی واہی پرانی دعوت تے وہ ہی پرانوں بلا وو جھڑو سارا نبیؑ دیتا آیا ہیں۔

(۷۴) حضرتِ شعیبؑ غے ہتھوں ظاہر ہونٔ آلا کسے بڑا معجزہ غو ذکر قرآن پاک ماں نیہنہ آیو، اسے گلوں مفسر حضرت فرمانویں جے نبی غی ذات، اس غا اخلاق تے اچا کردار آپ ہی اللہ تعالیٰ غی طرفوں لوکاں واسطے اک نشانٔی تے کرشموں وہے اسے چیز ناں حضرتِ شعیبؑ فرما رہیا ہیں جے ''تھارے کولٔے تھارا رب غی طرفوں اک نشانٔی آ گئی ہے'' تے یوہ وی ہو سکے جے کوئے ہور معجزو وہے جس غو ذکر قرآن پاک ماں نیہنہ آیو، حضرتِ شعیبؑ انھاں ناں منٔنٔ تولنٔ ناں ٹھیک ٹھیک رکھنٔ غی ہدایت اس گلوں فرما رہیا ہیں کیونجے ان لوکاں ماں ہور برائیاں تیں علاوہ یاہ بڑی برائی تھی کہ انھاں نے منٔنٔ تولنٔ ماں کجھ اجئیں چھلٔ بازیں کڈیں تھیں جنھاں نالٔ یہ دیہنہ دپہریں باندے لوکاں ناں لُٹ لیں تھا، تے کسے ناں پتو وی نیہنہ لگو تھو۔

(۷۵) یہ رستاں ماں لوکاں ناں لٹنٔ واسطے بیسیں ویں تھا تے ایمان آلاں ناں حضرتِ شعیبؑ کولٔے جانٔ تیں ڈکنٔ واسطے وی! اور سداں ساداں لوکاں ناں دین ماں عیب کڈ کڈ غے وی سنا ویں ویں تھا تانجے حضرتِ شعیبؑ کولٔے پجنٔ تیں پہلاں ہی سچا دین تیں نفرت کرن لگ جیں۔ حضرتِ شعیبؑ نے انھاں ناں ان ساریاں برائیاں تیں ٹھا کیو تے انھاں ناں یاد کروایو، جے ذری اس وقت غو وی چیتو کرو ہاں! جد تم تھوڑا جیٔا تھا، تھاری کوئے طاقت نیہنہ تھی تے تم تھاوی بچ غریب، فر اللہ نے اپنٔاں فضل نالٔ تھاری تعداد وی خوب بدھا چھوڑی تے تمنٔاں مالٔ دولت وی رج غے عطا فرما چھوڑیو! اس غو تقاضو ہوتے ہے جے تم اللہ تعالیٰ ناں یاد کریں تے اس غو شکر ادا کریں، اور تم اپنٔاں تیں پہلاں اتی چکنٔ آلی قوماں عاد، ثمود وغیرہ ور آنٔ آلا عذاب تیں نصیحت حاصل کریں! دیکھو! ان فسادیاں غو چھیکڑ کے حال ہو و و تھو، لہٰذا جیکدے تم باز نہ آیا تاں تم وی اسا ہی انجام واسطے تیار رُ ہو!۔

(۷۶) یعنی جے کدے تم سارا اک مُٹھ ہو غے اللہ غو دین قبول نیہنہ کرتا، تے تم نٔے کنی کنی ہی رہنٔ غو فیصلو کر لیو ہے کجھ لوک تے تھارے بچوں ایمان لیا یا ہیں ور کجھ اجاں نافرمان ہیں فر کھلو! ہُنٔ خدا تعالیٰ ہی تھارے بشکا فیصلو کرے غو، اور فیصلو تے اسمانی عذاب نالٔ ہی وہے غو یعنی نافرمان، انٔ من، سرکش برباد ویں غا، تے فرمانبرداراں غی اللہ حفاظت فرماوے غو۔

يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ قَدْ

اے میری قوم! تم اللہ ہی غی عبادت کرو! اس تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ (۷۳) یقیناً

جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ

تھارے کولٔے تھارا رب غی طرفوں صاف نشانٔی آ گئی ہے لہٰذا تم پورو پورو منٔیاں

وَالْمِيْزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ وَلَا

تے تولیا کرو! تے تم لوکاں ناں انھاں غیں چیز گہٹا غے نہ دیو تے زمین

تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ

غا درست ہو جانٔ تیں بعد اس ماں اتی نہ چکتا پھرو! یوہی تھارا واسطے بہتر ہے

اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝ وَلَا تَقْعُدُوْا بِكُلِّ صِرَاطٍ

جیکر تم مومن ہیں (۷۴) تے رستاں ور اس واسطے نہ بیسیا کرو

تُوْعِدُوْنَ وَتَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ

جے تم (لوکاں ناں) ڈرانویں اور تم اللہ غا رستہ تیں اس ور ایمان لیانٔ آلاں ناں

بِهٖ وَتَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوْٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيْلًا فَكَثَّرَكُمْ

روکیں تے تم اس ماں ڈِنگ لوڑتا ریہنہ تے یاد کرو! جد تم تھوڑا جیٔا تھا فر اللہ نے تم زیادہ کیٔا

وَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ۝

تے تم دیکھ لیو فساد چکنٔ آلاں غو انجام کسو رہیو (۷۵)

وَاِنْ كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنْكُمْ اٰمَنُوْا بِالَّذِيْٓ اُرْسِلْتُ

تے جے تھارا بچوں اک جماعت اس پیغام ور ایمان لے آئی جھڑو دے غے ہوں چلایو گیو

بِهٖ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوْا فَاصْبِرُوْا حَتّٰى يَحْكُمَ

ہوں تے ایکنٔ جماعت نے ایمان قبول نیہنہ کیو فر تم صبر کرو ات توڑی کہ مھارے بشکار

اللّٰهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ۝

اللہ فیصلو کر دئے تے وہ سب تیں سرس فیصلو کرن آلو ہے (۷۶)